

Tzv. karantánské náušnice ve středním Podunají

Die „karantanischen“ Ohringe im mittleren Donauraum

Šimon Ungermaň

Předloženo redakci v únoru 2016, upravená verze v březnu 2016

Během výzkumu na raně středověkém pohřebišti v Dolních Věstonicích – Na pískách (jižní Morava, Česká republika) bylo nalezeno několik typů náušnic, které J. Poulík v 50. letech 20. století označil za „köttlašské“. Proto i celou lokalitu považoval za součást tzv. köttlachské kultury, jak se tehdy označoval soubor raně středověkých památek na území dnešního Rakouska a Slovinska. Poulíkovy názory zásadně ovlivnily nazírání československých badatelů na to, které šperky byly na Moravě a na Slovensku považovány za „karantánské“ či „köttlašské“, aniž by problematika byla od té doby podrobena kritické revizi. Tato je náplní předkládaného článku, který u daných několika typů náušnic analyzuje jejich geografické rozšíření, okolnosti vzniku a také jejich datování. Autor dospívá k závěru, že jsou to šperky místního původu, které se běžně vyráběly a nosily ve středním Podunají (Dolní Rakousko, jižní Morava, jihozápadní Slovensko a severozápadní Maďarsko). Současně některé z nich mají širší oblast výskytu, včetně východoalpské oblasti (náušnice se dvěma bubínky nad sebou), u dalších zase nelze přehlédnout volnou inspiraci středomořskými vzory (náušnice se smyčkami a drátěnými imitacemi řetízků).

raný středověk – šperk – náušnice – chronologie – střední Podunají – východoalpská oblast – Balkán

'Carantanian' Earrings in the Middle Danube Region. Several types of earrings found during an excavation at the early medieval cemetery in Dolní Věstonice – Na pískách (south Moravia, Czech Republic) were labelled as being 'Köttlach-type' by J. Poulík in the 1950s. For this reason, he also regarded the entire site as part of the Köttlach culture, as the complex of early medieval monuments in today's Austria and Slovenia were called at the time. Poulík's opinions had a major influence on the views of Czechoslovak researchers regarding which jewellery in Moravia and Slovakia was considered 'Carantanian' or 'Köttlach', despite the fact that the issue has not been subjected to critical review since that time. This review is the subject of the submitted article, which analyses the geographic distribution, the circumstances of manufacture and the dating of several types of the given earrings. The author comes to the conclusion that they are jewellery of local origin, which was commonly produced and worn in the Middle Danube region (Lower Austria, south Moravia, southwest Slovakia and northwest Hungary). At the same time, some of the types have a broader area of occurrence, including the Eastern Alps region (earrings with two stacked spheres); in the case of other types it is impossible to overlook the loose inspiration taken from Mediterranean designs (earrings with loops, and wire imitation chains).

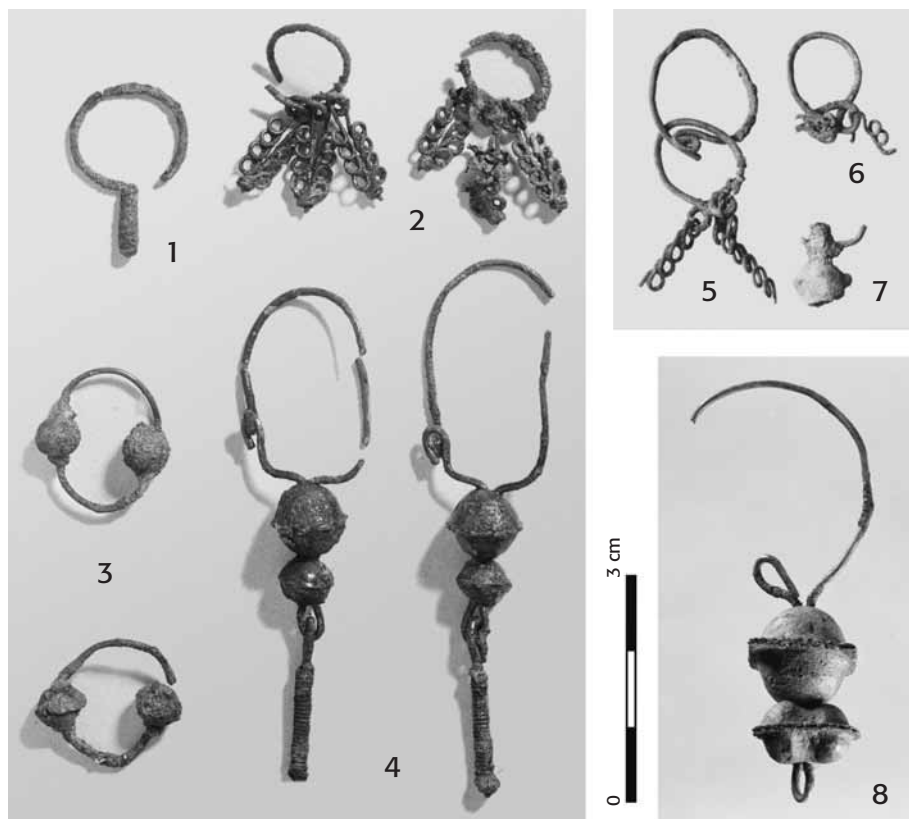
Early Middle Ages – jewellery – earrings – chronology – Middle Danube region – Eastern Alps region – Balkans

1. Úvod

Šperk, který se běžně vyskytuje na moravských pohřebištech ze střední doby hradištní, se tradičně dělí na honosný veligradský (dříve jako „byzantsko-orientální“) a jednodušší podunajský (Dostál 1966, 30–66). Kromě toho se v české a slovenské literatuře občas setkáme s náušnicemi, popř. s jinými druhy šperku, které jsou označovány jako „karantánské“ nebo „köttlašské“. Na Moravě se tyto náušnice objevují jen zřídka. K lokalitám, odkud je jich známo relativně nejvíce, patří rozsáhlé pohřebiště v Dolních Věstonicích – Na pískách. Při zpracování této pozoruhodné lokality, které bylo náplní mé dizertační práce (Ungermaň 2007), se záhy ukázalo, že se nebude možné vyhnout detailní analýze tohoto šperku.

Právě tato analýza je obsahem předkládaného příspěvku. Nejprve uvádím názory moravských badatelů, kteří označili konkrétní typy náušnic za „karantánské“ apod. Snažil jsem se zjistit jejich geografické rozšíření

v rámci Moravy a přilehlých částí středního Podunají a východoalpské oblasti – jediné při zasazení do širšího geografického kontextu je totiž možné objasnit jejich původ. Další otázkou je datování tohoto šperku. Na tomto místě není možné kompletně publikovat příslušné hrobové celky z Dolních Věstonic a analyzovat jejich chronologii, to bude součástí připravované monografie o lokalitě. V předkládané práci je prioritou vyhodnotit hlavně chronologii nálezů za hranicemi Moravy – s takto zjištěným obrazem bude v dalším kroku porovnáno datování moravských exemplářů „karantánského“ šperku, vypracované hlavně na základě rozboru dolnověstonického pohřebiště. V neposlední řadě se snažím zodpovědět otázku, jestli je možné na Moravě během střední doby hradištní identifikovat nějaké „karantánské vlivy“, popř. jak je lze interpretovat, nebo jestli jde o pouhou fikci, která má kořeny v archeologickém bádání v polovině 20. století nebo ještě starším.



Obr. 1. Dobové fotografie „karantánských“ náušnic z Dolních Věstonic – Na pískách. **1–4** – hr. 307/48; **5–7** – hr. 4/46; **8** – hr. 588/56. Archiv Archeologického ústavu AV ČR Brno. — **Abb. 1.** Zeitgenössische Fotografien „karantanischer“ Ohrringe aus Dolní Věstonice – Na pískách. **1–4** – Gr. 307/48; **5–7** – Gr. 4/46; **8** – Gr. 588/56. Archiv des Archäologischen Instituts, Tschechische Akademie der Wissenschaften, Brno.

2. Dějiny výzkumu

Spojování některých moravských šperků s východoalpskou oblastí má svůj počátek právě v Dolních Věstonicích. Tamní raně středověké pohřebiště v poloze „Na pískách“ prozkoumala brněnská pobočka Státního archeologického ústavu v letech 1946–1959 (naposledy *Ungerma n 2012*, s lit.). Hned během počátečních výzkumných sezón, které byly záhy výběrově publikovány (*Pouli k 1950*, 74–90, 155–169, obr. 120–148), bylo nalezeno několik typů bronzových náušnic, které na území tehdejšího Československa neměly dosud žádné protějšky. Byly to zaprvé náušnice se smyčkami na dolním oblouku a s drátěnými závěsky, které napodobují řetízký (obr. 1: 2). J. Pouli k, vedoucí výzkumu, o nich napsal, že „podobné se vyskytují v kostrových hrobech köttlašského typu na jih od Dunaje ve staré oblasti slovinské a skvěle originály vyrobené ze zlata pocházejí z pohřebiště ve Starém Městě“¹. Dále byly v Dolních Věstonicích zjištěny náušnice se dvěma protilehlými bubínky (obr. 1: 3), o nichž se vyjádřil, že „připomínají nálezy ze slovinských a starocharvátských hrobů z 9. století“. Za třetí typ s obdobnou proveniencí považoval náušnice se dvěma bubínky nad sebou (obr. 1: 4), „které jsou na Moravě a vůbec severně od Dunaje zatím ojedinělé“ (*Pouli k 1950*, 79, obr. 38: e, f, h–m; obr. 137: a–d). Po odkrytí dalších částí pohřebiště přiřadil k „památkám kettlašského typu“ ještě další pár náušnic se

dvěma bubínky nad sebou (obr. 1: 8; 7: 1) a „předměty zdobené emaily“² (*Pouli k 1957*, 347, 362, obr. 116). Podle něj se ozdoby z Dolních Věstonic „liší od nálezů ve Starém Městě, v Mikulčicích nebo i od hmotné kultury s blučinským typem v oblasti Rajgradu a hradiště Staré Zámky v Brně-Lišni“. Za další lokalitu, jejíž hmotná kultura se přimyká k Dolním Věstonicím a naopak se liší od zbytku Moravy, považoval mohylník ve Vysočanech (srov. *Král 1959*, 225). Celkově dospěl k závěru, že poloha Na pískách je „pohřebiště starých Slovinců“ (*Pouli k 1957*, 347). Toto tvrzení blíže rozvinul v jiné publikaci ze stejné doby, kde o lokalitě píše: „tvary náušnic a keramika se hlásí do oblasti hmotné kultury köttlašského typu, kterou vytvořili Slovinci v sousední rakouské oblasti. Sám se domnívám, že tu nejde o kulturní vlivy, nýbrž o skutečné slovinské osídlení, které tehdy sahalo na sever od Dunaje až k Dyji. Ohlasy této köttlašské kultury jsou též patrné v nálezech blučinského typu i ve Starém Městě“ (*Pouli k 1956*, 252)³.

Zdůrazňování odlišností v hmotné kultuře pohřebiště v Dolních Věstonicích oproti zbytku Moravy nebylo samoúčelné. V době počínajících systematických archeologických výzkumů ve Starém Městě, kdy už nebylo pochyb, že se jednalo o centrum prvořadého významu, se J. Pouli k (1950, 90–92) snažil ukázat, že „jistě důležitou společenskou a politickou funkcí“ měla i (předpoklá-

¹ Jistě měl na mysli zlaté lunicové náušnice s řetízký, nalezené v hr. 106/AZ v poloze Na valách (*Hrubý 1955*, 379, tab. 37: 7–9), neboť exempláře stejného typu z hr. 1 v trati Špitálky jsou stříbrné (*Pouli k 1955*, 314, 316, obr. 18: 10, 11).

² Jde o křížovou sponu z hr. 304/55, která však není zdobena emaillem, nýbrž vypouklými vložkami z modrého skla (*Ungerma n 2006*, 356).

³ Bohužel není jasné, jaké předměty z blučinské oblasti má na mysli (srov. *Pouli k 1948*, 48). V případě Starého Města zřejmě naráží na výše zmíněné lunicové náušnice s řetízký (viz pozn. 1).

daná) „veliká osada na soutoku Svratky s Dyjí“ pod Pavlovskými vrchy, kterou s dolnověstonickým pohřebišťem spojoval. Důležitost tohoto jihomoravského centra podpořil právě odkazem na köttlašskou kulturu, u níž nepochyboval, že byla etnicky slovanská, materiálně velmi vyspělá a svébytná, podobně jako kultura Chorvatů v Dalmácii. U obou kultur se snažil vyzdvihnout domácí „tvůrčí práci“ a upozadit působení cizích vlivů – franských, avarských a byzantských (podobně Poulík 1957, 347).

Vedle toho mělo Poulíkovo poukazování na specifika dolnověstonického pohřebiště podpořit tehdy široce sdílenou teorii o rozdělení Čech a Moravy na „kmenové oblasti“. Podle něj se dnešní území Moravy před vznikem velkomoravského státu dělilo na tři „kmenová území“ (Olomoucko; střední a dolní Pomoraví; Brněnsko a Znojensko), s nimiž bylo spojováno etnonymum „Marharii“ (obr. 2). Za vlády knížete Mojmirá mělo dojít k expanzi směrem k jihu, kde byli – někde mezi Dunajem a Dyjí – lokalizováni „Merehanos“ (Poulík 1948, 113–115; 1957, 344–347, 363, obr. 117; 1960, 52, 165, obr. 57). „Karantánské“ či „köttlašské“ prvky v Dolních Věstonicích pak podle jeho názoru svědčily o tom, že „Merehani tzv. Bavorského geografa nebyli moravským, nýbrž slovinským kmenem, který byl velmi blízký Slovincům, žijícím jižně od Dunaje ve východním Předalpi“ (Poulík 1960, 52), přičemž hlavně tito jižněji sídlící Slovinci byli nositeli tzv. köttlašské kultury⁴.

Tento exkurs do starší literatury myslím názorně ukazuje, v jakém kontextu byly šperky z Dolních Věstonic pojednávány a jaké názory měly podpořit. „Etnická interpretace“ pohřebiště proběhla ještě před jeho regulérním vyhodnocením, takže nebylo jasné, v jak velkém počtu hrobů se ony „karantánské“ nálezy vlastně vyskytují. I když připustíme, že J. Poulík měl v 50. letech 20. století z Moravy i okolních regionů ještě málo srovnávacího materiálu a specifická některých typů náušnic nelze popřít, z výše uvedených citací vyplývá jeho tendence zdůrazňovat odlišnosti této lokality vůči zbytku Moravy a společné rysy ponechat stranou⁵. Vyčlenění moravských „kmenových území“ pak zcela zapadá do kontextu tehdejšího bádání, kdy historikové již od 19. století rozlišovali v rámci Čech množství „kmenů“. Zvláště po druhé světové válce, v době realizace rozsáhlých archeologických odkryvů, se pak tyto „kmeny“ snažili identifikovat i archeologové v hmotných prameňech (Turek 1957; naposledy Tomková 2013; vše s lit.).

Poulíkuv názor na „karantánský“ či „köttlašský“ charakter dolnověstonického pohřebiště v odborné literatuře pevně zakořenil (např. Sláma 1957, 265; Vinskí



Obr. 2. Představa J. Poulíka o lokalizaci slovanských „kmenů“ ve středním Podunají (podle Poulík 1957, obr. 117). — **Abb. 2.** Vorstellung J. Poulíks von der Lokalisierung der slawischen „Stämme“ im mittleren Donauraum (nach Poulík 1957, Abb. 117).

1966, 632; Turek 1971, 154; Měřtinský 1985, 86–89; Justová 1990, 33, 160), což je pochopitelné již vzhledem k tehdejší neotřesitelné autoritě této vůdčí postavy „slovanské archeologie“. Někteří badatelé šli ještě dále a mezi „karantánské“ řadili i typy šperků, o nichž J. Poulík v této souvislosti nikdy nehovořil. Např. M. Šolle (1982, 186) označil náušnice s několikanásobnou esovitou kličkou jako „náušnice meandrovité karantánsko-köttlašského stylu“, ačkoliv ve skutečnosti se vyskytují v mnoha oblastech střední Evropy a naopak ve východoalpské oblasti takřka chybějí (srov. Sláma 1957, 265–266; Pöllath 2002, I, 118–120).

Jako poslední se z českých badatelů a badatelek touto problematikou zabývala J. Justová (1990). Ačkoliv velmi dobře znala archeologický materiál z území Rakouska, ve svých interpretacích se výrazněji neodchýlila od staršího bádání. Byla ovlivněna mj. názorem H. Mitschi-Märheima (Mitschi-Märheim 1966, 26–30), který raně středověká kostrová pohřebiště v jižní části dolnorakouského Podunají označoval jako příslušející k „okruhu köttlašské nebo karantánské kultury“⁶. Zřejmě proto považovala šperk na dolnorakouských pohřebišťích z 9.–11. století⁷ za „karantánsko-köttlašský“, pokud se jí u daného typu nepodařilo prokázat jiný původ (avarský, velkomoravský nebo belobrdský). Blíže nezkou-

⁴ Čistě pro zajímavost dodejme, že ještě později vyslovil názor, že specifický dolnověstonický šperk mohl být produkovan klášterem, který v blízkosti lokality snad někde stál a jehož osazenstvo mohlo být jihoslovanského původu (Poulík 1975, 106).

⁵ Přitom neváhal použít ani značně zavádějící argumenty, např. že „rakouský badatel R. Pittioni (...) zařadil hmotnou kulturu z tohoto naleziště mezi nálezy kettlašského typu“ (Poulík 1957, 347). Je sice pravda, že monografie R. Pittioniho (Pittioni 1943) zahrnuje zpracování nálezů z eponymní lokality Köttlach v Dolním Rakousku i keramiky z Dolních Věstonic, ale to byla jen shoda okolností, neboť z Moravy neměl žádný jiný srovnávací soubor k dispozici. O příslušnosti dolnověstonické populace ke köttlašské kultuře apod. se mi v Pittioniho publikaci nepodařilo najít ani slovo.

⁶ Citovaný badatel konkrétně zmiňuje z Dolního Rakouska jen eponymní lokalitu Köttlach, o něco později uvádí v příslušné kapitole ještě Wieselburg, zničené pohřebiště v Thunau am Kamp a nálezy z Oberleiserbergu (nejnověji Obenaus 2014, 169–172; Stuppner 2014). Jednalo se hlavně o lité, emaillem zdobené spony a náušnice; naopak o náplni staršího období (kam dnes řadíme mj. plechový a drátěný šperk) měl H. Mitschi-Märheim jen mlhavou představu. Ostatně v jeho pojetí byly pojmy „karantánská“ a „köttlašská“ kultura ještě synonyma.

⁷ Počítá k nim i pohřebiště, která jsou dnes řazena do předköttlašského horizontu (o něm viz níže), popř. již do 1. poloviny 8. století (např. Pitten; Szameit 1996, 222; 2000, 525).

mala, zda se příslušné typy ozdob skutečně vyskytují i ve vlastní východoalpské oblasti, tedy v rakouských alpských zemích a v severním Slovinsku. Ve výsledku prakticky veškeré náušnice s bubínky či (pseudo)řetízky pokládala za „karantánské“ (*Justová 1990*, 30, 158–159, 175–178, 205). I v případě náušnic se třemi či čtyřmi bubínky se odvolala na názor B. Dostála (*Dostál 1966*, 33) o jejich „karantánském a chorvatsko-dalmatském“ původu, přímo převzatým od J. Poulíka (*Poulík 1950*, 79). Je tedy vidět, že v československé odborné literatuře při označování šperku nebývají adjektiva „karantánský“, „köttlašský“ (apod.) podložena detailnější argumentací. Z tohoto důvodu je nutné k nim přistupovat velmi obezřetně a kriticky. Situaci neusnadňoval ani značný terminologický chaos, kdy uvedená adjektiva (a jejich kombinace či variace) sloužila nejen k označení „kulturního projevu“ (a potažmo provenience artefaktů), ale také jako chronologické termíny, aniž by se ovšem badatelé byli schopni shodnout na absolutních datech.

Zde je nutné připojit ještě několik slov o samotném pojmu „köttlašská kultura“. Tento termín („Kettlachkultur“) zavedl O. Tischler (1889, 167) pro emailen zdobené spony a náušnice z eponymní lokality⁸ v Dolním Rakousku a z několika dalších nalezišť. Později se jako synonymum začal používat termín „karantánská kultura“ a pod vlivem prací P. Korošec (1979; aj.) i „karantánsko-köttlašská kultura“. Bádání o ní bylo výrazně poznamenáno protichůdnými názory na etnicitu jejich nositelů. Zatímco počátkem 20. století se předpokládala slavnitá této kultury (*Pleterski 2001*, s lit.), německy mluvící badatelé v meziválečném období v čele s K. Dinklagem (*Dinklage 1941*; aj.) ji považovali za „časně německou“ („frühdeutsch“) a klonili se k jejímu datování do doby, kdy byla Karantánie součástí karolinské a otonské říše (*Giesler 1978*, 60–62; *Justová 1990*, 35–36; *Nowotny 2007*, 231; *Eichert 2010*, 15). Po druhé světové válce se příslušnému archeologickému materiálu věnovali nejintenzivněji slovinskí badatelé, kteří nepřipouštěli pochybnosti o tom, že jde o pozůstatky čistě slovanského osídlení a snažili se jeho začátek posunout co možná nejhlouběji do minulosti, do doby historicky doloženého příchodu Slovanů do východoalpské oblasti (*Kramer 1994*, 30; *Giesler 2001*, 156–157).

Je tedy zřejmé, že Poulíkovy názory o Dolních Věstonicích coby „pohřebišti starých Slovinců“ (atd.), které dnes působí anachronicky, nebyly ničím výjimečným v tehdejší diskurzu, v němž měly otázky spojené s etnicitou prvořadý význam. Stejně tomu bylo i v tehdejší debatě o tzv. „belobrdské kultuře“, kdy se českoslovenští badatelé přiklonili k názoru, že jejími nositeli byli především Slované (*Bálint 1991*, 159–172, s lit.). Naopak pro dnešní výzkum jako celek je charakterický značně opatrný přístup při určování etnicity (souborně *Brather 2004*). Pokud zůstaneme u raně středověkého šperku, u mnoha jeho typů je dnes zřejmé, že měly široké geografické rozšíření, šlo tedy módu sdílenou více etniky. Pro příklad nemusíme chodit daleko, v dolnorakouském Podunají se vyskytují tzv. pohřebišťe se smí-

šeným inventářem, kde jsou kromě hmotné kultury „köttlašského“ (či obecně západoevropského) rázu početně zastoupeny i staromaďarské a belobrdské ozdoby (*Obenaus 2014*, 166–172). Jsou to např. lokality Langenschönbichl (*Friesinger 1971–1974*, 75, Taf. 23), Thunau am Kamp a Oberleiserberg, patří k nim i samotné pohřebišťe Köttlach⁹. Takové míšení módních vlivů je v pohraničních oblastech docela přirozené, pro archeologii to má ovšem ten důsledek, že šperk ztrácí vypovídací hodnotu ve věci etnicity pohřbených jedinců. Vzhledem ke značné složitosti těchto problémů a s vědomím, že etnicita v raném středověku představovala do značné míry „politikum“, neboť jejím prvotním nositelem byla společenská elita (např. *Geary 1983*), ponechávám tyto otázky stranou.

Značně limitující faktor staršího bádání představovala neujasněná chronologie. Až do 70. let 20. století byla tzv. köttlašská kultura traktována jako víceméně jeden statický celek, takže ani J. Poulík nemohl ve své době rozlišovat jednotlivé chronologické fáze a pro ně charakteristické typy předmětů. Tato problematika naopak patří k prioritám novějšího výzkumu; vzhledem k zaměření práce je nutné ji pojednat podrobněji.

3. Raně středověká chronologie východoalpské oblasti

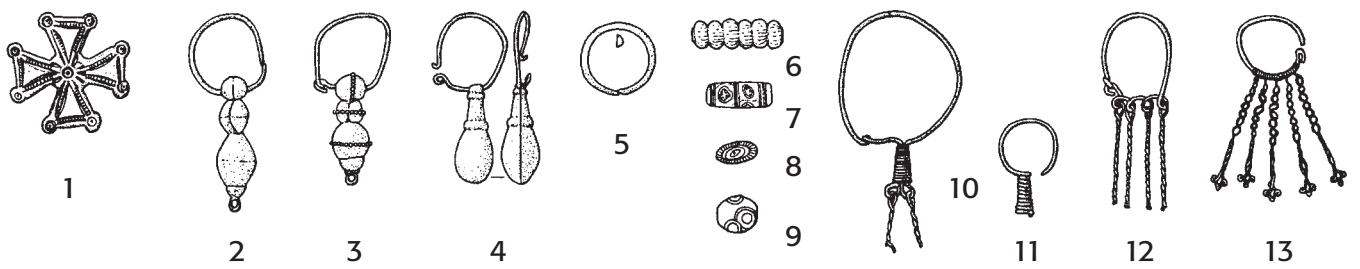
Ačkoliv počátky zájmu o tzv. köttlašskou kulturu spadají již do 19. století, první ucelené zpracování publikovala teprve v roce 1979 slovinská badatelka P. Korošec (1979). Její dílo je dodnes neopomenutelným kompendiem pro každého zájemce o problematiku, neboť v něm shromáždila tehdy dostupný raně středověký materiál z celé východoalpské oblasti. V jeho rámci vyčlenila celkem tři kulturní skupiny. První z nich, „kulturní skupinu s keramikou“, reprezentují hroby s keramickými nádobami, železnými nástroji a nepočetným spektrem ozdob; datuje ji od konce 6. století asi do poloviny 9. století. S ní je z valné části současná „karantánská kulturní skupina“, do níž patří hlavně hroby s charakteristickými drátěnými náušnicemi, plechovými sponami a prsteny, ale již bez keramiky. Tuto skupinu řadí do 7. století a do 1. poloviny 8. století. Třetí kulturní skupinu nazývá jako „köttlašskou“, její náplní jsou lité lunicové náušnice a terčovité spony, přičemž oba typy ozdob jsou často zdobené emailen. V absolutních datech měla tato skupina trvat od poloviny 9. století do konce 10. století. Období mezi „karantánskou“ a „köttlašskou“ skupinou (2. polovina 8. století a 1. polovina 9. století) zabírá „přechodná fáze“ (*Korošec 1979*, I, 32–154, 305–306; k tomu kriticky *Giesler 2001*, 156–157).

Přibližně ve stejné době vyšel článek německého badatele J. Gieslera (*Giesler 1980*). Představil v něm chronologii východoalpského materiálu, která zahrnuje tři horizonty (*obr. 3*): předköttlašský (datuje jej do 1. poloviny 9. století), horizont Köttlach I (2. polovina 9. století a 1. polovina 10. století) a Köttlach II (2. polovina 10. století a 1. polovina 11. století). Tento relativně krátký, ale hojně citovaný článek byl zamýšlen jako „předběžný výstup“ z autorovy dizertační práce z roku 1977, jejíž

⁸ Tamní pohřebišťe bylo prozkoumáno již v roce 1853 (*Pittioni 1943*; naposledy souborně *Korošec 1994*).

⁹ Viz pozn. 6 a 8.

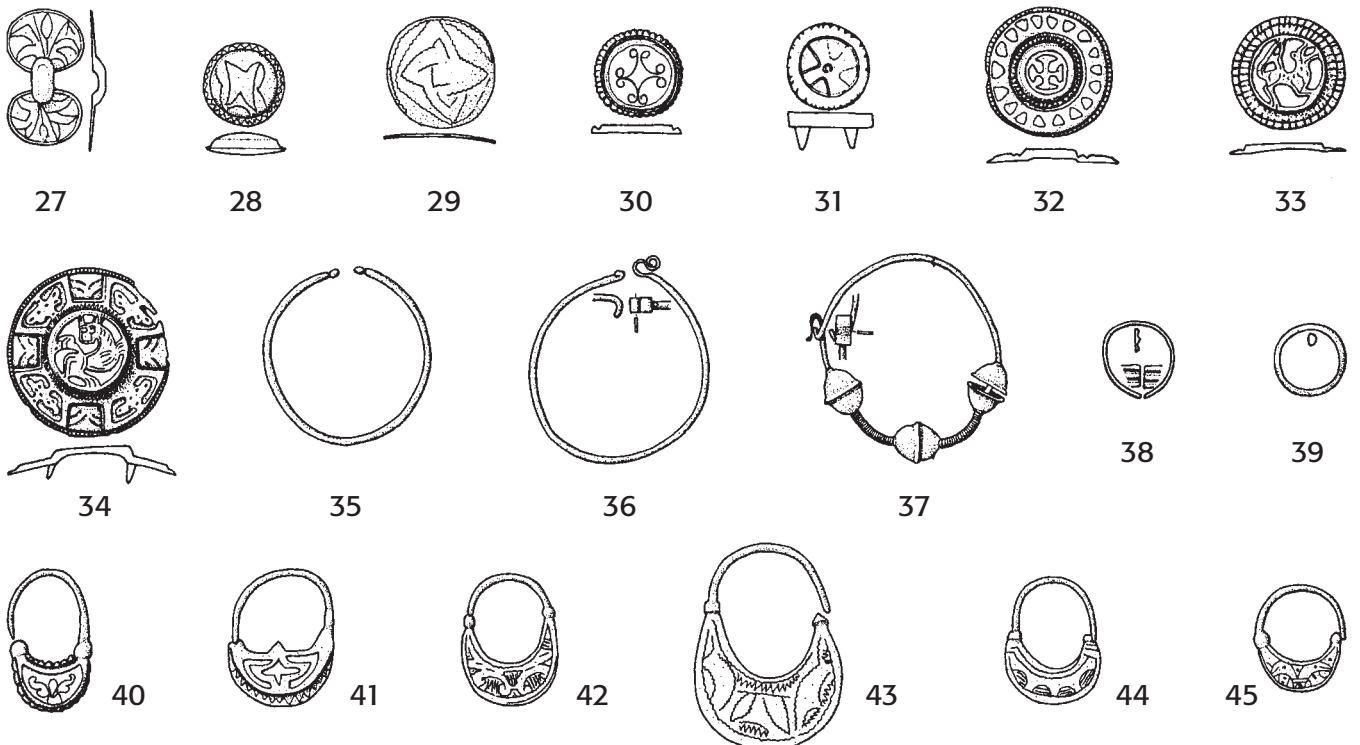
Předköttašský horizont



Horizont Köttaš I



Horizont Köttaš II

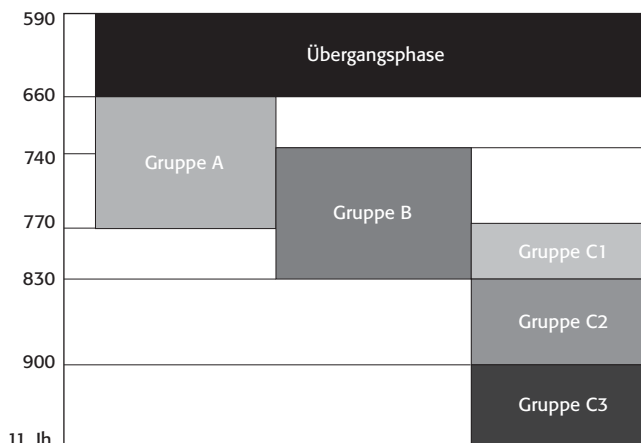


Obr. 3. Chronologie šperku ve východoalpské oblasti podle J. Gieslera (Giesler 2002, Abb. 2); mírně upraveno. — **Abb. 3.** Chronologie des Schmucks im Ostalpenraum nach J. Giesler (2002, Abb. 2); leicht bearbeitet.

publikace měla záhy následovat¹⁰; proto neobsahuje podrobnější argumentaci, jak uvedenou trojici horizontů vyčlenil¹¹. Také uvedené absolutní datace označil autor jako „eher Vorstellungshilfen als gesicherte Termini“ (Giesler 1980, 96). Bez ohledu na to se někteří badatelé na tuto práci odvolávali jako na regulérní periodizaci (např. Kramer 1994, 31; Spiong 2000, 64–70), často byla také kritizována (např. Justová 1990, 35; Pöllath 2002, I, 189; Obenaus 2010, 113–127, aj.; Eichert 2010, 16, 169–171; Later 2011, 186, pozn. 37; Breibert 2015).

Nejvíce byla diskutována datace prvního, předkötlašského horizontu. J. Giesler (1980, 89) si byl sice vědom toho, že tento horizont se částečně překrývá s „mladým a nejmladším vývojovým stupněm“ avarské kultury, zastával však názor, že konec avarských pohřebišť kolem roku 800 je výsledkem historického datování archeologických pramenů a že ve skutečnosti tato pohřebišť mohla pokračovat i později. Zřejmě vycházel také z tradičního datování pohřebišť mezi řekou Enže a Vídeňským lesem (kde se hroby předkötlašského horizontu nacházejí nejčastěji) do 1. poloviny 9. století, což bylo v souladu s domněnkou, že tato oblast byla v době avarského kaganátu pustou nárazníkovou zónou a byla osídlena až po válkách Karla Velikého s Avary (např. Friesinger 1972, 156; 1971–1974, 112; Giesler 1997, 184). Stejněho mínění je B. M. Szóke (1992a), který prosazuje přežívání avarských pohřebišť takřka až do poloviny 9. století. Už více jak dvě desetiletí však čekáme na publikaci jeho klíčových výzkumů (pohřebišť Zalamomár aj.), na nichž je celá tato koncepce postavena. Dnes je se svými názory víceméně osamocen, zvláště v rakouské badatelské obci zcela převážilo pojetí E. Szameita (Szameit 1991; 1996; 2000; aj.), že předkötlašský horizont patří do 2. poloviny 8. století a na počátek 9. století. Toto datování je založeno mj. na synchronizaci těchto památek s karolinskou hmotnou kulturou a na datování importů (např. korály s mozaikovými očky), které se vyskytují i v jiných regionech (souhrnně Ungerma 2005, 718–727; 2006, 352–361).

Autorem nejnovější chronologie pro východní Alpy je S. Eichert, který zpracoval raně středověké hrobové nálezy z území rakouské spolkové země Korutany (Eichert 2010). Jeho chronologický systém začíná „přechodnou fází“ (590–660) mezi pozdní antikou a raným středověkem, kdy do Korutan přišli Slované a ovládli místní románské obyvatelstvo; postupným splnutím obou populací došlo k vytvoření kmene Karantánců. Z tohoto období nejsou z území Korutan známy takřka žádné spolehlivě datovatelné archeologické nálezy. Po přechodné fázi následují tři nálezové skupiny, které jsou definovány jak typickými šperky aj. předměty, tak celkovým charakterem pohřebišť (kostelní vs. nekostelní,



Obr. 4. Raně středověká periodizace pro Korutany podle S. Eicherta (Eichert 2010, Abb. 43). — Abb. 4. Frühmittelalterliche Periodisierung für Kärnten nach St. Eichert (Eichert 2010, Abb. 43).

výskyt či absence „pravých“ milodarů v podobě keramických nádob apod.), popř. sociálním postavením pohřbených. Nejde tedy o chronologické horizonty, které by následovaly jeden za druhým, naopak některé skupiny jsou částečně současné (obr. 4). Skupina A (660–780) zahrnuje především pohřby mužských členů elity, vybavených pozdně avarskými opaskovými garniturami, franskými zbraněmi a ostruhami; níže postavení jedinci byli pohřbíváni bez nálezů (Eichert 2010, 155–164; 2012, 294–299). Skupinu B (740–830) už reprezentují hroby širších vrstev obyvatelstva, přičemž charakterističtější výbavu mají ženy a dívky: náhrdelníky tvořené mj. korály s mozaikovými nebo kruhovými očky, řetízkové aj. náušnice nebo přesleny; další předměty (keramika, nože apod.) se vyskytují v hrobech jedinců obou pohlaví (obr. 5). Následuje početně zastoupená skupina C, která je ve funerálních nálezích rozpoznatelná už jen na základě ženských ozdob. S. Eichert (2010, 167–173) ji dělí na tři chronologicky na sebe navazující úseky. Hroby skupiny C1 (780–830) obsahují šperky bavorského původu, např. vlasové kruhy s esovitou kličkou a funkčním háčkem nebo kruhy se zaškracenými konci. Ve skupině C2 (830–900) vývoj těchto šperků pokračuje lokálními výrobky, přičemž má docházet k modifikaci či přímo „degeneraci“ původních bavorských prototypů; vedle nich se objevují první lunicové náušnice a emailované spony. Konečně do skupiny C3 (900 – 11. století) patří většina inventáře, tradičně označovaného jako „kötlašský“, tzn. lunicové náušnice plechové i lité emailované, kruhové spony zdobené taktéž emaillem (obr. 5), popř. ozdoby staromaďarské a časně belobrdské. Pro období od 12. století dále již počítá s pohřbíváním bez jakýchkoliv nálezů.

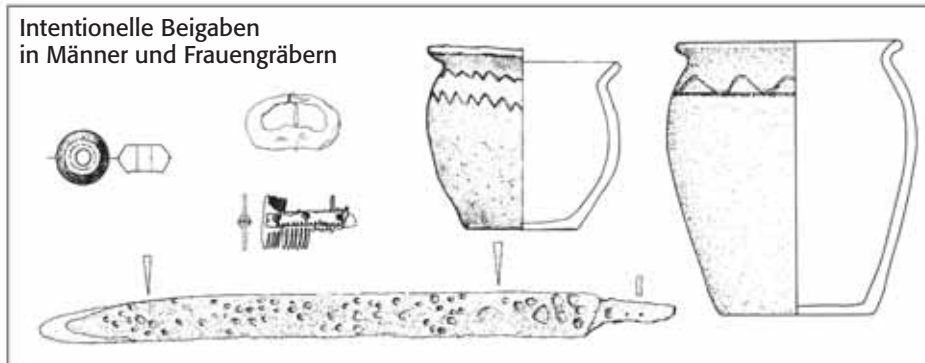
Chronologický systém S. Eicherta je zatím nejpodrobnější a nejlépe propracovaná periodizací, která byla pro východoalpskou oblast představena. Určité výhrady může ovšem vzbuzovat výrazné navázání této periodizace na významné dějinné události, které měly přinést i změny v pohřbívání a hmotné kultuře. K historickým mezníkům patří období kolem roku 740, kdy se karantánské kmenové knížectví dostalo do závislosti na Bavorsku (s tím jsou spojeny mj. počátky christianizace), dále potlačení protibavorského povstání v roce 772, což

¹⁰ Srov. Giesler 1978, 62, pozn. 10. Po delší době od dokončení byla publikována jen druhá, „archeologicko-historická“ část (Giesler 1997). Bohužel není příliš pravděpodobné, že ještě někdy tiskem vyjde první, pro nás v této souvislosti klíčová část práce s analýzou archeologického materiálu.

¹¹ Pouze zřejmě uvádí, že na slovinském pohřebišti Bled – Pristava vyčlenil horizonty Kötllach I a II pomocí „kombinační statistiky“. Zmiňuje také horizontální stratigrafii, tuto metodu aplikoval i na lokalitě Ptuj – grad, kde se navíc v hrobech často kombinuje inventář horizontu Kötllach II se staromaďarskými a belobrdskými předměty (Giesler 1980, 87–89, Abb. 4, 5).

Obř. 5. Hmotná náplň skupin B a C v Korutanech podle S. Eicherta (Eichert 2010, Abb. 45, 46). — **Abb. 5.** Inhalt der Gruppen B und C in Kärnten nach St. Eichert (Eichert 2010, Abb. 45, 46).

Gruppe B (740–830)



dazu:



Gruppe C (780–11. Jh.)



vedlo k těsnější závislosti na Bavorsku a zintenzivnění christianizace; a konečně rok 828, kdy se Karantánie stala regulérním hrabstvím v rámci Východofranské říše, což znamenalo konec vlády domácích knížat, začátek bavorské kolonizace atd. (přehledně např. *Gleirscher 2000*, 27–34; *Třeštík 2001*, 38–52). S. Eichert se samozřejmě snaží datovat archeologický materiál na základě

nálezových kombinací, analogií atd., ale stejně tak jsou v jeho práci přítomny úvahy, s jakou historickou etapou vývoje Karantánie může objevit konkrétních typů předmětů a znaků pohřebišť souviset.

Dalším výrazným rysem monografie S. Eicherta jsou podrobné typologie ženského šperku, kdy i nepočetnou a homogenní skupinu ozdob dělí ještě na dílčí varianty.

Tyto varianty, jejichž vzájemná odlišnost je někdy mírná, pak často interpretuje jako po sobě následující vývojová stádia daného typu šperku, aniž by uvažoval jiné příčiny těchto odlišností, např. výrobu v různých dílnách. Podobně problematická jsou vývojová schémata, kdy autor představuje domnělé genetické vztahy mezi různými typy šperku (tzn. který typ „se vyvinul“ z jakého), čímž pak podpirá své chronologické úvahy (např. Eichert 2010, Abb. 3, 13). Tyto genetické vztahy jsou však často natolik hypotetické a obtížně prokazatelné, že je lze při vytváření chronologie použít jen stěží (také viz níže). Cílem mých poznámek rozhodně není snížit význam Eichertovy práce, který je nepopíratelný. Snažím se jen upozornit, že (jakékoliv) datace nelze nekriticky přebírat (bohužel v archeologii je často opak pravdou), ale musíme vždy zvážit, na základě jakých postupů tyto datace vznikly (srov. např. Ungerma 2005, 708).

Bez významu pro další výzkum není ani rezervovaný postoj S. Eicherta (Eichert 2010) k předkötlašskému horizontu. Tento badatel patří ke kritikům Gieslerovy chronologie, což je oprávněné v případě horizontů Köttlach I a II, na druhé straně u předkötlašského horizontu je to již téma pro polemiku (pokud odhlédneme od příliš pozdního Gieslerova absolutního datování). Vyčlenění tohoto horizontu má podle mého názoru zcela reálné opodstatnění, neboť zahrnuje kombinaci specifických a snadno rozpoznatelných typů předmětů, které se objevují v celé řadě hrobových celků, z nichž nejobtívatší jsou hr. 75 z Auhof (Tovorník 1986, 420, Taf. X) a hr. 75 z Krungl (Breibert 2011, pl. 1; 2015, 248–251, Taf. 8). Tyto a podobné hroby se nejčastěji vyskytují v Horním a Dolním Rakousku, popř. ve Štýrsku (Breibert 2011, fig. 4), naopak v Korutanech je tento nálezný horizont zastoupen relativně málo¹² – zvláště podobné reprezentativní hrobové celky zde dosud objeveny nebyly, stejně jako třeba v sousedním Slovinsku. Každopádně při tvorbě Eichertovy chronologie převážily jiné okolnosti, takže došlo k tomu, že „předkötlašské“ typy šperků, které se jinde v hrobech navzájem kombinují, se v Korutanech dostaly do dvou různých nálezných skupin: korály s mozaikovými nebo kruhovými očky (obr. 3: 7–9) jsou součástí jeho skupiny B, zatímco západoevropské bubínkové náušnice (obr. 3: 2, 3; níže je zkráceně nazývám jako „Kugelkranz-náušnice“) patří k náplni skupiny C1. Zařazením těchto náušnic do skupiny C1 chtěl S. Eichert jistě zdůraznit jejich západní původ a skutečnost, že později v Korutanech i jinde ve východoalpské oblasti posloužily jako vzor při výrobě lokálních typů náušnic. Problémem však je, že skupiny B a C1 jednak nemají být plně současné (viz výše), jednak obě končí až relativně pozdě („historické“ datum 828/830), přičemž takto pozdní přežívání předkötlašského inventáře zatím nebylo přesvědčivě prokázáno.

Celkově se ukazuje, že východní Alpy nebyly zcela homogenním „kulturním prostorem“, ale v hmotné kultuře jsou vidět určité regionální rozdíly (Giesler 2001, 159). Zvláště ve starším období se vývoj v jižní části této oblasti (Korutany a Slovinsko) lišil od vývoje části severní

(Horní a Dolní Rakousko, Štýrsko). Z toho pochopitelně vyplývá nutnost budovat chronologii šperku pro obě oblasti samostatně, a to hlavně pro 8. století. Od 9. století dále se regionální rozdíly stírají a vývoj ve východoalpské oblasti a v rakouském Podunají se sjednocuje.

Zatím nejnovější prací k tématu je dizertační práce W. Breiberta (Breibert 2015), jejímž obsahem je katalog a analýza pohřebiště Krungl ve Štýrsku. Autor významně vychází z výsledků S. Eicherta (Eichert 2010), pokud jde o datování jednotlivých typů předmětů. Styčné body jsou vidět i u chronologie lokality, kde W. Breibert (2015, 166–180) vyčlenil relativně-chronologické „skupiny“ na základě podobných kritérií jako S. Eichert. Pohřbívání na lokalitě začíná skupinou I, která *de facto* zahrnuje hroby Gieslerova předkötlašského horizontu. Tomuto pojmu se ovšem autor vyhýbá – vedle vlivu S. Eicherta mohla jistou roli hrát obava, že uvedený pojem bude implikovat příliš pozdní Gieslerovo datování tohoto horizontu (tzn. 1. polovinu 9. století), zatímco W. Breibert (2015, 167) sdílí dnes všeobecně akceptovanou dataci příslušných památek do 2. poloviny 8. století. Jeho skupina I „končí s koncem avarských vlivů“, tzn. někdy krátce po válkách Karla Velikého s Avary. Skupina II je konstruována jako přesná doba Eichertovy skupiny C, včetně dílčího rozdělení na tři (pod)skupiny IIa až IIc a jejich absolutního datování. Pro celou skupinu II má být příznačná absence avarských vlivů a naopak stále silnější kulturní vazby na západní Evropu, rychlé prosazení křesťanství a z toho vyplývající absence „pravých“ milodarů (keramické nádoby, potraviny, militária apod.). Za nejspornější považují definici a datování skupiny IIa, do níž W. Breibert řadí mj. velké kruhy s esovitou kličkou a háčkem nebo velké kruhy se zaškracenými konci (obr. 3: 35, 36), což jsou všechno ozdoby západního původu. Vedle toho sem počítá i hroby se západními šperky, které se vyskytovaly již ve skupině I, jako vzájemný rozdíl zdůrazňuje absenci „avarské komponenty“ v hrobech skupiny IIa¹³. Skupina IIa je datována do konce pozdní doby avarské (SPA III) a do 1. třetiny 9. století, to ale vychází v prvé řadě z Eichertovy periodizace (rok 828 coby začátek hrabské správy, viz výše). Dalším sporným bodem je to, že některé z hrobů zařazených do skupiny IIa obsahují typy předmětů, které se vyskytují celé 9. století, ale v práci není dostatečně zdůvodněno, proč jsou zařazeny právě do této skupiny a ne až do následující skupiny IIb. Příkladem může být hr. 140, kde se kombinuje velký kruh se zaškracenými konci a pár bubínkových náušnic typu Krungl, jejichž analýza je součástí předkládaného příspěvku (viz kap. 5).

Nakonec ještě jedna poznámka k předkötlašskému horizontu. Chci zdůraznit, že tento termín používám výhradně v chronologickém smyslu, jak byl ostatně zamýšlen J. Gieslerem (Giesler 1980). Skutečnost, že nějaký šperk spadá časově do tohoto horizontu, v žádném případě nelze *a priori* dávat do souvislosti s jeho prove-

¹² Např. korály s mozaikovými očky registruje S. Eichert (2010, 99) v Korutanech na pouhých pěti hrobových lokalitách. Ve Slovinsku se do hrobů nedávaly vůbec, ačkoliv v sídlištním prostředí se ojediněle nacházejí (Kniflic 2008). Spekulovat o důvodech by bylo zatím předčasné.

¹³ Toto může být další důvod skepse W. Breiberta vůči předkötlašskému horizontu. Za absurdní však považují představu, že do tohoto horizontu můžeme řadit jen a pouze ty hroby, v nichž se společně vyskytují předměty karolinského i avarského původu – při tvorbě chronologie není k takovému požadavku žádný racionální důvod. Podle mého názoru se absence čehokoliv nedá při vyčleňování relativně-chronologických skupin použít jako zásadní argument, neboť může být způsobena mnoha různými faktory.

nienci, tedy že by musel pocházet z „köttlašské“ oblasti (z východních Alp apod.). Spíše naopak – jak již bylo víckrát řečeno, v tomto horizontu se setkávají importy z více či méně vzdálených regionů spolu s předměty středodunajského původu, naproti tomu šperků vyrobených prokazatelně ve východoalpské oblasti je v něm minimum.

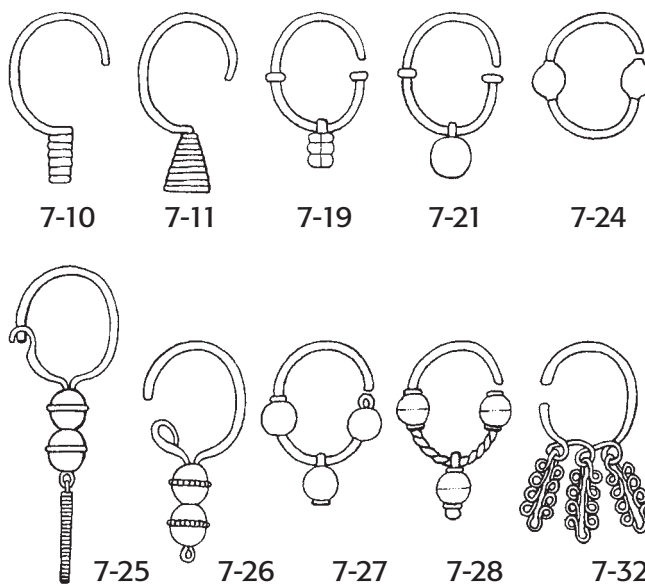
4. Limity pramenů a definice typů

Následující kapitoly jsou již věnovány analýze konkrétních typů náušnic, které J. Poulík na základě nálezů z Dolních Věstonic označoval jako „köttlašské“ apod. Snažím se nastínit jejich tvarovou variabilitu, geografické rozšíření, datování a genezi.

Zjišťování proveniencí a okolností vzniku jednotlivých typů raně středověkého šperku není vždy jednoduchý úkol. I když se daný typ vyskytuje např. ve východoalpské oblasti, ještě z toho automaticky nevyplývá, že jej lze označovat jako „karantánský“. Až při širším vymapování se ukáže, jestli je typický výhradně pro tuto oblast, nebo jestli se používal i jinde. Úvahy o genezi konkrétních typů jsou pak zatíženy ještě podstatně vyšší mírou nejistoty, neboť hmotná kultura nepodléhá stejným „zákonům evoluce“ jako živé organismy – ne každý typ se musel nutně „vyvinout“ z jiného. Vždy je ve hře lidská tvořivost, kdy jeden talentovaný řemeslník mohl vytvořit zcela nový typ, který si záhy získal širokou oblibu, ovšem v archeologickém materiálu k němu nenacházíme žádného „typologického předchůdce“. Stejně se projeví i skutečnost, že onen nový typ byl přinesen z jiné oblasti – přičemž tam, kde vznikl, se ani nemusel dochovat v archeologických pramenech. Musíme si neustále být vědomi toho, že naše závěry jsou silně determinovány stavem nálezové základny, který je však v rámci Evropy silně nevyrovnaný (viz pohřbívání s milodary ve střední Evropě a jejich převažující absence ve Středomoří a jinde).

Typy náušnic označuji jednak slovně, jednak pomocí číselných kódů (např. „7-27“; obr. 6), které vycházejí z číslování schematických kreseb náušnic v monografii B. Dostála (Dostál 1966, 32, obr. 7) a které jsem použil již dříve (Ungerma 2005, 710; 2007, 71–105). U typů, které se vyskytují mimo území bývalého Československa, používám tradiční pojmenování popisné nebo zavádím nové pracovní označení, většinou podle jména lokality, na níž byly poprvé nalezeny – stejně postupuje např. S. Eichert (2010, 54–59).

Velmi podrobné typologické členění relativně nepočetného materiálu považuji mnohdy za zbytečné, neboť některé varianty jsou pak zastoupeny jen jedním nebo dvěma exempláři či páry náušnic, z čehož při analýze stejně vyplývá nutnost dílčí typy či varianty slučovat do skupin (srov. Eichert 2010). Za nepoužitelný pokládám i druhý extrém, tedy velmi volně vyčleněné typy, v jejichž rámci jsou soustředěny exempláře zcela odlišného tvaru, datování a proveniencí, jak to činí např. V. Grigorov (2007, 31–33, obr. 15)¹⁴. Proto se při definování



Obř. 6. Kódové označení vybraných typů náušnic z okruhu podunajského a „karantánského“ šperku, vycházející z číslování schematických kreseb v monografii B. Dostála (Dostál 1966, 32, obr. 7). — **Abb. 6.** Codebezeichnungen ausgewählter Ohrringtypen aus dem Umfeld des donauländischen und „karantánschen“ Schmucks, hervorgehend aus der Nummerierung der Schemazeichnungen in der Monografie B. Dostáls (Dostál 1966, 32, Abb. 7).

typů snažím volit „zlatou střední cestu“, za důležité považuji vedle tvaru závěsku i jeho konstrukci, dále pak přítomnost zapínání; naopak menší význam přikládám ojedinelé se vyskytujícími výzdobným detailům.

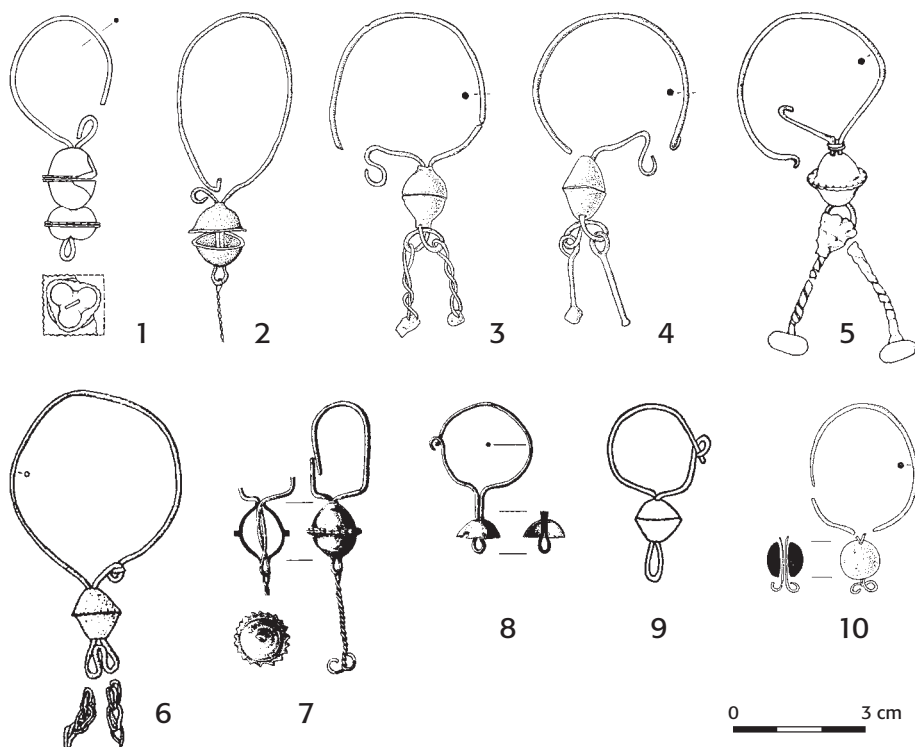
Všechny náušnice, které jsou předmětem zpracování, jsou stručně popsány v katalogové části připojené v závěru práce. Základní jednotkou katalogu jsou hrobové celky, které jsou průběžně očíslovány. Při zmínce každého exempláře či páru v textu uvádím příslušné katalogové číslo pro jednoznačnou identifikaci. V katalogu jsou hrobové celky rozříděny podle příslušnosti náušnic k jednotlivým typům a variantám, v jejich rámci pak seřazeny podle lokalit a států. Kromě pohřebišť v Dolních Věstonicích – Na pískách byly údaje čerpány z literatury, přičemž podrobnost popisů a kvalita vyobrazení značně kolísá, rozměry často nejsou uváděny vůbec¹⁵.

5. Bubínkové náušnice typu Krungl

Z hr. 307/48 a 588/56 v Dolních Věstonicích – Na pískách pochází po páru bronzových náušnic se dvěma plechovými bubínky pod dolním obloukem, které jsou v rámci Moravy zcela unikátní a ani v okolních zemích nemají mnoho přesných analogií. Vyznačují se specifickou konstrukcí, která zajišťovala jednoduché a přitom stabilní upevnění bubínek – drát náušnice vybíhá upro-

¹⁴ Jeho bubínkové náušnice typu IV.5 zahrnují jak staromaďarské náušnice z 10. století, tak západoevropské z 2. poloviny 8. století (!). Jediný jejich společný znak je využití několika plechových bubínek, což je poněkud málo.

¹⁵ Je mou milou povinností srdečně poděkovat několika badatelům, kteří mi poskytli informace o dosud nepublikovaných nálezích nebo pomohli při shánění obtížně dostupné literatury. Byli to Beate Böhlendorf-Arslan, Wolfgang Breibert, Bohuslav Klíma, Rumjana Koleva, Ellen Riemer, David Russ a Béla Miklós Szöke. Za pomoc při vytváření mapek nálezů děkuji Michalu Hlavicovi.



Obr. 7. Bubínkové náušnice typu Krungl. **1** – Dolní Věstonice – Na pískách, hr. 588/56 (kresba A. Radvanová); **2** – Hohenberg, hr. 15 (podle Nowotny 2007, Taf. 4: 1); **3, 4** – Bled – Pristava, hr. 125 (podle Šřibar – Stare 1974, obr. 9: 5, 6); **5** – Bled – Pristava, hr. 159 (podle Knific 1983, tab. 4: 27); **6** – Förk, hr. 1960/4 (podle Eichert 2010, Taf. 16: 2); **7** – Micheldorf-Kremsdorf, hr. 5/1960 (podle Tovornik 1985a, Taf. 12: 2); **8** – Micheldorf-Kremsdorf, hr. 3/1906 (podle Tovornik 1985a, Taf. 4: 2); **9** – Thunau am Kamp (podle Justová 1990, obr. 62: 1); **10** – Bled – Pristava, hr. 22 (podle Šřibar – Stare 1974, obr. 5: 1). – **Abb. 7.** Bommelohrringe vom Krungl-Typ. **1** – Dolní Věstonice – Na pískách, Gr. 588/56 (Zeichnung A. Radvanová); **2** – Hohenberg, Gr. 15 (nach Nowotny 2007, Taf. 4: 1); **3, 4** – Bled – Pristava, Gr. 125 (nach Šřibar – Stare 1974, Abb. 9: 5, 6); **5** – Bled – Pristava, Gr. 159 (nach Knific 1983, Taf. 4: 27); **6** – Förk, Gr. 1960/4 (nach Eichert 2010, Taf. 16: 2); **7** – Micheldorf-Kremsdorf, Gr. 5/1960 (nach Tovornik 1985a, Taf. 12: 2); **8** – Micheldorf-Kremsdorf, Gr. 3/1906 (nach Tovornik 1985a, Taf. 4: 2); **9** – Thunau am Kamp (nach Justová 1990, Abb. 62: 1); **10** – Bled – Pristava, Gr. 22 (nach Šřibar – Stare 1974, Abb. 5: 1).

střed dolního oblouku směrem dolů, kdy tvoří jakousi „závlačku“ s ohybem či smyčkou na konci, přičemž oba bubínky jsou navlečeny právě na tuto závlačku (srov. obr. 7: 7). Horní bubínek je vždy větší než spodní. Zatímco u náušnic z hr. 307/48 (kat. č. 1; obr. 1: 4) jsou oba bubínky víceméně kulovité, u páru z hr. 588/56 (kat. č. 2; obr. 1: 8; 7: 1) má horní bubínek poněkud vertikálně protáhlý tvar, zatímco menší dolní bubínek je třikrát svísele členěný. Okraje polokoulí jsou výrazně vyhnuté ven a opatřené zoubkováním, pomocí takto vzniklých vodorovných plošek byly polokoule spojeny k sobě. U náušnic z hr. 588/56 má u horního bubínku tento obvodový „límec“ čtvercový tvar (při pohledu shora). Drátěný kroužek obou párů náušnic byl opatřen zapínáním v podobě oka na konci dolního oblouku a háčku na konci oblouku horního, ale obě součásti zapínání se dochovaly jen u náušnic z hr. 307/48. U tohoto páru je také do smyčky pod dolním bubínkem navlečen závěsek tvořený bronzovým drátem, který je hustě spirálovitě ovinutý tenčím drátkem a dole ukončený kuličkou z neidentifikované hmoty. Také díky závěsku jsou obě náušnice značně rozměrné, celková výška dosahuje 7 cm. Náušnice z hr. 588/56 jsou vzhledem k absenci závěsku kratší, lépe dochovaný kus má výšku „jen“ 5,6 cm, ovšem díky svým větším bubínkům působí masivněji¹⁶.

Náušnice, které využívají stejný konstrukční princip (závlačku vyběhající z dolního oblouku pro navlečení bubínku), se vyskytují především na území Rakouska a Slovinska. Jelikož nemají zavedené krátké a výstižné pojmenování (v němčině ani v češtině)¹⁷, navrhuji je

označovat jako „typ Krungl“ podle pohřebiště ve Štýrsku, kde byly nalezeny nejdříve (již koncem 19. století) a navíc v relativně hojném počtu (srov. kat. č. 3, 18–25, 39–41). Náušnice rozděluji do čtyř variant: A (se dvěma bubínky nad sebou), B (s jedním bubínkem), C (se skleněným korálem místo bubínku) a D (s navlečeným samostatným kuzelem ze spirálovitě svinutého drátku). Jelikož varianta D (obr. 8: 3) je doložena na pouhých dvou východoalpských lokalitách¹⁸, ponechávám ji v dalším výkladu stranou. Materiál všech náušnic je v publikacích označován jen obecně jako „bronz“ popř. „barevný kov“ (exaktní analýzy nejsou k dispozici). Kusy z Thunau am Kamp – Obere Holzwiase (kat. č. 6, 7) jsou zhotoveny z pozlacené mědi, u páru z lokality Srednja vas v Bohinju – na Podónjicah (kat. č. 48) je zmíněno použití slitiny mědi a stříbra.

5.1. Varianta A

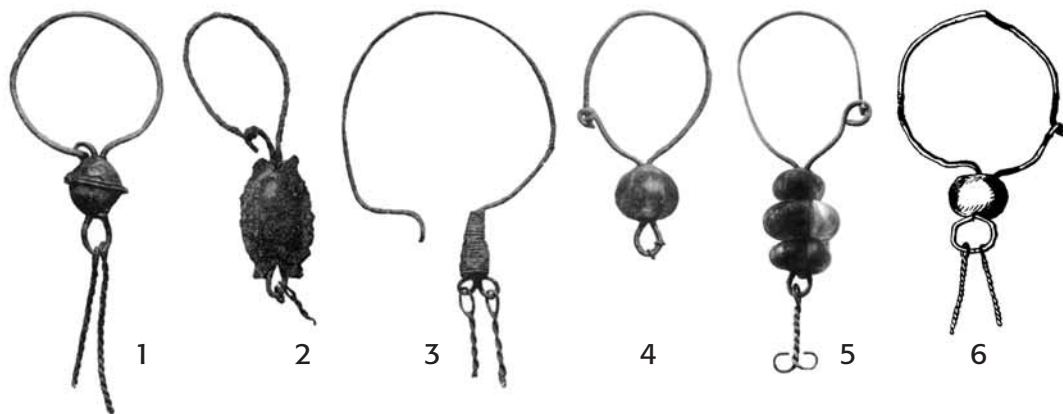
Náušnice se dvěma bubínky nad sebou (obr. 7: 1) se vyskytují velmi vzácně, kromě obou zmíněných hrobů z Dolních Věstonic (kat. č. 1, 2) jsou mi z celého středního Podunají známy pouze dva další hrobové celky s analogickými kusy. Pár náušnic z hr. 394 na pohřebišti Zalaszabar – Borjúállás sziget v západním Maďarsku (kat. č. 4) vykazuje všechny typické znaky, s nimiž se setkáváme u obou dolnověstonických párů: bubínky s výrazným zoubkovaným límcem, zapínání na očko a háček, dlouhý závěsek hustě ovinutý drátkem a ukončený (skleněnou?) kuličkou. Poslední exemplář pochází z hr. 169 v Krungl (kat. č. 3), jehož bubínky mají hladký spoj polokoulí; závěsek chybí, což vzhledem k fragmentární zachovalosti náušnice nepřekvapuje.

¹⁶ Náušnice z obou hrobů překreslil B. Dostál (1966, 33, obr. 7: 25, 26) do své typologie podunajského šperku (obr. 6), odtud moje starší kódové označení „typ 7-25/26“ (Ungerma 2007).

¹⁷ Např. S. Eichert (2010, 63–64) je nazývá jako „Ohringe mit aufgeschobener Perle und Pendilien“.

¹⁸ Hohenberg, hr. 27 (Nowotny 2007, 189, 197–198, Taf. 8: 2, 3; srov. Szóke 1992a, 853); Krungl, hr. 241 a 242 (Breibert 2015, 83–84, 285–286, Taf. 25: 5, 9).

Obr. 8. Bubínkové náušnice typu Krungl. — **Abb. 8.** Bommelohrringe vom Krungl-Typ.



1 – Krungl, hr. 22 (podle Fischbach 1897, tab. IV: 6); **2** – Krungl, hr. 101 (podle Fischbach 1897, tab. IV: 3); **3** – Hohenberg, hr. 27 (podle Fischbach 1897, tab. II: 2); **4** – Krungl, hr. 21 (podle Fischbach 1897, tab. IV: 7); **5** – Zalavár – Rezes, hr. 65 (podle Szóke 2014, fig. 72); **6** – Velden am Wörthersee (podle Eichert 2012, Abb. 186). Bez měřítka.

1 – Krungl, Gr. 22 (nach Fischbach 1897, Taf. IV: 6); **2** – Krungl, Gr. 101 (nach Fischbach 1897, Taf. IV: 3); **3** – Hohenberg, Gr. 27 (nach Fischbach 1897, Taf. II: 2); **4** – Krungl, Gr. 21 (nach Fischbach 1897, Taf. IV: 7); **5** – Zalavár – Rezes, Gr. 65 (nach Szóke 2014, Fig. 72); **6** – Velden am Wörthersee (nach Eichert 2012, Abb. 186). Ohne Maßstab.

5.2. Varianta B

Náušnice s jedním bubínkem navlečeným na závlačku (varianta B; obr. 7: 2–9) se na Moravě zatím objevily jen jednou, a to na dosud nepublikovaném pohřebišti u Hradiště sv. Hippolyta ve Znojmě (kat. č. 5). Těžiště výskytu této varianty leží v rakouských Alpách (obr. 9), konkrétně ve spolkových zemích Štýrsko, Tyrolsko a Korutany, a dále v přilehlé části Horního Rakouska, zasahující až k Dunaji (kat. č. 9–29). Mimo tuto koncentraci se vedle Znojma nacházejí už jen dvě lokality: Thunau am Kamp v Dolním Rakousku (kat. č. 6–8) a Sopronkőhida v maďarsko-rakouském pohraničí (kat. č. 34). Na jižním úpatí Alp jsou tyto náušnice známy jen z pohřebišť na katastru obce Bled ve Slovinsku (kat. č. 30–33). Celkem evidují 27 hrobů z 15 lokalit.

Na všech lokalitách se náušnice s jedním bubínkem vyskytly coby součást hrobové výbavy. Většinou šlo o jeden či dva hroby na lokalitě, častější byly pouze v Krungl (6 hrobů; kat. č. 18–25) a Micheldorf-Kremsdorf (4 hroby; kat. č. 14–17). Tyto počty jsou pochopitelně výrazně ovlivněny rozsahem archeologického výzkumu – zvláště v alpských zemích patří k výjimkám ta pohřebišť, na nichž bylo prozkoumáno více jak několik desítek hrobů. Naopak pokud jde např. o Dolní Rakousko nebo jižní Moravu, tam už sporadický výskyt těchto náušnic rozhodně stavem poznání způsoben není.

Náušnice s jedním bubínkem vykazují určitou tvarovou variabilitu (Eichert 2010, 63), tzn. se nejedná o „unifikované“ či „standardizované“ výrobky. Už tato skutečnost svědčí o tom, že byly vyráběny ve více lokálních dílnách. Konstantou jejich konstrukce je způsob upevnění bubínku a přítomnost zapínání. Zapínání má pravidelně podobu očka a háčku (jako u varianty A), objeví se ale i esovitá klička a háček¹⁹. Bubínek je nejčastěji kulovitý či mírně vertikálně protáhlý, opatřený více či méně výrazným „límce“, který má většinou hladký okraj, vzácněji zoubkovaný²⁰. Méně častý je dvoukónický tvar bubínku, takové mají vždy hladký spoj polokoulí, tzn. bez límce²¹. Zatím unikátní je pár z Krungl, hr. 101 (kat. č. 20; obr. 8: 2), opatřený rozměrným plochým bubínkem, který je – na rozdíl od ostatních exem-

plářů – na závlačku navlečen tak, že spoj obou polovin je umístěn svisle. Bez ohledu na tvar bubínku je dole drát závlačky ohnutý do podoby smyčky, méně často jsou smyčky dvě²². Pokud se ve smyčce dochoval závěsek či závěsky, jsou vždy zhotoveny z drátku, zdaleka nejčastěji přeloženého a zkrouceného, popř. volněji spleteného²³. Obě tyto formy závěsku zřejmě napodobují řetízek, ovšem skutečný řetízek složený z jednotlivých článků se vyskytl pouze jednou (Förk, hr. 1960/4, kat. č. 29; obr. 7: 6). U exemplářů z Thunau am Kamp (hr. 113 a 208; kat. č. 6, 7) se dochoval závěsek tvořený hustě namotaným drátkem, jaký jsme viděli i u varianty A.

Zatímco mnohé z uvedených prvků se objevují na celém území výskytu náušnic varianty B, lze rozlišit i takové, které mají více omezenou oblast výskytu, což opět svědčí ve prospěch místní produkce. Např. dvojitá smyčka pod bubínkem se objevuje jen v jižní polovině sledované oblasti (Krungl, Förk a Bled). Pro pohřebišť Krungl je zase typická přítomnost dvou i tří závěsků upevněných do smyčky pod bubínkem (ve 4 hrobech: kat. č. 18–21, 23).

5.3. Varianta C

Náušnice varianty C jsou úzce příbuzné s variantou B, jediným rozdílem je použití skleněného korálu místo plechového bubínku (obr. 7: 10; 8: 4–6). Tyto náušnice registrují z 13 lokalit, přičemž na Moravě se nachází jen

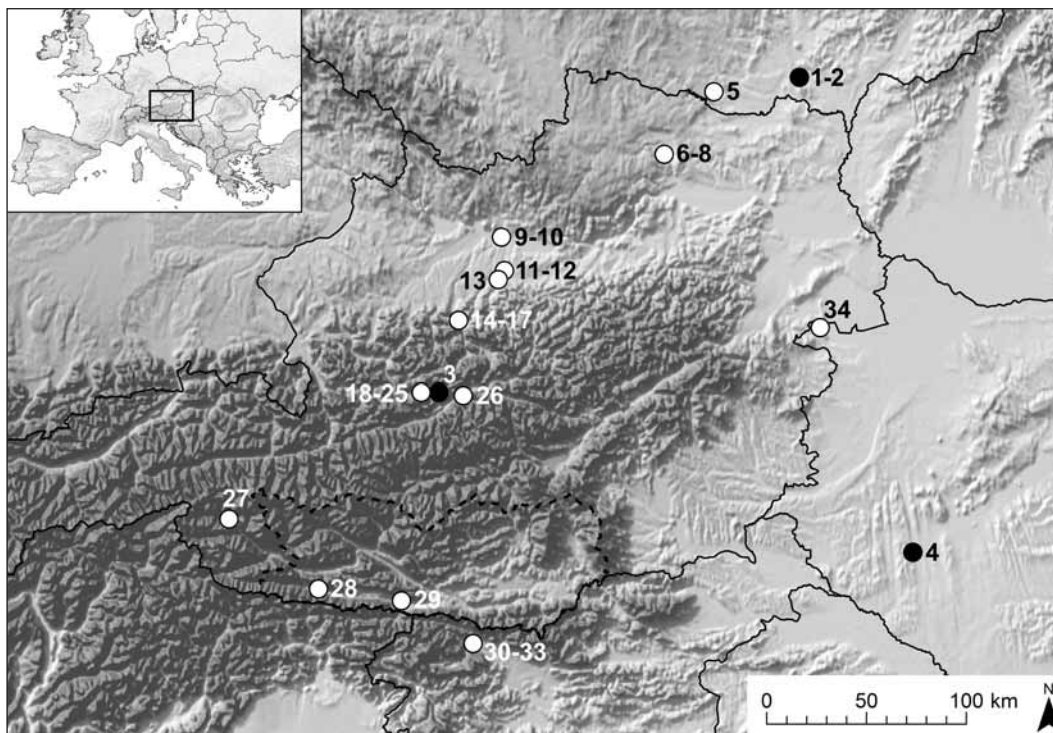
¹⁹ Krungl, hr. 144 (kat. č. 22); Zedlach (kat. č. 27); Bled – Pristava, hr. 125 (kat. č. 32).

²⁰ Hainbuch, hr. 35 (kat. č. 12); Steyr-Gleink, hr. 38/1969 (kat. č. 13); Micheldorf-Kremsdorf, hr. 5/1960 (kat. č. 15); Bled – Pristava, hr. 159 (kat. č. 33).

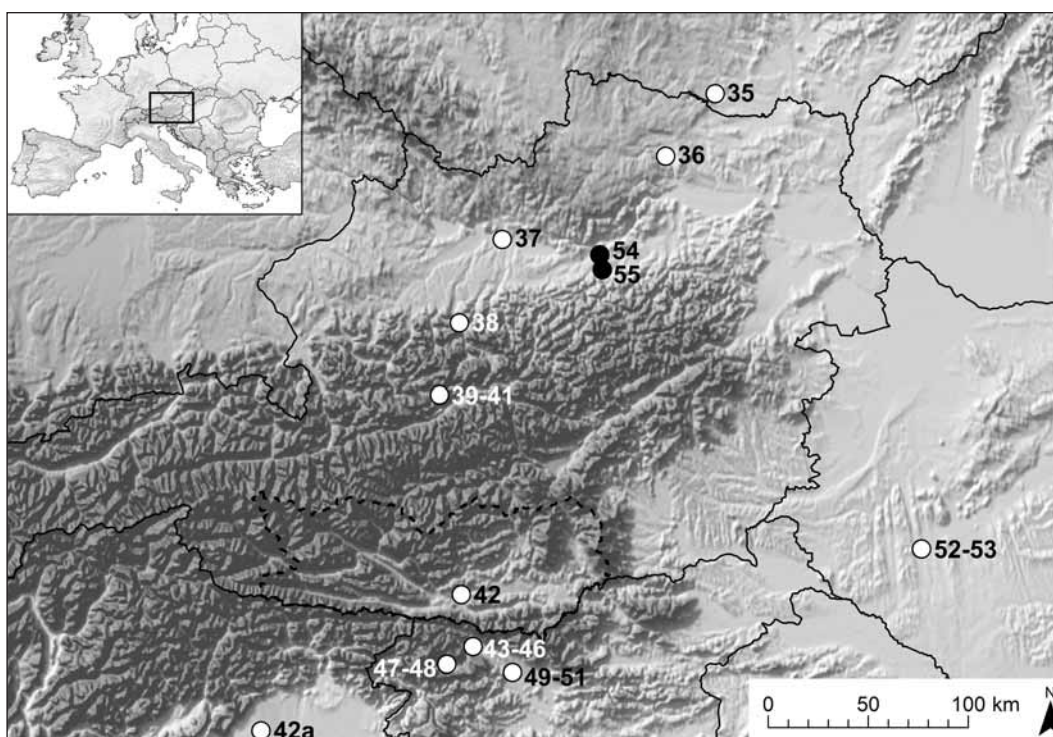
²¹ Thunau am Kamp (kat. č. 8); Hainbuch, hr. 26 (kat. č. 11); Krungl, hr. 144 (kat. č. 22); Förk, hr. 1960/4 (kat. č. 29); Bled – grad, hr. 89 (kat. č. 31); Bled – Pristava, hr. 125 (kat. č. 32).

²² Krungl, hr. 144 (kat. č. 22); Förk, hr. 1960/4 (kat. č. 29); Bled – brdo (kat. č. 30); Bled – grad, hr. 89 (kat. č. 31); Bled – Pristava, hr. 125 (kat. č. 32).

²³ Gusen, hr. 77 a 78 (kat. č. 9, 10); Hainbuch, hr. 26 (kat. č. 11); Bled – Pristava, hr. 125 (kat. č. 32).



Obr. 9. Rozšíření náušnic typu Krungl, varianta A (plný kroužek) a varianta B (prázdný kroužek). Čárkovaně jsou vyznačeny hranice rakouské spolkové země Korutany. Číslo koresponduje s číslováním nálezcových celků v katalogu. Grafika M. Hlavica. — **Abb. 9.** Verbreitung der Ohringe vom Krungl-Typ in der Variante A (ausgefüllter Kreis) und in der Variante B (leerer Kreis). Gestrichelt sind die Grenzen des österreichischen Bundeslands Kärnten gekennzeichnet. Die Nummern korrespondieren mit der Nummerierung der Fundkomplexe im Katalog. Grafik M. Hlavica.



Obr. 10. Rozšíření náušnic typu Krungl, varianta C (prázdný kroužek) a nejištěná varianta (plný kroužek). Čárkovaně jsou vyznačeny hranice rakouské spolkové země Korutany. Číslo koresponduje s číslováním nálezcových celků v katalogu. Grafika M. Hlavica. — **Abb. 10.** Verbreitung der Ohringe vom Krungl-Typ in der Variante C (leerer Kreis) und nicht ermittelte Variante (ausgefüllter Kreis). Gestrichelt sind die Grenzen des österreichischen Bundeslands Kärnten gekennzeichnet. Die Nummern korrespondieren mit der Nummerierung der Fundkomplexe im Katalog. Grafik M. Hlavica.

jedna z nich (Znojmo, kat. č. 35). Korál má převážně kulovitý či mírně zploštělý tvar, o průměru asi 1 cm. Pokud je v publikacích uvedena barva, jde vždy o světle zelené průsvitné sklo, pouze z pohřebiště Kranj (kat. č. 49–51) jsou doloženy korály tmavě modré. Pod korálem je většinou jedna smyčka; dvě smyčky byly zatím zaznamenány jen v severovýchodní Itálii a ve Slovinsku²⁴, což koresponduje s regionálním výskytem tohoto prvku u náušnic varianty B. Ani závěšky upevněné do smyčky

či smyček pod korálem se nevymykají z rámce závěsků známých u varianty B²⁵, inovací je pouze jantarový korálek, zmíněný u exemplářů na lokalitě Srednja vas

²⁴ Pordenone – Palazzo Ricchieri, hr. 32 (kat. č. 42a); Bled – brdo (kat. č. 43); Bled – grad, hr. 91 (kat. č. 44); Bled – Pristava, hr. 22 (kat. č. 45); Srednja vas v Bohinju – na Podónjicah, hrob I (kat. č. 48); Kranj, hr. 61/1953, 109/1953 a 250/1953 (kat. č. 49–51).

v Bohinju (kat. č. 47, 48). U všech kusů se zachovaným zapínáním se toto skládalo vždy jen z očka a háčku, tzn. esovitá klička nebyla dosud zaznamenána.

Jedině v aglomeraci Pribinova Zalaváru²⁶ jsou doloženy náušnice, u nichž je místo korálu kulovitý tvaru použit korál příčně členěný. U páru ze Zalavár – Rezes, hr. 65 (kat. č. 52; obr. 8: 5) je to korál se třemi segmenty, z nichž prostřední je nejširší. U zbývajících kusů jsou použity korály se dvěma takřka kulovitými segmenty (Esztergályhorvát – Alsóbárándpuszta, kat. č. 53), takže je možné, že výrobce chtěl napodobit náušnice varianty A (srov. Szóke 1992a, 861). U jednoho páru využil výrobce dokonce vždy trojici takových korálů, kdy jeden je navlečen jako obvykle na závlačku, zbylé dva pak po obou stranách dolního oblouku.

5.4. Rozšíření

Při pohledu na mapky zachycující rozšíření variant B a C (obr. 9, 10) je okamžitě patrné, že obě varianty mají těžiště výskytu shodně ve východních Alpách a severně odtud v rakouském Podunají. Někde zde se musely také vyrábět, neboť z jiných částí Evropy analogické náušnice nejsou známy (jejich dovoz prostřednictvím dálkového obchodu můžeme nejspíše vyloučit, neboť nešlo o luxusní šperk). Také exempláře nalezené v Zalaváru a v jeho zázemí jsou jistě místní výrobky, neboť jinde se příčně členěné korály u těchto náušnic nepoužívaly. Konstrukční princip náušnic typu Krungl (jednoduché a spolehlivé upevnění bubínku ke kroužku náušnice) představuje inovaci, která se mimo uvedenou oblast šířející neprosadila²⁷ a po skončení módy těchto náušnic upadla v zapomnění.

Můžeme tyto náušnice označovat jako „karantánské“? Zde by mohlo pomoci srovnání s geografickým rozsahem karantánské knížectví, ovšem názory na tuto otázku – kde přesně se raně středověká Karantánie rozkládala – se diametrálně rozcházejí (Kramer 1994, 27, s lit.). Za nejlépe podloženou považují koncepci H.-D. Kahla (Kahl 2002, 336–394). Na základě pečlivé analýzy písemných pramenů vyčlenil tento badatel jádro Karantánie, kde kníže přímo uplatňoval svou moc, a okrajová území, která součástí tohoto mocenského útvaru byla zřejmě také, ale jejich vazba na knížete byla již volnější. Jádro Karantánie v 8. století se podle něj rozkládalo od údolí řeky Mur na severu po údolí Drávy na jihu, tzn. víceméně se krylo s územím dnešní rakouské spolkové země Korutany (obr. 11: A). Příkladem okrajového území může být oblast na horním toku Enže (Enns) v dnešním Štýrsku, kde leží známá pohřebiště

Hohenberg a Krungl (obr. 11, č. 3 a 4). Při srovnání této situace s rozšířením náušnic typu Krungl (obr. 9, 10) konstatujeme, že do jádra Karantánie spadá jen malá část lokalit s tímto typem šperku (kat. č. 28, 29, 42). O moc více jich není ani v severní okrajové zóně, naopak nezanedbatelný počet lokalit leží mimo území Kahlovy Karantánie, a to severně (Horní Rakousko) i jižně od ní (severní Slovinsko). Na druhé straně – zvláště při zohlednění chabého stavu výzkumu pohřebišť v Korutanech – lze zdůraznit středovou polohu této spolkové země (v rámci areálu s náušnicemi typu Krungl) a její možný význam při šíření těchto náušnic do okolních oblastí.

5.5. Datování

Náušnice, které zde označuji jako „typ Krungl“, zařadila P. Korošec (1979, I, 194–196) do své karantánské kulturní skupiny, čímž bylo dáno i jejich rámcové absolutní datování (7. století a 1. polovina 8. století). Autorka se to snažila podpořit odkazem na náušnice z avarského pohřebiště Allatyán, tehdy řazené do časně avarského období (568–670). Uvedený genetický vztah však podle mého názoru není možné potvrdit, neboť ony avarské náušnice mají odlišný způsob připevnění bubínku či závěsku (Korvig 1963, tab. I: 36, 37; XI: 24; XXII: 13; XXX: 38), a to pomocí samostatného drátku zavěšeného uprostřed dolního oblouku. Tento konstrukční princip se ve středním Podunají objevuje i podstatně později (viz kap. 7).

Podle J. Gieslera (Giesler 1980, 86) patří všechny tři varianty typu Krungl (obr. 3: 17–19) mezi hlavní reprezentanty horizontu Köttlach I (obr. 3: 14–26), což je v jeho pojetí 2. polovina 9. století a 1. polovina 10. století. Toto datování beze zbytku akceptoval B. M. Szóke (1992a, 861). Z Gieslerovy relativní datace zřejmě vyšel i E. Szameit (1992a, 193) při datování pohřebiště Gusen – Berglitzl, náušnice typu Krungl zde považuje za mladší než památky předkötlašského horizontu. Jelikož předkötlašský horizont klade do 2. poloviny 8. století, pro náušnice z gusenských hrobů 77 a 78 (kat. č. 9, 10) mu vyplynula datace do 1. poloviny 9. století nebo nejpozději kolem poloviny 9. století, kdy mělo pohřbívání na lokalitě skončit.

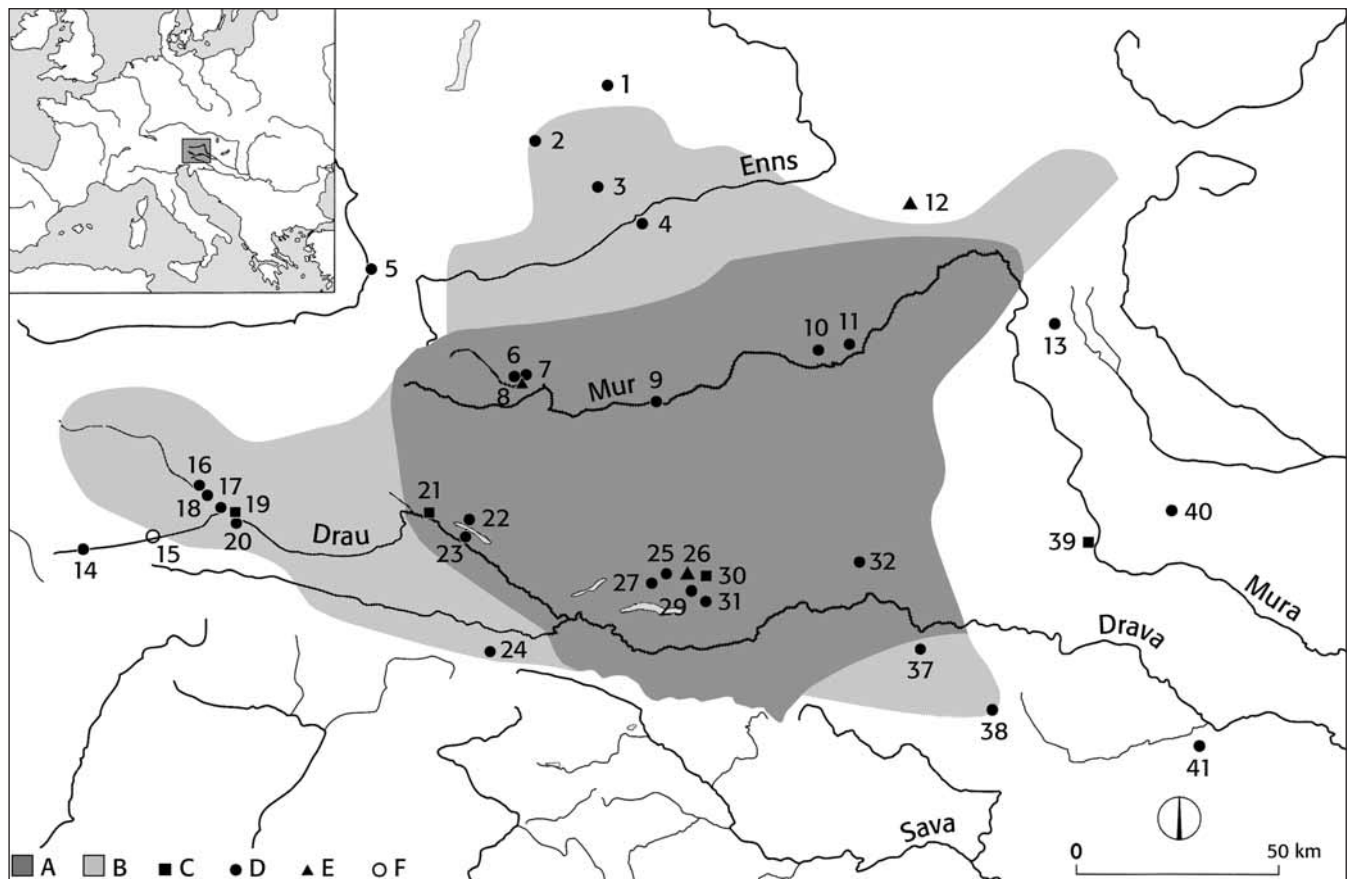
Teprve nověji zpracovaná pohřebiště, především z území Horního a Dolního Rakouska, přinesla spolehlivé doklady k datování počátků typu Krungl. V Hainbuch, hr. 26 (kat. č. 11), se tyto náušnice kombinovaly se čtyřmi korály s kruhovými očky, které spadají do okruhu korálů s mozaikovými očky. V Thunau am Kamp – Obere Holzweise, hr. 113 (kat. č. 6), se zase vyskytly Kugelkranz-náušnice (srov. obr. 3: 2, 3), poškozené náušnice stejného typu byly spolu s jedním korálem s mozaikovými očky v Krungl, hr. 150 (kat. č. 23). Všechny tyto doprovodné nálezy jsou typické pro předkötlašský horizont (viz výše), můžeme tedy spolehlivě počítat s nástupem náušnic typu Krungl nejpozději koncem uvedeného horizontu, tzn. někdy kolem roku 800 (Eckkrammer 2009, 169).

Datování konce náušnic typu Krungl už tak jasné není. Na základě společného výskytu mj. s plechovou lunicovou náušnicí v hr. 144 na eponymní lokalitě usuzuje S. Eichert (2010, 64, 85, pozn. 404) na používání

²⁵ Z hustě krouceného drátku: Gusen, hr. 158 (kat. č. 37); Velden am Wörthersee (kat. č. 42); Bled – brdo (kat. č. 43); rovný drátek, na jehož dolní konec byla natavena skleněná kapka: Bled – grad, hr. 91 (kat. č. 44).

²⁶ V případě kusu z lokality Balatonmagyaród – Hídvégpuszta není jasné, k jaké variantě typu Krungl patří (Szóke 1992a, 861).

²⁷ Výjimku představují náušnice se třemi bubínky, z nichž dva jsou navlečeny na dolní oblouk a třetí na závlačku vybíhající z dolního oblouku; bubínky jsou fixovány na místě pomocí smyček a hustě namotaného drátku. Tyto náušnice se vyskytují v Dalmácii a Bosně, kde se také předpokládá jejich výroba (Petrinec 2009, 259–261). Ze střední Evropy jsou doloženy pouze v Thunau am Kamp (Friesinger 1965, 85–86, Abb. 13: 4; 16: 1).



Obr. 11. Rozsah karantánského knížectví v polovině 8. století podle H.-D. Kahla (Kahl 2002, Abb. 7). Legenda: **A** – jádro Karantánie; **B** – okrajová území, jejichž přináležitost ke Karantánii není zcela jistá; **C** – římské město; **D** – mladší sídliště; **E** – hora; **F** – potok. — **Abb. 11.** Ausdehnung des Fürstentums Karantánien zur Mitte des 8. Jhs. nach H.-D. Kahl (2002, Abb. 7). Zeichenerklärung: **A** – Kern Karantániens; **B** – Randgebiete, deren Zugehörigkeit zu Karantánien nicht ganz sicher ist; **C** – römische Stadt; **D** – jüngere Siedlung; **E** – Berg; **F** – Bach.

Lokalität – Lokalitäten: 1 – Micheldorf-Kremsdorf; 2 – Altausee; 3 – Krungl; 4 – Hohenberg; 5 – Bischofshofen (Maximilianszelle); 6 – Fanning; 7 – Althofen; 8 – Gritsch; 9 – Murau; 10 – Fohnsdorf; 11 – ad Undrimas (?); 12 – Erzberg; 13 – Tober; 14 – Innichen; 15 – Kristeinbach; 16 – Unteralkus; 17 – Oberlienz; 18 – Patriasdorf; 19 – Aguntum; 20 – Lavant; 21 – Teurnia; 22 – Millstatt; 23 – Molzbichl; 24 – Thörl-Maglern/Vrata-Megvarje (Meclaria); 25 – Fanning/Vaniče; 26 – Ulrichsberg/Šenturška gora; 27 – Knasweg/Knežišče; 28 – Alte Moosburg/stari Možberg; 29 – Karnburg/Krnski grad; 30 – Virunum; 31 – Blasendorf/Blažnja ves; 32 – St. Andrä/Št. Andraž; 33 – Grabelsdorf/Grabalja ves; 34 – Pfannsdorf/Banja ves; 35 – Kristendorf/Kršna ves; 36 – Globasnitz/Globasnica; 37 – Slovenj Gradec; 38 – Vitanje; 39 – Flavia Slova; 40 – Gnas; 41 – Gajkova.

typu Krungl ještě ve 2. polovině 9. století. Významným doprovodným nálezem, který by zde mohl pomoci, jsou tzv. dvouramenné spony (něm. „zweiarmige/gleicharmige Fibeln“, obr. 3: 27). Ty se společně s náušnicemi typu Krungl našly hned ve třech hrobových celcích: Krungl, hr. 158 (kat. č. 24), Bled – Pristava, hr. 125 (kat. č. 32) a Wieselburg, hr. 10 (kat. č. 54). Tady vyvstává určitý rozpor v třídění J. Gieslera, který náušnice typu Krungl řadí do horizontu Köttlach I a dvouramenné spony až do horizontu Köttlach II (Giesler 1980, Abb. 3: 1; srov. Thörle 2001, 91; Eichert 2010, 88, pozn. 426). I v jiných hrobech se tyto spony kombinují se spíše mladšími typy ozdob, jako jsou kruhy se zaškrcenými konci (obr. 3: 35; např. Kranj – farní kostel, hr. 119; Korošec 1979, II, tab. 66: 1), plechová lunicová náušnice (Kranj – Križišče Iskra, hr. 66; Sagadin 1987, 81, tab. 12: 10, 11) nebo terčovitá emailovaná spona (Zwentendorf, hr. 21; Heinrich 2001, 29, Taf. 57: 11.208; srov. Breibert 2015, 106–107). To by svědčilo spíše ve prospěch správného vyčlenění horizontů Köttlach I a II, na druhé straně i u těchto předmětů se v novějším badání prosazuje názor o jejich relativně časném počátku

(Eichert 2010, 73, 85). Každopádně všechny zmíněné hroby jasně ukazují, že mezi oběma Gieslerovými horizonty není žádný výrazný předěl, ale naopak plynulý přechod.

Ve starší slovinské literatuře jsou dvouramenné spony absolutně datovány značně časně, konkrétně do 2. poloviny 8. století a na počátek 9. století (Sivec-Rajterič 1975) nebo dokonce do 7.–8. století (Korošec 1979, I, 211). Takové datování kritizoval S. Thörle (2001, 91), který zasadil exempláře z východoalpské oblasti (nazývá je jako „typ Kranj“) do širšího kontextu vývoje raně středověkých dvouramenných spon ve Středomoří a na území Franské říše. Dospěl k závěru, že spony typu Kranj nenavazují na langobardské dvouramenné spony ze severní Itálie a Istrie (jak se domnívaly I. Sivec-Rajterič a P. Korošec), neboť langobardské končí kolem poloviny 7. století. Jako předloha pro typ Kranj posloužily mnohem spíše spony doložené sporadicky na území východní části Franské říše na přelomu merovejského a karolínského období. Spony typu Kranj ve východních Alpách proto S. Thörle (2001, 86–87, 91–93, 269) datuje hlavně do 9. století s možným přesahem do počátku

10. století. K podobnému datování těchto spon (od poloviny 9. století do poloviny 10. století) dospěl ve svých úvahách i S. Eichert (2010, 87–88). Jelikož se dvouramenné spony dostávaly do hrobů i s mladšími ozdobami, s nimiž se samotné náušnice typu Krungl již nekombinují, musíme období výskytu typu Krungl omezit na 9. století.

5.6. Geneze

S problematikou počátků náušnic typu Krungl úzce souvisí otázka, jak a kde tento typ vznikl. S. Eichert (2010, 64) se domnívá, že zvláště náušnice se dvěma bubínky nad sebou (moje varianta A) „stojí typologicky velmi blízko“ bubínkovým náušnicím západoevropského původu (obr. 3: 2, 3), aniž by to ovšem podrobněji rozvedl. Uvedené náušnice se v německy psané literatuře označují jako „Ohrringe mit Kugelkranz“, krátké a výstižné české pojmenování pro ně dosud chybí, proto je pracovně nazývám jako „Kugelkranz-náušnice“. Mezi nimi a variantou A lze skutečně najít celou řadu shodných či podobných znaků: bubínky tvořící jednu náušnici mají odlišnou velikost; bubínky jsou umístěny nad sebou, navlečené na drátěnou závlačku (v případě Kugelkranz-náušnic jde o samostatný drátek²⁸, připevněný k dolnímu oblouku uvnitř horního bubínku); spoj polokoulí bubínků má podobu plasticky vystupujícího „límce“ (někdy zoubkovaného)²⁹ nebo je hladký spoj polokoulí překryt filigránovým drátkem³⁰; závěsek tvořený hustě namotaným drátkem, upevněný pod spodním bubínkem³¹; a konečně u páru z hr. 588/56 v Dolních Věstonicích (kat. č. 2) je použit svisle členěný bubínek, což je právě onen „Kugelkranz“. Všechny tyto shodné znaky podle mého názoru svědčí o tom, že zvláště výrobci náušnic varianty A měli před očima vzor v podobě Kugelkranz-náušnic, jen jejich poměrně složitou konstrukci o něco zjednodušili. Jelikož Kugelkranz-náušnice patří k vůdčím typům předkottlašského horizontu (Ungermaň 2005, 718; 2006, 355; vše s lit.), znamenalo by to, že i varianta A typu Krungl se vyráběla nejspíše od přelomu 8. a 9. století, jak to máme doloženo u některých exemplářů varianty B (viz výše).

6. Náušnice se dvěma bubínky (typ 7-24)

Další šperky z Dolních Věstonic, u nichž J. Poulík (1950, 79) naznačil jižní původ, jsou bronzové náušnice se dvěma bubínky navlečenými na drátěný kroužek proti sobě tak, že zaujímají oba konce dolního oblouku (obr. 1: 3). Na základě „typáře“ podunajského šperku od B. Dostála (Dostál 1966, 32, obr. 7: 24) je označují jako „typ 7-24“ (obr. 6).

U těchto náušnic je jeden zásadní problém – nemáme totiž jistotu, jestli tento typ vůbec reálně existoval.

²⁸ Lze jej vidět jen u poškozených exemplářů, např. Steyr-Gleink, hr. 11/1992 (Russ 2013, Taf. 9: A-11.219).

²⁹ Např. Krungl, hr. 149/150 (Modriřan 1963, 78, Abb. 22 upr.; Breibert 2015, 61, 79, 269, Taf. 14: 11; 15: 1, 2), Auhof, hr. 37 a 119 (Tovorník 1986, 416, 425, Abb. 13).

³⁰ Např. Kranj – farní kostel, hr. 145/1953 (Kastelic 1960, 43, obr. 4: a, b; Bitenc – Knific /edd./ 2001, 94, kat. č. 310), Bratislava – Uršulínska ul., hr. 11/95 (Lesák – Musilová 1999, 40, 53, tab. II: 10), Dolní Věstonice – Na pískách hr. 451/49 (Ungermaň 2007, 97).

³¹ Krungl, hr. 170 (Breibert 2015, 275, Taf. 17: 1, 2).

Zvláště na Moravě je k dispozici poměrně početný soubor náušnic se třemi bubínky (typ 7-27; obr. 12), u nichž byl třetí nejspodnější bubínek původně přiletován k dolnímu oblouku, ale velmi často odpadl (viz kap. 7). Proto prakticky u žádné z náušnic se dvěma bubínky nedokážeme spolehlivě říci, zda byla takto původně vyrobena, nebo zda jde o pozůstatek náušnice složitější konstrukce (se třemi nebo čtyřmi bubínky). Oba typy jinak vykazují analogickou konstrukci a konkrétně v Dolních Věstonicích se nezdá vyskytovat v hrobech společně (Ungermaň 2007, 88–90) – to je indicie, že všechny tyto náušnice měly původně tři bubínky.

Z výše řečeného vyplývá, že každá analýza typu 7-24 bude vždy zatížena silnou mírou nejistoty, do jaké míry jsou její výsledky relevantní. Proto považují za vhodnější omezit se na rozbor náušnic se třemi bubínky, neboť u nich je zřejmé, že jde o vzhled zamýšlený výrobcem a nikoliv o výsledek pozdějšího poškození.

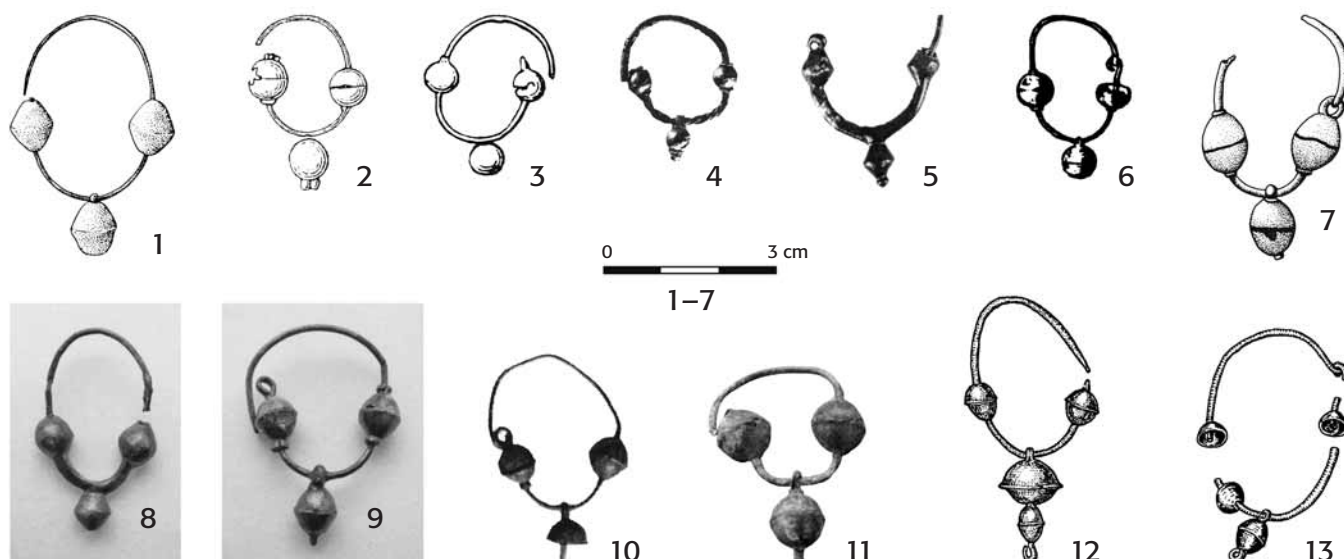
7. Náušnice se třemi bubínky (typ 7-27)

Stejně jako u předchozího typu jsou i u náušnic se třemi bubínky dva z těchto bubínků navlečené na koncích dolního oblouku, třetí je upevněno pod dolní oblouk. O moravských exemplářích prohlásil B. Dostál (1966, 33, obr. 7: 27, 28), že pro ně „nacházíme analogie v nálezech karantánských a chorvatsko-dalmatských“. K tomu je nutné podotknout, že náušnice, na něž odkazuje (mj. Karaman 1936, tab. XXII vpr. dole), mají poněkud odlišnou konstrukci (viz pozn. 27)³². Za více jak půlstoletí, které uplynulo od vydání Dostálovy monografie, se ve střední Evropě objevily další kusy, které jsou moravským exemplářům po konstrukční stránce mnohem bližší. Svého času se jimi zabýval B. M. Szóke (1992b, 136–139), který je rozdělil na čtyři varianty. Domnívám se však, že tyto náušnice tvoří značně homogenní skupinu a rozdíl mezi jeho variantami nejsou příliš významné; např. existence Szókeho čtvrté varianty je podmiňována stavem zachování pouhých dvou náušnic, které k této variantě počítá (Pottenbrunn, hr. 15, kat. č. 84; Nitra – Lupka, hr. 11, kat. č. 85). Osobně upřednostňuji dělení jen na dvě varianty podle toho, zda drátěný kroužek náušnice je či není opatřen zapínáním v podobě oka a háčku. Výše jsme viděli, že zapínání se vyskytuje u náušnic typu Krungl, a tudíž by teoreticky mohlo jít o konstrukční znak vypovídající o provenienci.

7.1. Varianta bez zapínání

V Dolních Věstonicích – Na pískách bylo v 11 hrobech nalezeno minimálně 16 náušnic patřících k variantě bez zapínání (kat. č. 61–71). Samotný drát a bubínky jsou bronzové, bubínky byly po navlečení na kroužek náušnice upevněny zarážkami v podobě kapky kovu odlišného složení (zřejmě na bázi olova), a to v obou místech,

³² Bez ohledu na to se podobné názory objevují i v novější literatuře. Např. Z. Klanica (2006, I, 91) prohlásil o náušnici z hr. 345 u prvního kostela v Břeclavi – Pohansku, která je opatřena kulovitými skleněnými uzlíky a plechovým závěskem se skleněnou kuličkou na konci (Kalousek 1971, 189, obr. 345: 3), že má „tak zvané kottlašské rysy“.



Obr. 12. Náušnice se třemi plechovými bubínky (1–4, 6, 7, 9–13) a jejich odlévané imitace (5, 8). **1** – Břeclav – Pohansko, hr. 398 (podle Kalousek 1971, obr. 398); **2** – Prostějov – Okružní ul., hr. 21/2005 (podle Fojtík – Šmíd 2008, tab. 21: 9); **3** – Nenkovice (podle Klíma 1987, obr. 10: 4); **4** – Vysočany, moh. XXXIV (podle Král 1959, obr. 17: 2); **5** – Raabs an der Thaya – Sand (podle Felgenhauer-Schmiedt 2001, Abb. 13); **6** – Sárvár–Végh malom, hr. 49 (podle Szőke 1992b, Abb. 7: 1); **7** – Krems an der Donau - Stein (podle Kreitner 1994, Abb. 8); **8, 9** – Mautern an der Donau – St. Pöltener Straße, hr. 19 a 16 (podle Schmitsberger 2011, Abb. 8: 2, 3); **10** – Petronell-Carnuntum (podle Kurtz 1930, 40, Taf. XVIII: 4); **11** – Thunau am Kamp – Schanze, hr. 7 (podle Breibert 2013, Abb. 6); **12** – Trandorf (podle Friesinger 1971–1974, Taf. 8); **13** – Ritzersdorf, hr. 4 (podle Friesinger 1971–1974, Taf. 17). Měřítka se vztahují jen k č. 1–7, ostatní bez měřítka. — **Abb. 12.** Ohringe mit drei Blechbommeln (1–4, 6, 7, 9–13) und ihre gegossenen Imitationen (5, 8). **1** – Břeclav – Pohansko, Gr. 398 (nach Kalousek 1971, 2 – Prostějov – Okružní ul., Gr. 21/2005 (nach Fojtík – Šmíd 2008, Taf. 21: 9); **3** – Nenkovice (nach Klíma 1987, Abb. 10: 4); **4** – Vysočany, Hügel XXXIV (nach Král 1959, Abb. 17: 2); **5** – Raabs an der Thaya – Sand (nach Felgenhauer-Schmiedt 2001, Abb. 13); **6** – Sárvár–Végh malom, Gr. 49 (nach Szőke 1992b, Abb. 7: 1); **7** – Krems an der Donau - Stein (nach Kreitner 1994, Abb. 8); **8, 9** – Mautern an der Donau – St. Pöltener Straße, Gr. 19 und 16 (nach Schmitsberger 2011, Abb. 8: 2, 3); **10** – Petronell-Carnuntum (nach Kurtz 1930, 40, Taf. XVIII: 4); **11** – Thunau am Kamp – Schanze, Gr. 7 (nach Breibert 2013, Abb. 6); **12** – Trandorf (nach Friesinger 1971–1974, Taf. 8); **13** – Ritzersdorf, Gr. 4 (nach Friesinger 1971–1974, Taf. 17). Der Maßstab bezieht sich nur auf Nr. 1–7, übrige ohne Maßstab.

kde drát vychází z bubínku. U špatně zachovaných kusů zůstaly zarážky i poté, co samotné plechové bubínky zčásti nebo zcela zkorodovaly. Pouze u páru náušnic z hr. 173/54 (kat. č. 70) je prokazatelně doloženo, že třetí bubínek byl na dolním oblouku zavěšen pomocí poutka z přehnutého úzkého proužku plechu. V ostatních hrobech byl dolní bubínek nalezen odpadlý. Vzhledem k absenci perforace byl dolní bubínek zjevně k drátu přiletován, ostatně u několika náušnic se ještě dochoval kousek olova uprostřed dolního oblouku. Přiletování tedy představovalo velmi nekvalitní spojení. Pokud všechny takto upevněné bubínky po uložení do hrobu odpadly, byly velmi náchylné k odpadnutí již během nošení.

Další nálezy této varianty náušnic se koncentrují hlavně na jižní Moravě (obr. 13), sporadický výskyt na střední Moravě (Prostějov, kat. č. 57) a v českém Slezsku (Stěbořice, kat. č. 56) může být částečně ovlivněn stavem výzkumu. Vyskytují se v menším počtu hrobů, resp. exemplářů než v Dolních Věstonicích, jinak se ovšem od tamních kusů často neliší: bubínky mají stejný kulovitý nebo mírně zploštělý tvar, třetí bubínek bývá většinou odpadlý³³, in situ zůstal např. u exempláře z Nenkovic (kat. č. 60; obr. 12: 3). Všechny tyto výrobky mají takřka „standardizovanou“ podobu, v detailech se odlišují jen kusy z několika málo zbylých hrobů. Náušnice z Břeclavi – Pohanska (kat. č. 73; obr. 12: 1) má bubínky výrazně

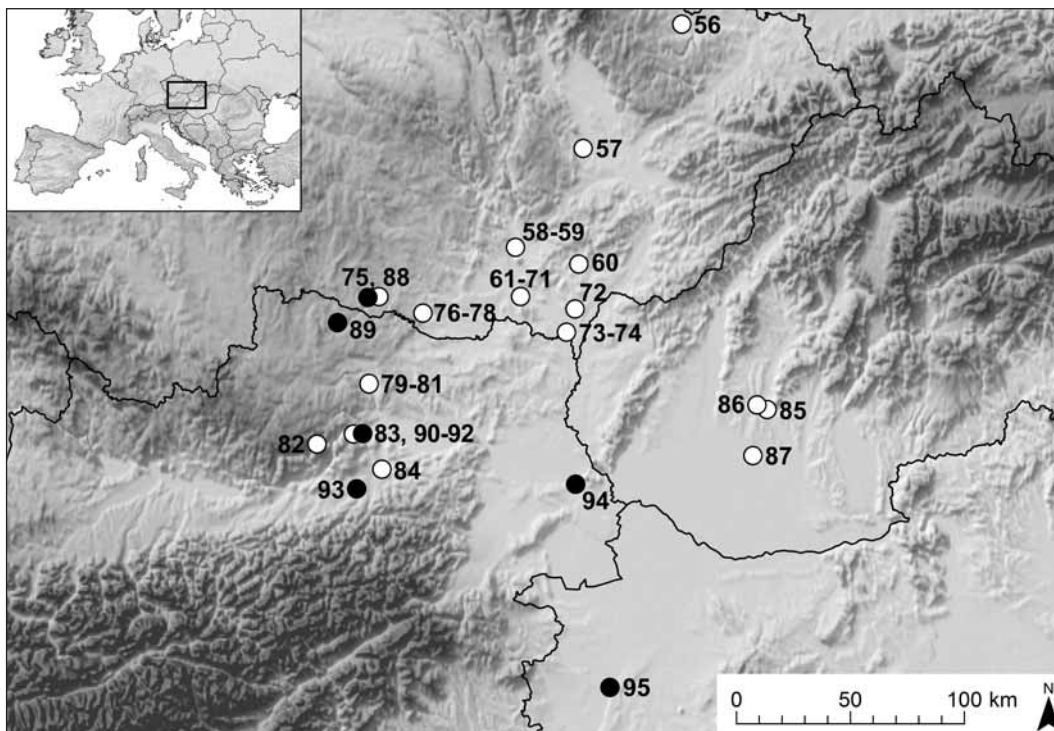
dvoukónického tvaru. U páru ze Znojma (hr. 483; kat. č. 76) a u kusu z Prostějova (kat. č. 57) je spodní bubínek zdoben pyramidkou z natavených drobných kuliček. Pár z mohyly XXXIV ve Vysočanech (kat. č. 75; obr. 12: 4), zhotovený z pozlaceného bronzu, má dolní oblouk výrazně tordovaný³⁴, na něm je pomocí poutka zavěšen bubínek zdobený dole menší kuličkou; dalším rozdílem jsou zarážky bubínků, zhotovené z drátěných kroužků. U zachovalejších náušnic z moh. 7 ve Stěbořicích (kat. č. 56) je uvedeno, že dolní oblouk je „ovinut vlasovým drátkem“, přičemž tato zvláštnost může souviset s odlehlostí polohou lokality, vzdálenou od hlavní oblasti výskytu těchto náušnic na jižní Moravě.

V Dolním Rakousku se náušnice se třemi bubínky v provedení bez zapínání vyskytují jen sporadicky (obr. 13). Určitou kumulaci tvoří tři lokality v Thunau am Kamp, kde se nejméně dvakrát objevuje upevnění bubínků pomocí drátěných zarážek (kat. č. 79, 81), což je na Moravě velmi vzácný prvek. Náušnice z tamního mohylníku Schanze (kat. č. 80; obr. 12: 11) má relativně velké bubínky (vzhledem k průměru kroužku), přičemž spodní bubínek je navlečen na delší poutko, které prochází skrz celou výšku bubínku a zřetelně vyčnívá z jeho dolní polokoule. Velmi podobný konstrukční prvek je použit i u páru unikátních náušnic z Trandorf (kat. č. 82; obr. 12: 12) – u nich je analogické drátěné poutko ještě podstatně delší, aby se na ně

³³ Např. Rajhrad, hr. 187 a 372 (kat. č. 58, 59); Stěbořice, moh. 7 (kat. č. 56).

³⁴ Na základě Dostálové typologie by se tyto náušnice daly označit jako „typ 7-28“ (obr. 6), ale vzhledem k jejich dosud unikátnímu výskytu nejde o typ v pravém slova smyslu.

Obr. 13. Rozšíření náušnic se třemi bubínky, varianta bez zapínání (prázdný kroužek) a se zapínáním (plný kroužek). Čísla korespondují s číslováním nálezových celků v katalogu. Grafika M. Hlavica. — **Abb. 13.** Verbreitung der Ohrringe mit drei Bommeln, Variante ohne Verschluss (leerer Kreis) und mit Verschluss (ausgefüllter Kreis). Die Nummern korrespondieren mit der Nummerierung der Fundkomplexe im Katalog. Grafik M. Hlavica.



daly navléci celkem dva bubínky, nahoře větší a dole menší; dolní konec poutka je ohnutý v očko, v němž mohl být původně upevněn ještě drátěný závěsek, jaký je častý u náušnic typu Krungl (obr. 7: 2–7; 8).

Na Slovensku se náušnice se třemi bubínky vyskytují minimálně, známe po jednom kusu z lokalit Nitra – Lupka (kat. č. 85), Čakajovce (kat. č. 86) a Trnovec nad Váhom – Horný Jatov (kat. č. 87). Náušnice z hr. 572 v Čakajovcích vykazuje relativně malé bubínky (oproti velikosti kroužku náušnice; srov. kat. č. 93), dolní bubínek je zavěšen na páskovém poutku. Vypovídací hodnota zbylých dvou nálezů není příliš vysoká (z důvodu špatné zachovalosti nebo jen zběžného popisu v publikaci), nicméně u náušnice z Nitry – Lupky zaujme skutečnost, že dochovaný bubínek na konci dolního oblouku byl podstatně menší než spodní bubínek. Použití bubínků různé velikosti u jedné náušnice bylo dosud zjištěno jen u exempláře z dolnorakouského Trandorfu (kat. č. 82, obr. 12: 12). V dalších regionech se mi nepodařilo najít náušnice se třemi bubínky, které by bylo možné jednoznačně přiřadit k této variantě typu 7-27³⁵.

Zatím dvěma exempláři jsou doloženy náušnice této varianty, které byly zhotoveny z litého bronzu. Lépe dochovaná je náušnice z Mautern (kat. č. 83, obr. 12: 8), která má drátěný horní oblouk, odlit byl dolní oblouk a kuličky imitující plechové bubínky. Druhý kus byl nalezen v areálu velmožského dvorce v Břeclavi – Pohansku (kat. č. 74), u něj se horní oblouk vylomil i s kouskem přilehlého „bubínku“.

7.2. Varianta se zapínáním

Bronzové náušnice se třemi plechovými bubínky, jejichž kroužek se zapínal na očko a háček, jsou mi z celé střední Evropy známy pouze ze 7–8 lokalit³⁶. Ty

tvorí poměrně uzavřenou koncentraci v severovýchodní části Dolního Rakouska (především Mautern a okolí) a v přilehlé části jižní Moravy a západního Maďarska (obr. 13). Z každé lokality pochází vždy jen jeden kus nebo shodně provedený pár. Náušnice mají dva protilehlé bubínky upevněné pomocí drátěných zarážek, třetí bubínek bývá navlečen na delším drátěném poutku, které vyčnívá z dolní polokoule bubínku (Mautern an der Donau, kat. č. 90, obr. 12: 9; Krems an der Donau – Stein, kat. č. 92, obr. 12: 7; Petronell-Carnuntum, kat. č. 94, obr. 12: 10), popř. je navíc dole opa-

³⁵ Z pohřebiště Galiče v severozápadním Bulharsku pocházejí z hr. 13 a 33 dvě náušnice s navzájem identickou konstrukcí i zachovalostí: mají dva protilehlé bubínky, které jsou vzhledem ke kroužku náušnice relativně malé (podstatně menší než u střeoevropských exemplářů); k dolnímu oblouku byl přileptován třetí bubínek, z něhož se v obou případech dochovala jen horní polokoule, takže není jasné, jak tento bubínek původně vypadal (Važarova 1976, 229–230, 236, obr. 143: 3; 146: 2; srov. Čorović-Ljubinković 1986, obr. 2). Od publikování lokality sice již uběhla značně dlouhá doba, ale nezdá se, že by se nálezový fond těchto náušnic významněji rozšířil. Např. V. Grigorov (2007), který nedávno detailně zpracoval raně středověký šperk z území Bulharska, je ani nepojímá jako samostatný typ či variantu. Náušnice podobná typu 7-27 byla také součástí výbavy hr. 16 na pohřebišti Ciumbud v rumunském Sedmihradsku (Dankanits – Ferenczi 1959, fig. 4: 1). Kromě dvou protilehlých bubínků má dole ještě třetí, o něco větší bubínek, který nahoře vybíhá v jakýsi vývalek či „mezičlánek“, ten sloužil především k upevnění závěsku na dolní oblouk. Celý závěsek je sletován ze dvou plechových polovin, jejichž spoj je umístěn svisle. Tím se liší od střeoevropských kusů, takže se domnívám, že ciumbudský exemplář s nimi není v přímém genetickém vztahu. O tomtéž svědčí i druhý kus z tohoto hrobu, jehož závěsek je oním vývalkem opatřen nahoře i dole (Dankanits – Ferenczi 1959, fig. 4: 14), čímž se náušnicím typu 7-27 vzdaluje ještě více.

³⁶ U páru fragmentárních náušnic z Furth bei Göttweig, hr. 24 (kat. č. 91), je příslušnost k tomuto typu jen pravděpodobná.

třena očkem (Ritzersdorf, kat. č. 93, obr. 12: 13). Jen vzácně je třetí bubínek k dolnímu oblouku přiletován (Vysočany, moh. XXXII, kat. č. 88).

Používání varianty se zapínáním bylo omezeno na dolnorakouské Podunají, na území dnešní Moravy neproniklo. Evidentně se jedná o produkty místních dílen, které vyráběly i náušnice typu 7-27 bez zapínání. Svědčí o tom technologické detaily, které se objevují u dolnorakouských kusů obou variant (drátěné zarážky k upevnění horních bubínků; dlouhé poutko pro zavěšení dolního bubínku), ale u náušnic typu 7-27 z Moravy, Slovenska a Maďarska je neznáme. Pokud je však řeč o moravských kusech, vždy musíme dodat: s výjimkou Vysočan. Neboť oba tamní páry vykazují konstrukční znaky typické pro dolnorakouské exempláře, a to zapínání (moh. XXXII, kat. č. 88) resp. drátěné zarážky bubínků (moh. XXXIV, kat. č. 75, obr. 12: 4). Svědčí to o skutečnosti, že jde buď o importy, nebo jejich místní výrobci byli nějakým způsobem na rakouské Podunají napojeni.

Stejně jako předchozí varianta se i náušnice se třemi bubínky a zapínáním napodobovaly pomocí odlévání, byť zatím známe jen jeden kus. Jde o neúplnou náušnici z hradiště Raabs an der Thaya – Sand (kat. č. 89, obr. 12: 5), která má výrazně dvoukónické „bubínky“, spolu s nimi bylo odlito i očko zapínání, zatímco (neúplný) horní oblouk byl opět drátěný, o čemž svědčí jeho menší síla v porovnání s litým dolním obloukem. Vzhledem k nízkému počtu těchto litých imitací se zdá, že si – navzdory jistě své nízké ceně – nezískaly širší oblibu (snad proto, že byly na nošení v uchu relativně těžké). Jejich výrobci se zjevně inspirovali oběma variantami typu 7-27, což potvrzuje jejich společný původ i vzájemnou současnost.

Ohledně provenience náušnic typu 7-27 lze tedy shrnout, že jde o typický středodunajský šperk. Na Balkáně se sice objevují – ovšem naprosto sporadicky – náušnice se třemi bubínky a zapínáním, ale vyznačují se určitými konstrukčními rozdíly³⁷, takže jejich podobnost s typem 7-27 je spíše náhodná a nelze z ní vyvozovat hlubší závěry. Ani přítomnost zapínání u exemplářů z Dolního Rakouska a Maďarska nesvědčí o nějakých „karantánských vlivech“, tento prvek je obvyklou součástí i dalších typů tamních náušnic. Jasně je naopak to, že řemeslníci na Moravě zapínání nepoužívali – zřejmě jim výrobní tradice, která je se zapínáním u náušnic spojena, byla již poněkud vzdálená. Pokud se v budoucnu nějaký exemplář typu 7-27 se zapínáním na našem území vyskytne, je na místě zvažovat jeho vazbu na dolnorakouské Podunají (což je případ páru z Vysočan, kat. č. 88).

³⁷ Z chorvatské lokality Lukar (jihozápadně od Kninu) pochází náušnice se zapínáním, která má tři bubínky, ovšem nikoliv plechové, nýbrž svinuté z filigránového drátku. V Chorvatsku postřádá jakékoliv analoie (Petrinec 2009, 258, 103, Tab. 287: 1). V hr. 36 na pohřebišti v Ravna v jihovýchodním Srbsku bylo pět náušnic, z nichž nejzachovalejší měla dva postranní bubínky a třetí bubínek zavěšený na dolním oblouku pomocí několikanásobně obtočeného drátku, který tak pokrývá takřka celý dolní oblouk (Jovanović — Vuksan 2005, 210, pl. IV: 1). V této části Balkánu jde taktéž o velmi vzácný typ.

7.3. Datování

Časovému zařazení náušnic typu 7-27 se zatím nejvíce věnoval B. M. Szóke (1992b, 138–139), v jeho argumentaci se mísí hypotetické úvahy o genezi tohoto typu šperku a neprokázané absolutní datace. B. M. Szóke považuje za možné, že typ 7-27 vznikl „aus dem Zusammentreffen“ dvou typů náušnic: typu 7-21 s jedním zavěšeným bubínkem a typu 7-24 se dvěma protilehlými bubínky. Pak se odvolává na názor B. Dostála (Dostál 1991, 82), ovšem blíže nepodložený, že typ 7-24 vznikl „pravděpodobně již v 1. polovině 9. století“. Z toho B. M. Szóke vyvozuje, že typ 7-27 „se neobjevil dříve než v polovině 9. století“ (k jeho absolutním datacím kriticky Ungerma 2006, 352–354). Snad nebudu osamocen se svým názorem, že o podobné argumenty se nelze spolehlivě opřít.

Na Moravě se náušnice typu 7-27 bez zapínání vyskytují v hrobech se značně nevýraznými doprovodnými nálezy. Za zmínku stojí vlastně jen dva plechové prsteny z moh. 7 ve Stěbořicích (kat. č. 56), které mají rombický štítek zdobený pukličkami a liniemi vybíjených bodů. V tradiční velkomoravské chronologii se jim přisuzovalo datování do 2. poloviny 9. století (Poulik 1948, 51–54), popř. ještě do 1. poloviny 10. století (Dostál 1966, 58; srov. Klanica 2006, I, 77–78). Žádné novější zpracování těchto prstenů z území Moravy není k dispozici. Zatím se nerysuje, že by jejich výskyt v rámci střední doby hradištní byl omezen na krátký časový horizont – stejným směrem ukazují i dosavadní poznatky o jejich datování v rakouském Podunají a ve východoalpské oblasti (Nowotny 2011, 55–57).

Na Slovensku máme k dispozici významný hrobový celek v podobě hr. 11 z Nitry – Lupky (kat. č. 85), který – kromě neúplné náušnice typu 7-27 – obsahoval mj. poškozenou náušnici s jedním bubínkem (typ 7-21; srov. obr. 6) a tři náušnice z okruhu nitranského šperku, které mají profilovaný litý závěsek a dolní oblouk hustě obtočený tenkým drátkem (Chropovský 1962, 179, obr. 20: 14; resp. obr. 17: 2, 3; 20: 15). Náušnice typu 7-21 patří k těm typům podunajského šperku, které nejsou chronologicky citlivé, vyráběly se po celou střední dobu hradištní (Ungerma 2007, 86–87; s lit.). Datování nitranského šperku u B. Chropovského (Chropovský 1962, 212–214) je spíše vágní a podmíněné dobovými názory. T. Štefanovičová (1990, 219) datuje opuštění pohřebišť v Nitře – Lupce do počátku 10. století, ale to je spíše „historický“ předpoklad než výsledek čistě archeologické analýzy. P. Langó (2012, 255) nedávno upozornil na přítomnost staromaďarské lyrovité přezky v hr. 43 (Chropovský 1962, 188, tab. XIII: 15), která svědčí o nošení nitranského šperku ještě v povelkomoravském období. Datování počátku nitranského šperku je zatím nejasně.

Podobně skrovné jsou doklady pro datování rakouských náušnic typu 7-27 – většinou se vyskytují v hrobech, které dále obsahují chronologicky necitlivý inventář (pokud vůbec nějaký). Výjimku představují dva hrobové celky, jejichž publikace se teprve připravuje. Hr. 24 ve Furth bei Göttweig (kat. č. 91) obsahoval dále přeslen, nádobu a náušnici s válcovitým plechovým závěskem (typ 7-19; srov. obr. 6). Výbava hr. 19 v Mautern an der Donau – St. Pöltener Straße (kat. č. 83) zahrno-

vala – vedle lité náušnice typu 7-27 – ještě náhrdelník s příčné členěnými korály, gombík z bronzového plechu a taktéž náušnice typu 7-19. Náušnice typu 7-19 se na Moravě používaly velmi dlouho, víceméně po celé velkomoravské i povelkomoravské období (Ungermaň 2007, 85–86; 2014, 235), naopak z předkottlašského horizontu je ještě neznáme, což lze ostatně říci i o náušnicích typu 7-27. Pro dolnorakouské kusy typu 7-27 tak připadá v úvahu datace hlavně do 9. století. Za významnou indicii v tomto směru považují fakt, že na zmíněném pohřebišti Furth bei Göttweig se našlo více hrobů s pozdně avarskými předměty³⁸, ale žádné s inventářem spolehlivě datovatelným do 10. století. V Pottenbrunn klade I. M. Petschko (2013, 39) hr. 15 s párem náušnic typu 7-27 (kat. č. 84) na přelom 8. a 9. století, nicméně pár skleněných gombíků v tomto hrobě nevyklučuje ani dataci o něco mladší. O horní hranici používání náušnic typu 7-27 vypovídá litý exemplář z Raabs an der Thaya – Sand (kat. č. 89, obr. 12: 5). Podle S. Felgenhauer-Schmiedt (2001, 97) je tato náušnice „srovnatelná“ s belobrdskými kusy z 10. století, což však nepovažují za zcela přesné vyjádření, neboť lité belobrdské náušnice³⁹ imitují bez výjimky náušnice se čtyřmi a nikoliv se třemi plechovými bubínky. Každopádně při datování lité náušnice z hradiště Sand se můžeme opřít o dendrochronologickou dataci lokality do 2. čtvrtiny 10. století (Felgenhauer-Schmiedt 2008, 308).

8. Náušnice se smyčkami

K výrazným raně středověkým šperkům patří náušnice s řetízkou nebo se závěskou, které řetízkou jen napodobují („pseudořetízkou“). Ponechám stranou nepočtené exempláře z okruhu veligradského šperku (Dostál 1966, obr. 10: 15–17) a budu se věnovat méně honosným náušnicím zhotoveným z bronzu, které mají závěsky navlečené do smyček stočených z drátu tvořícího dolní oblouk. Z Moravy a středního Podunají jsou známy jen v nízkém počtu. J. Poulík (1950, 79, obr. 38: e, f; 131: a, c) je ve své předběžné publikaci dolnověstonického pohřebiště registroval ze dvou hrobů (hr. 4/46 a 307/48), později byly nalezeny ještě ve dvou dalších. Jisté to byl mj. tento jejich nepočtený výskyt na lokalitě a úplná absence na jiných tehdy známých středohradištních pohřebištích, které vedly J. Poulika ke spojování těchto náušnic s „kottlašským“ prostředím⁴⁰.

Nejvýraznějším zástupcem tohoto typu v Dolních Věstonicích – Na pískách jsou náušnice z hr. 307/48 (kat. č. 99; obr. 1: 2) se třemi smyčkami na dolním oblouku, v nichž jsou navlečeny tři drátěné závěsky napodobující řetízkou. Každý z těchto závěsků je zhotoven z drátku přehnutého na polovinu, na obou stranách byla vytvořena čtyři kruhová očka nad sebou, nakonec byly oba konce drátku dole stočeny v krátkou spirálku. Náušnice

tak při zběžném pohledu vypadá, jako by z dolního oblouku viselo šest řetízků s kruhovými články. Exempláře ve zbývajících třech dolnověstonických hrobech mají na dolním oblouku už jen dvě smyčky místo tří. U jedné z náušnic z hr. 4/46 (kat. č. 98) se dochoval fragment stejného závěsku jako u exemplářů z předchozího hrobu (obr. 1: 6), ostatní závěsky mají jednodušší tvar – je to drátek vytvarovaný do série několika oček za sebou (nejdelší dochovaný má šest oček; obr. 1: 5). Ve zbylých dvou hrobech (hr. 613/56 a 628/56; kat. č. 100, 101) ze závěsků zůstaly již jen drobné zlomky drátku, takže jejich původní vzhled nelze zjistit. V disertační práci jsem tyto náušnice označil jako typ 7-32 (Ungermaň 2007, 94–96).

Jak již naznačil jejich popis, náušnice lze rozdělit na dvě varianty. Pár z hr. 307/48 představuje poměrně kvalitní řemeslnou práci, neboť závěsky mají jednotný tvar i velikost a jsou pečlivě provedené. Naopak náušnice z hr. 4/46 působí jako podstatně jednodušší imitace, jejich výrobu by zvládl takřka kdokoliv. Ani zhotovení první varianty neklade žádné zvláštní nároky na technologii – přesto se náušnice se smyčkami a s analogickou konstrukcí závěsků objevují velmi vzácně, na Moravě se vyskytly na jediném dalším pohřebišti a na jihozápadním Slovensku na dvou. Na rozsáhlém pohřebišti v předpolí Hradiště sv. Hippolyta ve Znojme byl v hr. 601 (kat. č. 97) pár náušnic se dvěma smyčkami, v nichž je drátěný závěsek s celkem čtyřmi očky uspořádanými do čtverce. Shodně tvarovaný stříbrný exemplář pochází z hr. 6/65 ve slovenské Pobedimí (kat. č. 106; obr. 14: 1). Pár z hr. 1/84 na lokalitě Nitra-Chrenová (kat. č. 107; obr. 14: 2) má opět po dvou smyčkách, závěsky se liší jen tím, že každý má uprostřed vytvarovaná dvě očka, což dává závěskům tvar připomínající křížek. Náušnice z obou slovenských lokalit jsou v literatuře běžně označovány jako „karantánsko-kottlašské“ apod. (Vendtová 1969, 211; Chropovský — Fusek 1988, 155; Hanuliak 2004, 170), evidentně pod vlivem Pouliky interpretace exemplářů z Dolních Věstonic.

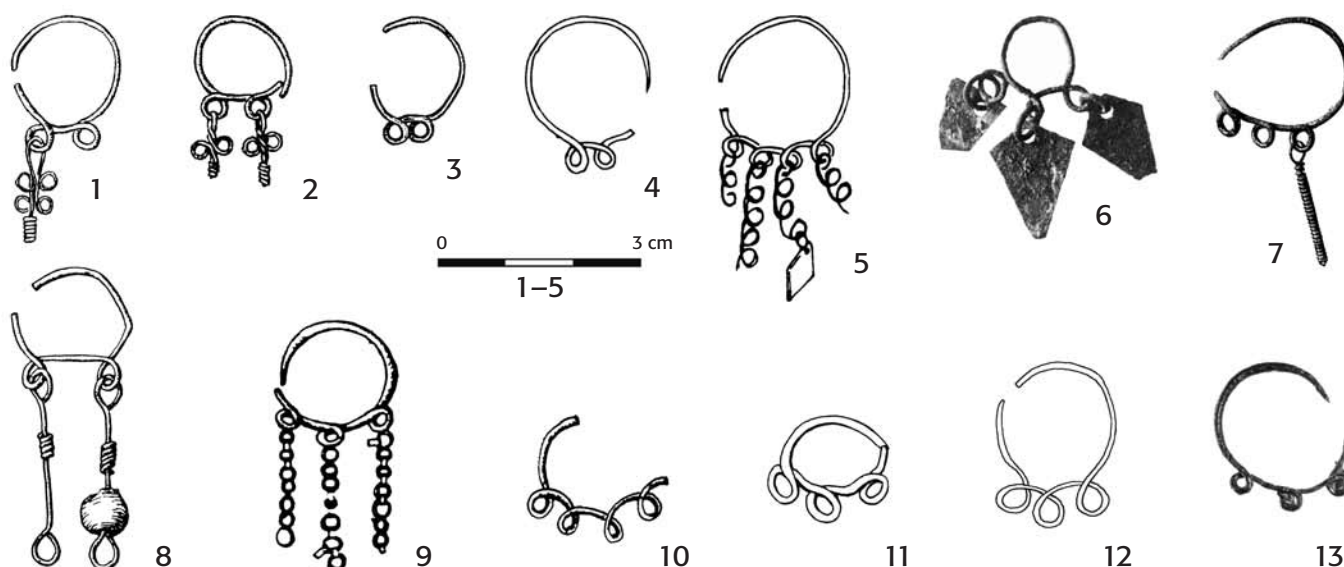
Nálezy srovnatelné s jednodušší dolnověstonickou variantou (z hr. 4/46; obr. 1: 5) jsou paradoxně ještě vzácnější, neboť stejný tvar závěsků (doplňený navíc koncovým plíškem rombického tvaru) můžeme doložit pouze u páru náušnic v hr. 182 v hornorakouském Gusen (kat. č. 104; obr. 14: 5). Dále jsou z rakousko-moravsko-slovenského prostoru známy už jen nepočtené náušnice se dvěma až čtyřmi smyčkami, u nichž se nedochovaly žádné závěsky: Gusen, hr. 103 (kat. č. 103; obr. 14: 4), Grossweikersdorf, hr. 1 (kat. č. 105; obr. 14: 3), Devín – Za kostolom, hr. 20 (kat. č. 108; obr. 14: 10), snad sem můžeme zařadit i neúplný exemplář z Mikulčic (kat. č. 102). Poněkud stranou leží mohylník Lékařova Lhota (kat. č. 96; obr. 14: 6), kde byla nalezena náušnice se třemi smyčkami, přičemž v každé z těchto smyček je pomocí drobného kroužku upevněn rombický plíšek⁴¹; k tomuto exempláři mi není známa přesná analogie.

³⁸ Např. litá opasková kování (hr. 25) a nože s kostěnou rukojetí zdobenou kruhovými očky (hr. 7 a 40; D. Russ, osobní sdělení; Schmitsberger 2011, Abb. 9: 2, 6, 7; srov. Szóke 1982).

³⁹ Typ 16 podle J. Gieslera (Giesler 1981, 94–100, Abb. 14: 8, Taf. 3: 16); typy 12a1, 12b1 podle K. Mesterházyho (Mesterházy 1991, 167, Typentafel II).

⁴⁰ Konkrétní analogie neuvěd, ale znal např. náušnice ze štýrského Hohenbergu (kat. č. 130; Fischbach 1897, tab. II: 5; srov. Poulík 1950, 91–92, pozn. 192, 196).

⁴¹ L. Košnar (2009, 666, obr. 1: a) soudí, že kruhový drát se smyčkami se „nezdá být přerušen“, což by silně zpochybňovalo interpretaci tohoto kusu jako náušnice. Je to ovšem omyl zaviněný nepřesným překreslením fotografie z knihy R. Turka (Turek 1958, Taf. XIII: 11). Kvalitnější reprodukci snímku otiskl M. Lutovský (2006, obr. 22: B dole).



Obr. 14. Náušnice se smyčkami na dolním oblouku a závěsky či řetízků (bez zapínání v podobě očka a háčku). **1** – Pobodim, hr. 6/65 (podle Vendtová 1969, obr. 50: 12); **2** – Nitra-Chrenová, hr. 1/84 (podle Chropovský – Fusek 1988, obr. 2); **3** – Grossweikersdorf, hr. 1 (podle Friesinger 1971–1974, Taf. 19); **4** – Gusen – Berglitzl, hr. 103 (podle Tovornik 1985b, Taf. XII: 3); **5** – Gusen – Berglitzl, hr. 182 (podle Tovornik 1985b, Taf. XXXIII: 2); **6** – Lékařova Lhota, moh. I (podle Lutovský 2006, obr. 22: B); **7** – Sadovec – Sadovsko Kale (podle Uenze 1992, Taf. 124: 2); **8** – Chotyn – Horodyšče (podle Rauhut 1960, tab. II: 10); **9** – Piatra-Frécăței, hr. B 67 (podle Fiedler 1992, I, Abb. 4: 5); **10** – Devín – Za kostolom, hr. 20 (podle Plachá – Hlavicová – Keller 1990, Taf. 7: 20); **11** – neznámé naleziště v Srbsku (podle Bajalović – Hadži Pešić 1984, tab. I: 5); **12** – Voghenza, hr. 10C (podle Bertí 1992, fig. 5: 7); **13** – Efesos (podle Pülz 2012, Abb. 7). Měřítka se vztahují jen k č. 1–5, ostatní bez měřítka. — **Abb. 14.** Ohringe mit Schlaufen am unteren Ringbogen und Pendilien oder Kettchen (ohne Haken-Öse-Verschluss). **1** – Pobodim, Gr. 6/65 (nach Vendtová 1969, Abb. 50: 12); **2** – Nitra-Chrenová, Gr. 1/84 (nach Chropovský – Fusek 1988, Abb. 2); **3** – Grossweikersdorf, Gr. 1 (nach Friesinger 1971–1974, Taf. 19); **4** – Gusen – Berglitzl, Gr. 103 (nach Tovornik 1985b, Taf. XII: 3); **5** – Gusen – Berglitzl, Gr. 182 (nach Tovornik 1985b, Taf. XXXIII: 2); **6** – Lékařova Lhota, Hügel I (nach Lutovský 2006, Abb. 22: B); **7** – Sadovec – Sadovsko Kale (nach Uenze 1992, Taf. 124: 2); **8** – Chotyn – Horodyšče (nach Rauhut 1960, Taf. II: 10); **9** – Piatra-Frécăței, Gr. B 67 (nach Fiedler 1992, I, Abb. 4: 5); **10** – Devín – Za kostolom, Gr. 20 (nach Plachá – Hlavicová – Keller 1990, Taf. 7: 20); **11** – unbekannte Fundstätte in Serbien (nach Bajalović – Hadži Pešić 1984, Taf. I: 5); **12** – Voghenza, Gr. 10C (nach Bertí 1992, Fig. 5: 7); **13** – Ephesos (nach Pülz 2012, Abb. 7). Der Maßstab bezieht sich nur auf Nr. 1–5, übrige ohne Maßstab.

V Čechách byl jediný další nález náušnice se smyčkami na dolním oblouku učiněn na katastru obce Nové Dvory (kat. č. 127; obr. 15: 6). Také tento nález je unikátní, a to hned ve dvou ohledech: ve smyčkách se zachovaly zbytky skutečných řetízků s kruhovými články, nikoliv pouze jejich napodobeniny; dále konec horního i dolního oblouku byl ukončen háčkem, resp. očkem, byť dodatečně byly oba konce zkrouceny dohromady, čímž se toto zapínání stalo nefunkčním. U žádné jiné z dosud uvedených náušnic se smyčkami se zapínání nevyskytlo. Abychom mohli u této i dalších náušnic z území Rakouska a bývalého Československa zjistit původ, popř. datování, je nutné začlenit je do širších souvislostí a vyhodnotit i náušnice se smyčkami, které jsou opatřeny zapínáním.

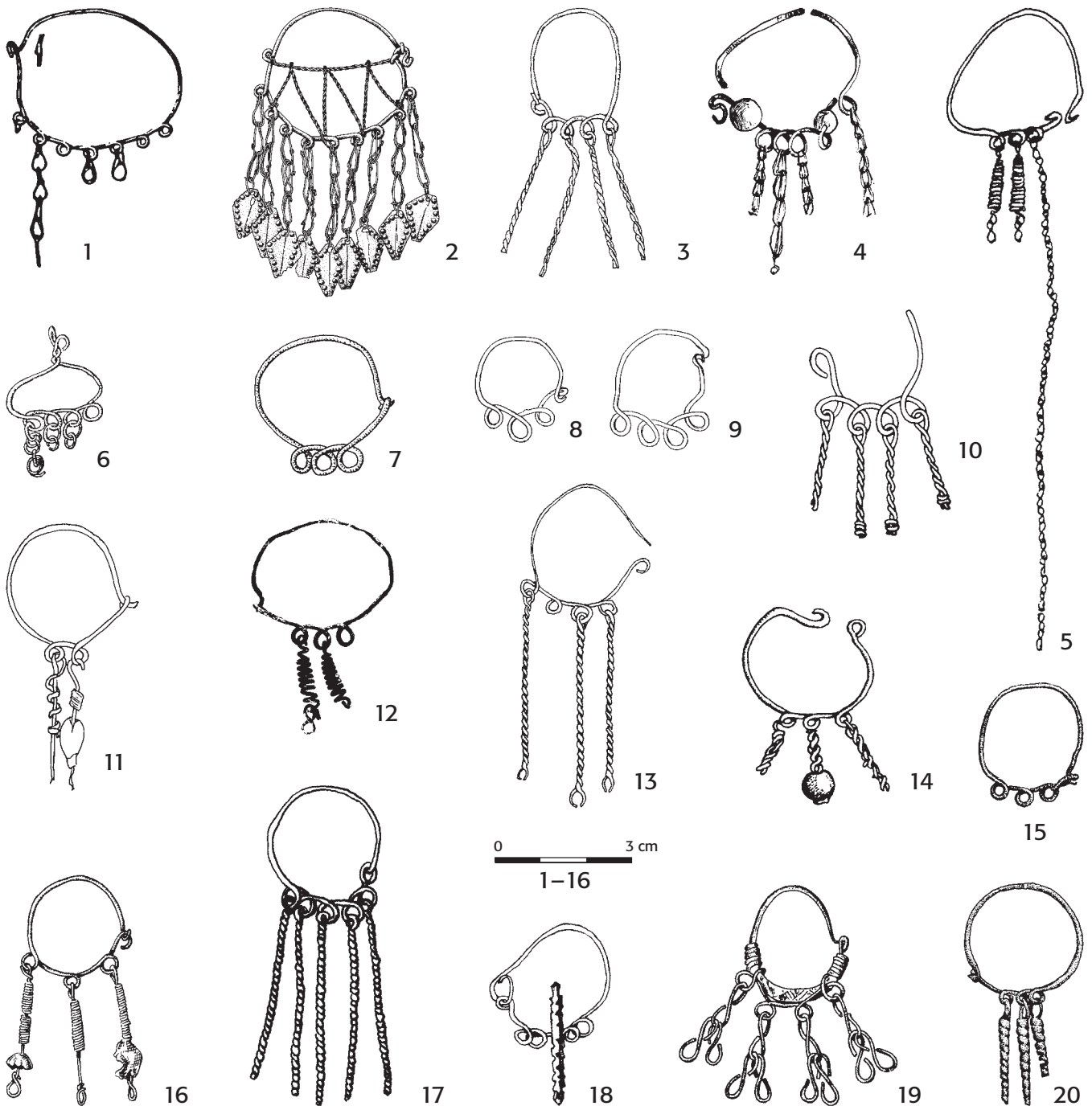
Jak záhy vyplýne z následujícího přehledu, na rozsáhlém prostoru střední a jihovýchodní Evropy se náušnice se smyčkami vyskytují mnohem častěji se zapínáním než bez něj. V katalogové části této práce (kat. č. 96–190) jsem shromáždil soupis náušnic se smyčkami od Německa po Turecko⁴². Zpracování jednoho typu šperku z tak rozsáhlého prostoru je komplikováno

nerovnoměrným stavem výzkumu v jednotlivých zemích a obtížnou dostupností některých zahraničních publikací, takže seznam asi není zcela úplný, vypovídací hodnotu však má. Podstatně závažnější je ta okolnost, že v západní Evropě a v jádru Byzantské říše došlo zhruba v 8. století k výrazné redukci pohřbívání s milodary vč. šperků, takže nedostatek nebo absence analyzovaných náušnic nelze automaticky interpretovat v tom smyslu, že v uvedených oblastech se nosily málo nebo vůbec (Schulze-Dörlamm 2010, 242).

U náušnic se smyčkami a zapínáním lze sledovat dva hlavní znaky, a to počet smyček a tvar závěsků. Oba znaky výrazně závisejí na regionu, v němž se náušnice vyskytují. Náušnice ze severovýchodního Bavorska (Horní Falc a Horní Franky), které jsou převážně stříbrné, vykazují nejvíce smyček, jejich počet dosahuje nejčastěji sedmi (obr. 17)⁴³. U dvou notoricky známých párů náušnic z hr. 53 ve Weismain (kat. č. 121; obr. 15: 2) vidíme dokonce 8, resp. 9 smyček pro zavěšení řetízků, k tomu navíc jednu smyčku pro upevnění drátěného „výpletu“ dolního oblouku. Dalším unikátním prvkem, který se u náušnic se smyčkami v jiných oblastech neobjevuje, je použití esovitě kličky místo očka v rámci zapínání (obr. 18; Pöllath 2002, I, 123). Pokud se ve smyčkách dochovaly nějaké ozdoby, jsou to právě ře-

⁴² Není mi známa žádná publikace, která by se pokusila o něco srovnatelného. Mapka rozšíření tohoto typu šperku od V. Grigorova (Grigorov 2007, 171, obr. 42) může sloužit jen k přibližné orientaci, neboť k jednotlivým bodům nejsou přiřazeny názvy lokalit, takže mapku nelze ověřit ani s ní dále pracovat. Navíc zde na první pohled chybějí četné lokality, hlavně z Chorvatska a středního Podunají.

⁴³ Bad Staffelstein (kat. č. 120); Kulmbach-Grafendobrach, hr. 4 (kat. č. 122); Thurnau-Alladorf, hr. 17 (kat. č. 123); Burglengenfeld (kat. č. 125).



Obr. 15. Náušnice se smyčkami na dolním oblouku a opatřené zapínáním. **1** – Bad Staffelstein – Siechenhaus (podle Pöllath 2002, IV, Taf. 25: 10); **2** – Weismain, hr. 53 (podle Schwarz 1975, Abb. 8: 3); **3** – Hohenberg, hr. 17 (podle Nowotny 2007, Taf. 5: 2); **4** – Bled – Pristava, hr. 141 (podle Korošec 1979, II, tab. 13: 4/a); **5** – Koprivlen, hr. 180 (podle Katsarova – Hadjiangelov 2002, fig. 227: 8); **6** – Nové Dvory (podle Sláma 1977, Abb. 21: 19); **7** – Invillino – Colle Santino, hr. 2 (podle Bierbrauer 1987, Taf. 40: 6); **8, 9** – Ptuj – grad, hr. 267 (podle Korošec 1999, tab. 31: 9, 10); **10** – Kranj – farní kostel, hr. 175/53 (podle Šribar – Stare 1975, tab. 4: 12, 13); **11** – Voghenza, hr. 29A (podle Berti 1992, fig. 5: 3); **12** – Čečan (podle Jovanović 1976, 131, Taf. III, Abb. 2); **13** – Otok – Krugljačica, hr. 7 (podle Gašparac Gunjača – Milošević 2007, obr. 3); **14** – Bělehrad / Singidunum, hr. 82 (podle Ivanišević – Kazanski 2002, Taf. VII: 82.2); **15** – Stari Ras – Podgrađe (podle Popović 1999, obr. 93: 3); **16** – Sundremda (podle Rempel 1966, Taf. 83: 3); **17** – Šibensko Donje Polje – Morinj (podle Petrinec 2009, tab. 252: 1); **18** – Glavice – Gluvine kuće II, hr. 11 (podle Petrinec 2000, tab. VIII); **19** – Komani (podle Popović 1984, fig. 23); **20** – Orman – Sv. Erazmo (podle Maneva 1992, tab. 7: 55/20). Měřítka se vztahují k č. 1–16, ostatní bez měřítka. — **Abb. 15.** Ohringe mit Schlaufen am unteren Ringbogen und Verschluss. **1** – Bad Staffelstein – Siechenhaus (nach Pöllath 2002, IV, Taf. 25: 10); **2** – Weismain, Gr. 53 (nach Schwarz 1975, Abb. 8: 3); **3** – Hohenberg, Gr. 17 (nach Nowotny 2007, Taf. 5: 2); **4** – Bled – Pristava, Gr. 141 (nach Korošec 1979, II, Taf. 13: 4/a); **5** – Koprivlen, Gr. 180 (nach Katsarova – Hadjiangelov 2002, Fig. 227: 8); **6** – Nové Dvory (nach Sláma 1977, Abb. 21: 19); **7** – Invillino – Colle Santino, Gr. 2 (nach Bierbrauer 1987, Taf. 40: 6); **8, 9** – Ptuj – grad, Gr. 267 (nach Korošec 1999, Taf. 31: 9, 10); **10** – Kranj – Pfarrkirche, Gr. 175/53 (nach Šribar – Stare 1975, Taf. 4: 12, 13); **11** – Voghenza, Gr. 29A (nach Berti 1992, Fig. 5: 3); **12** – Čečan (nach Jovanović 1976, 131, Taf. III, Abb. 2); **13** – Otok – Krugljačica, Gr. 7 (nach Gašparac Gunjača – Milošević 2007, obr. 3); **14** – Belgrad / Singidunum, Gr. 82 (nach Ivanišević – Kazanski 2002, Taf. VII: 82.2); **15** – Stari Ras – Podgrađe (nach Popović 1999, Abb. 93: 3); **16** – Sundremda (nach Rempel 1966, Taf. 83: 3); **17** – Šibensko Donje Polje – Morinj (nach Petrinec 2009, Taf. 252: 1); **18** – Glavice – Gluvine kuće II, Gr. 11 (nach Petrinec 2000, Taf. VIII); **19** – Komani (nach Popović 1984, Fig. 23); **20** – Orman – Sv. Erazmo (nach Maneva 1992, Taf. 7: 55/20). Der Maßstab bezieht sich auf Nr. 1–16, übrige ohne Maßstab.



Obr. 16. Rozšíření náušnic se dvěma nebo třemi smyčkami. Čísla korespondují s číslováním nálezových celků v katalogu. Grafika M. Hlavica. — **Abb. 16.** Verbreitung der Ohrringe mit zwei oder drei Schlaufen. Die Nummern korrespondieren mit der Nummerierung der Fundkomplexe im Katalog. Grafik M. Hlavica.

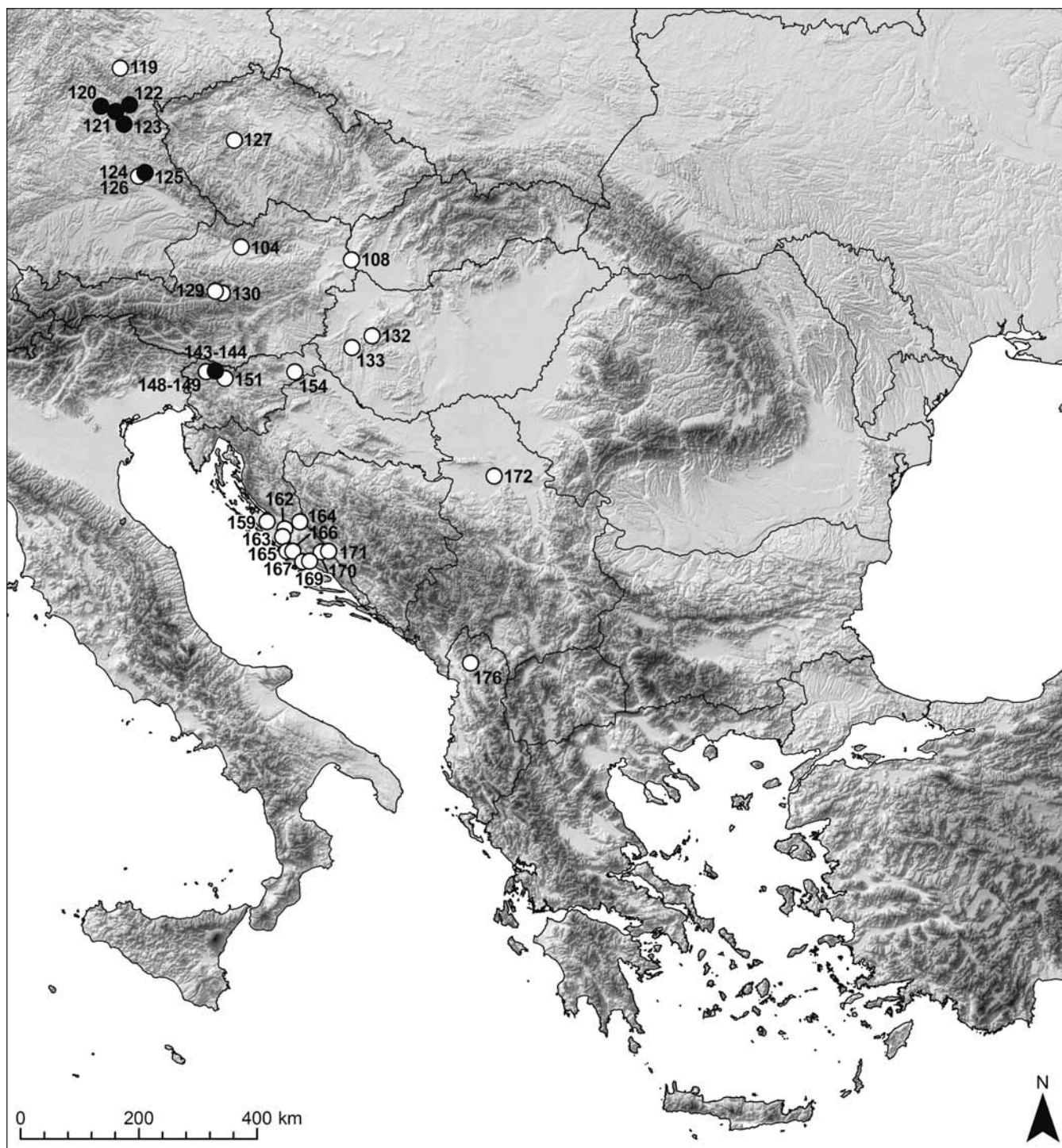
tízky zhotovené z protáhlých drátěných článků přeložených na poloviny, tzv. Fuchsschwanzkettchen (obr. 15: 1), které jsou navíc u honosněji provedených náušnic z Weismain ukončeny rombickými plíšky (obr. 15: 2).

Významnou koncentraci představují nálezy ve východoalpské oblasti, tedy na území Rakouska, Slovinska a severovýchodní Itálie. Zde dominují bronzové kusy se třemi nebo čtyřmi smyčkami, jen vzácně se objeví smyček pět a více⁴⁴ (obr. 16, 17). Ve smyčkách jsou kromě řetízků (obr. 15: 4)⁴⁵ upevněny závěsky vytvořené z drátu

přeloženého napůl a zkrouceného (obr. 15: 3, 10)⁴⁶. Oba druhy závěsků mohou být dole ukončeny drobným skle-

⁴⁴ Krungl, hr. 270 (kat. č. 129); Bled – Pristava, hr. 141 (kat. č. 148); oba kusy ze Zasip – Žale, hr. 15 (kat. č. 143) jsou špatně dochované, takže není jasné, zda byly opatřeny zapínáním, považují to ovšem za velmi pravděpodobné.

⁴⁵ Zasip – Žale, hr. 15 (kat. č. 143); Bled – Pristava, hr. 14, 65, 141 a 142 (kat. č. 144, 147–149); Kranj – farní kostel, hr. 277/1953 (kat. č. 152).



Obr. 17. Rozšíření náušnic se čtyřmi nebo pěti smyčkami (prázdný kroužek) resp. s šesti a více smyčkami (plný kroužek). Čísla korespondují s číslováním nálezových celků v katalogu. Grafika M. Hlavica. — **Abb. 17.** Verbreitung der Ohringe mit vier oder fünf Schlaufen (leerer Kreis) bzw. mit sechs und mehr Schlaufen (ausgefüllter Kreis). Die Nummern korrespondieren mit der Nummerierung der Fundkomplexe im Katalog. Grafik M. Hlavica.

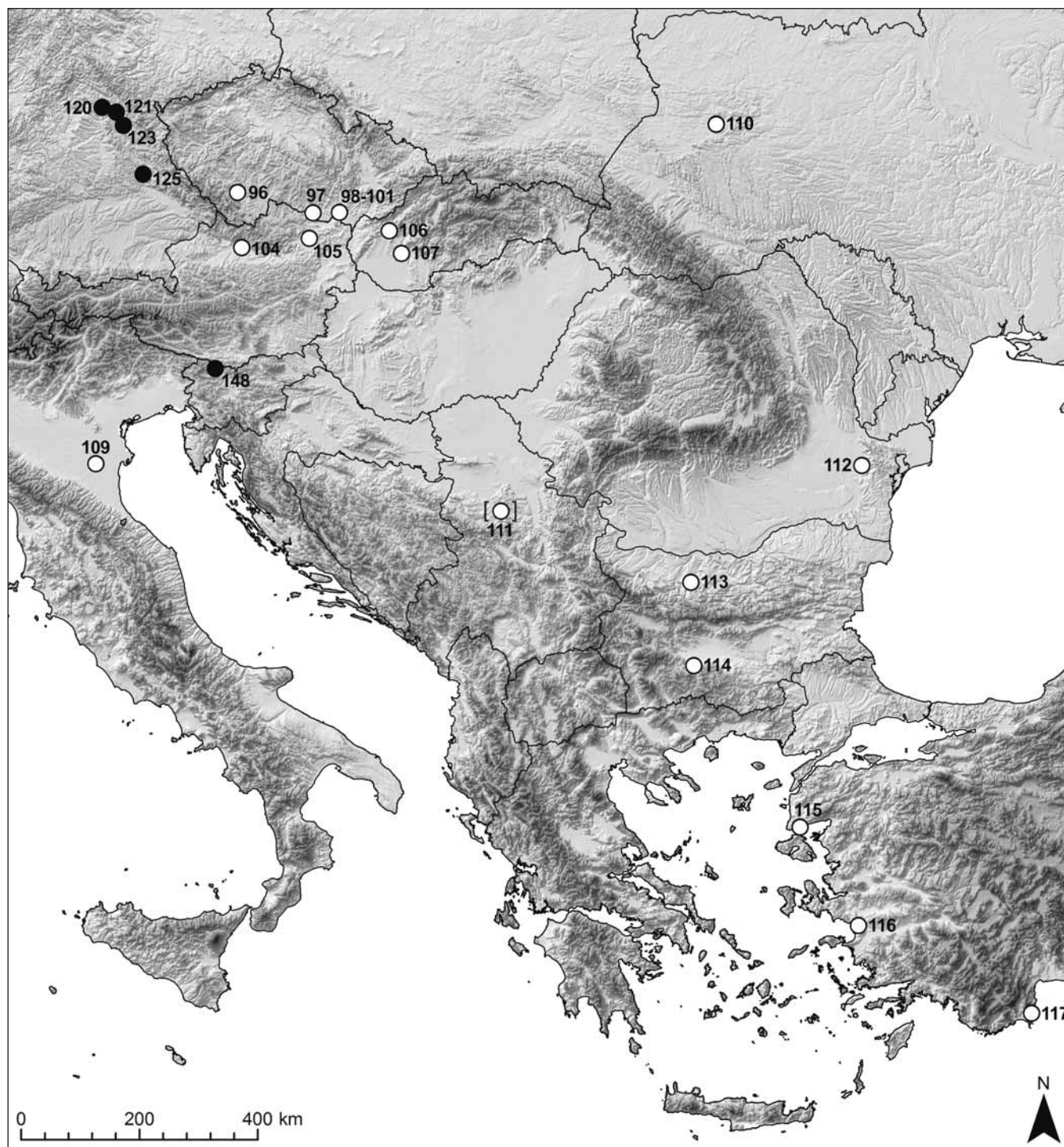
něným korálkem. U převážné většiny náušnic se ve smyčkách žádné ozdoby nedochovaly.

Do středního Podunají se náušnice se smyčkami a zapínáním dostaly jen v minimální míře, známy jsou z pouhých dvou lokalit: Pottenbrunn (hr. 91, kat. č. 128) a Halimba – Beláto Domb (hr. 469, kat. č. 132), v dal-

ších dvou případech je původní přítomnost zapínání nejasná (Kehida, hr. 33, kat. č. 133; Esztergályhorvát – Alsóbárándpuszta, kat. č. 134)⁴⁷. Exempláře s dochovaným dolním obloukem mají tři až pět smyček.

⁴⁶ Hohenberg, hr. 17 (kat. č. 130); Bled – Pristava, hr. 18 (kat. č. 145); Kranj – farní kostel, hr. 175/1953 (kat. č. 151).

⁴⁷ B. M. Szóke (1992a, 854, 902) řadí k náušnicím se smyčkami ještě nepublikovaný kus nebo kusy ze Zalasabár – Borjúállás sziget, hr. 85. Naopak náušnice ze Söjtör, hr. 10 (Szóke 1992a, Taf. 37 vlevo nahoře), k tomuto typu spíše nepatří.



Obr. 18. Rozšíření náušnic se smyčkami, které nejsou opatřeny zapínáním (prázdný kroužek), a se zapínáním na háček a esovitou kličku (plný kroužek). Čísla korespondují s číslováním náleзовých celků v katalogu. Grafika M. Hlavica. — **Abb. 18.** Verbreitung der Ohrringe mit Schlaufen, ohne Verschluss (leerer Kreis), und mit S-Schlaufen-Verschluss (ausgefüllter Kreis). Die Nummern korrespondieren mit der Nummerierung der Fundkomplexe im Katalog. Grafik M. Hlavica.

Hustá a zřetelně ohraničená kumulace se nachází v jižním Chorvatsku (kat. č. 158–171), což je to dáno mj. intenzivním výzkumem pohřebišť v jádru raně středověkého chorvatského knížectví. Zde výrazně převažují náušnice se čtyřmi smyčkami, podstatně méně často je jich pět⁴⁸. Dobře dochované závěsky ve smyčkách mají jednotnou podobu – jsou zhotoveny z přeloženého a zkrouceného drátku (obr. 15: 17)⁴⁹, přičemž lokálním

specifikem je kruhové očko na dolním konci takto vzniklého závěsku (obr. 15: 13)⁵⁰, které jistě imituje kon-

⁴⁸ Plavno – Medine (kat. č. 164); Šibensko Donje Polje (kat. č. 165); Danilo – Sematorij (kat. č. 166). Tři smyčky byly prokazatelně zjištěny jen jednou (Kaštel Sućurac – Sv. Juraj od Putalja, hr. 4, kat. č. 169).

⁴⁹ Šibensko Donje Polje (kat. č. 165); Bijači – Stombrate, hr. 35 a 44 (kat. č. 167, 168).

cový korálek nebo perlu (srov. obr. 19: 2). „Skutečné řetízky“ se měly vyskytnout třikrát⁵¹, ale jde o špatně zachované nebo jen předběžně publikované nálezy, takže jejich konstrukce není zcela jasná. Ve dvou hrobech⁵² se pak objevily náušnice se čtyřmi smyčkami, které mají uprostřed dolního oblouku navlečenou tyčinku opatřenou zářezy, jež napodobuje oboustranný hrozniček (obr. 15: 18). Vzhledem ke geografické blízkosti obou lokalit jde evidentně o výrobky jedné dílny, šířeji se tato varianta neujala. Přes uvedené lokální rysy chorvatských exemplářů není bez významu, že nejčastěji se vyskytující varianta (obr. 15: 13, 17) se v nezměněné podobě objevuje i ve Slovinsku (obr. 15: 10) a v Rakousku (obr. 15: 3). Svědčí to o genetické i chronologické spřízněnosti náušnic z uvedených oblastí.

Pro další části Balkánu lze konstatovat ojedinělý výskyt náušnic se smyčkami, a to na lokalitách od sebe značně vzdálených. Výjimku představuje jižní Bulharsko, kde odkryvy větších pohřebišť přinesly skokové navýšení počtu dříve známých exemplářů. Tamní náušnice mívají na dolním oblouku výhradně tři smyčky a závěsky vykazují takřka standardizovanou podobu: jsou to buď drátěné řetízky s osmičkovitými články⁵³, nebo lehce kónické závěsky ze spirálovitě svinutého drátku⁵⁴. U některých náušnic se kupodivu kombinují oba typy závěsků, přičemž řetízek může být i velmi dlouhý (obr. 15: 5)⁵⁵. V takových případech je pravděpodobné, že řetízek nevisel z náušnice volně dolů na rameno majitelky, ale spojoval párové náušnice umístěné po obou stranách hlavy, jak je doloženo např. u zlatých byzantských náušnic z ostrova Chios (Schulze 1984, Abb. 2, 7; srov. Bierbrauer 1987, Abb. 25: 5).

Výpovědní schopnost náušnic z centrálního Balkánu je pro jejich nízký počet sice značně omezená, ovšem můžeme zde najít paralely ke kusům z výše zmíněných oblastí. Exempláře ze severní části Srbska se svým tvarem přimykají spíše k Chorvatsku a východoalpské oblasti, a to čtyřmi smyčkami (Novi Banovci, kat. č. 172) nebo kroucenými / drátěnými závěsky s korálkem na konci (Bělehrad / Singidunum, hr. 82, kat. č. 173; obr. 15: 14). Naopak ojedinělé exempláře z Kosova a Makedonie mají obdobné znaky jako v Bulharsku, konkrétně jde o tři smyčky na dolním oblouku a hlavně spirálovité závěsky v nich upevněné (Orman – Sv. Erazmo, kat. č. 178; obr. 15: 20); u náušnice z kosovské lokality Čečan (kat. č. 175) jde shoda až do takových detailů, jako je háček na dolním konci spirálovitého závěsku, v němž je navlečen osmičkovitý drátek (obr. 15: 12)⁵⁶, přesně jako u náušnice z bulharského Koprivlen, hr. 180 (obr. 15: 5). Tyto shody naznačují, že velká část již-

ního Balkánu byla součástí téhož výrobního či distribučního okruhu, přímo či nepřímo navázaného na Byzanc (také viz níže).

Aby byl celkový obraz co nejméně zkreslený, je nutné doplnit, že v jihovýchodní Evropě jsou doloženy i bronzové náušnice se smyčkami, které zapínáním na očko a háček prokazatelně opatřeny nebyly (obr. 18)⁵⁷, stejně jako výše popsané kusy z Moravy, Slovenska a Rakouska (obr. 14: 1–6). Všechny mají na dolním oblouku vytvarovány bez výjimky jen dvě nebo tři smyčky. V Bulharsku pochází desítky kusů z lokality Sadovec (kat. č. 113; obr. 14: 7), další dva pak z Bracigova (kat. č. 114). Pro náušnice z obou lokalit je společná i konstrukce závěsku, který byl zhotoven z rovného drátu, hustě spirálovitě omotaného dalším, o něco tenčím drátkem. Podobnou konstrukci mají závěsky u jediné mnou registrované náušnice z území Ukrajiny (lokality Chotyn – Horodyšče, kat. č. 110), jen spirálka je podstatně kratší, měla zřejmě za úkol fixovat navlečený skleněný korálek (obr. 14: 8). V hr. B 67 na pohřebišti Piatra-Frecăței v Rumunsku (kat. č. 112; obr. 14: 9) byla náušnice se třemi smyčkami, v nichž jsou zavěšeny právě řetízky s kruhovými články, ukončené dole korálkem. U dalších čtyř náušnic se žádné závěsky nedochovaly – jedna pochází z neznámého naleziště v Srbsku (kat. č. 111; obr. 14: 11), zbývající byly nalezeny v sídlištním prostředí (tzn. nikoliv v hrobech) v byzantských městech na pobřeží Malé Asie: Asos (kat. č. 115), Efesos (kat. č. 116; obr. 14: 13) a Olympos (kat. č. 117).

Ani tento – ostatně nepříliš početný – soubor nemůže nic změnit na skutečnosti, že zapínání náušnic pomocí oka a háčku je konstrukční prvek středomořského původu (Schwarz 1975, 355; Baldini Lippolis 1999, 88–89, 95–97, 103–109 aj.; Drauschke 2010). Jsou jím opatřeny náušnice nejrůznější konstrukce, v jednoduchém i luxusním provedení, které byly nalezeny např. v Korintu a na jiných lokalitách v Řecku, tzn. přímo v jádru Byzantské říše (Bosselmann-Ruickbie 2011, 220–259). Očko a háček ale nebyly jediným způsobem zapínání, dalším byl tzv. „Steckverschluss“ (srov. von Freeden 1979, 333), kdy se konec horního oblouku (často zúžený či zahrocený) zasunoval do duté kuličky, bubínku nebo válcovité manžety na konci dolního oblouku (Baldini Lippolis 1999, 93, č. 4, 5; 94, č. 12, 13, 18 aj.; Bosselmann-Ruickbie 2011, 239, 246–254). Důvody použití jednoho či druhého způsobu zapínání souvisejí především s technologií: zatímco lité náušnice mívají hlavně Steckverschluss, u drátěných se dal jednodušeji vytva-

⁵⁰ Biljane Donje – Begovača, hr. 356 (kat. č. 159); Biljane Donje – Trljuge/Pržine, hr. 8 (kat. č. 160); Bribirska Glavica (kat. č. 163); Otok – Krugljačica, hr. 7 (kat. č. 171).

⁵¹ Ostrovica – Greblje, hr. 6C (kat. č. 161); Đevrske – Ležajica Glavica (kat. č. 162); Danilo – Šematorij (kat. č. 166).

⁵² Kaštel Sućurac – Sv. Juraj, hr. 4 (kat. č. 169); Glavice – Gluvine kuće II, hr. 11 (kat. č. 170).

⁵³ Ablanica 1, hr. 17 a 57 (kat. č. 183, 184); Ablanica 2, z porušených hrobů (kat. č. 188).

⁵⁴ Ablanica 1, hr. 70 (kat. č. 186); Ablanica 2, hr. 1 (kat. č. 187). Odlišné závěsky – obdélné plechové – se vyskytly jen jednou (Ablanica 1, hr. 69, kat. č. 185).

⁵⁵ Koprivlen, hr. 180 (kat. č. 182); Ablanica 1, hr. 57 (kat. č. 184); Ablanica 2, hr. 1 (kat. č. 187).

⁵⁶ Stejně tvarované články tvoří závěsky či řetízky u náušnic z pohřebišti Komani v severní Albánii (kat. č. 176), tento unikátní pár se od všech ostatních náušnic liší tím, že drátek se smyčkami je veden vně úzké lunice (obr. 15: 19). Podobné konstrukční řešení vykazují některé merovejské náušnice (von Freeden 1979, Taf. 78) – s tím rozdílem, že drátek je vytvarován do podoby vlnovky.

⁵⁷ Ponechávám stranou neúplně dochované kusy, u nichž není možné spolehlivě posoudit, zda zapínání mají (resp. původně měly) nebo nikoliv, např. z Bulharska jsou to exempláře z lokality Pernik (kat. č. 179), Preseka (kat. č. 189) a Miševsko (kat. č. 190). Problém je v tom, že u některých náušnic je očko zapínání potočeno vůči smyčkám o 90° (např. Invillino – Colle Santino, kat. č. 138, obr. 15: 7; Stari Ras – Podgrade, kat. č. 174, obr. 15: 15; Čečan, kat. č. 175, obr. 15: 12), takže na méně kvalitních fotografiích nemusí být očko vždy zřetelně vidět.

rovat háček a očko. U náušnic sestavených z mnoha drátěných a plechových komponent se lze setkat s oběma druhy zapínání. Vedle toho se ovšem v Byzanci produkovaly i náušnice, u nichž jakékoliv zapínání chybí.

Z vymapování obou hlavních znaků, kterými jsou přítomnost/absence zapínání a počet smyček, vyplývá jejich odlišný výskyt v evropském prostoru. Pro jižní Balkán a severní Itálii je typický nízký počet smyček (dvě nebo tři) a přítomnost zapínání (obr. 16). Lze vyslovit předpoklad, že to souvisí se silným vlivem byzantského šperkařství v těchto oblastech. Naopak náušnice se čtyřmi nebo pěti smyčkami se až na výjimky vyskytují jen v Dalmácii a v oblastech severně odtud (obr. 17). Součástí tohoto trendu je rozšíření náušnic s šesti a více smyčkami hlavně v severovýchodním Bavorsku, tzn. počet smyček se zvyšuje s rostoucí vzdáleností od Středomoří. Přitom i nejseverněji nalezené náušnice se smyčkami si uchovaly zapínání (např. obr. 15: 1, 2, 6, 16), takže skutečnost, že exempláře ze středního Podunají již zapínání nemívají (obr. 14: 1–6; 18), byla způsobena něčím jiným než jen čistě geografickou vzdáleností od Středomoří. Rozhodující roli tu měl nejspíše chronologický odstup a odlišná výrobní tradice (viz níže). Zvláště kusy z jižní Moravy a jihozápadního Slovenska (obr. 14: 1, 2) se absencí zapínání a tvarem závěsků natolik odlišují od náušnic se smyčkami v jiných oblastech, že můžeme důvodně předpokládat jejich místní výrobu. To samozřejmě nevyklučuje cizí vzory při jejich vzniku, ovšem napodobeny byly jen řetízky, naopak zapínání – které je velkomoravským náušnicím obecně zcela cizí – už převzato nebylo. Těmito bezprostředními vzory ovšem jistě nebyly náušnice se smyčkami bez zapínání, které známe z Itálie, Ukrajiny, Balkánu a Turecka (obr. 14: 7–9, 11–13), neboť se vyskytují velmi sporadicky a navíc jsou od středoevropských exemplářů časově i prostorově vzdálené (obr. 15).

8.1. Datování a geneze

Náušnice se smyčkami se vyráběly již v pozdně antickém období. Nález jedenácti kusů v byzantské pevnosti Sadovsko Kale (kat. č. 113; obr. 14: 7) je interpretován jako součást zánikového horizontu ze závěru 6. století (Uenze 1992, 165). Do pozdní antiky by mohly patřit i náušnice vhozené jako votivní dary do posvátného pramene u bulharského města Bracigovo (kat. č. 114), neboť nejmladší mince z něj vyzvednuté byly vyraženy v době Justina II. (565–578) (Mušmov 1929, 329). Exemplář z Efezu (kat. č. 116; obr. 14: 13) byl zase součástí depotu ukrytého v 7. století (Pülz 2012, 214–215); také zbývající dva kusy z byzantských měst na pobřeží Malé Asie jsou předběžně řazeny do 7. století (kat. č. 115, 117). Všechny tyto náušnice patří k variantě bez zapínání, ovšem hned následující exemplář ukazuje, že ve stejné době se začaly vyrábět i se zapínáním. Jde o náušnici z hr. 82 na pohřebišti u římského kastelu Singidunum na území dnešního Bělehradu (kat. č. 173; obr. 15: 14); hrob je na základě dalších milodarů řazen do nejmladší fáze pohřebiště, datované do konce 6. století nebo do začátku 7. století (Ivanišević — Kazanski 2002, 124). Rámcově do 7. století jsou pak řazeny minimálně dvě lokality ze severní Itálie, kde se vyskytly

náušnice se smyčkami: Ledro B (kat. č. 135; *Dal Ri — Piva 1987*, 274) a Voghenza (kat. č. 136; *Berti 1992*, 33)⁵⁸.

Badatelé, kteří se časnými náušnicemi se smyčkami zabývali, se shodují, že vznikly napodobením honosnějších předloh za využití jednodušší technologie (Uenze 1992, 165; *Fiedler 1992*, I, 52; podobně již *Niederle 1926–1927*, 341). Těmito předlohami byly zlaté náušnice, které – můžeme je pracovně nazývat jako „typ Chios“ – dnes známe v relativně hojném počtu z východního Středomoří (obr. 19: 2). Mají k dolnímu oblouku přileťované tři nebo čtyři menší drátěné kroužky, v nichž visí řetízky, dole ukončené krátkým závěskem s pravou perlou, plechovým bubínkem nebo košíčkem z filigránového drátu. Řetízky jsou tvořeny buď těsně do sebe navlékanými drátěnými články, nebo sestaveny z kruhových článků vystřižených z rýhovaného plechu (např. *Baldini Lippolis 1999*, 95–96; *Spier 2012*, 96–99). Tyto náušnice se zapínaly pomocí tzv. Steckverschluss (srov. výše), zapínání na očko a háček je mi známo jen u páru pocházejícího údajně z egyptského Fajjúmu (*Marshall 1911*, 298, pl. LIV, č. 2581 a 2582). Právě drtivá převaha kusů se Steckverschluss u náušnic typu Chios může být důvodem, proč i většinu časných drátěných náušnic se smyčkami z území Turecka a Balkánu (obr. 14: 7, 9, 13) chybí zapínání na očko a háček. Pokud u náušnic typu Chios známe nálezkové okolnosti, pocházejí bez výjimky z pokladů zlatých šperků a mincí, ukrytých na území Byzantské říše koncem 6. století a během celého 7. století⁵⁹. *Y. Petrina (2012, 360)* se domnívá, že se nosily ještě počátkem 8. století, poté se z archeologické evidence vytrácejí.

Vedle inspirace typem Chios můžeme uvažovat ještě o další vývojové linii, která – pokud je mi známo – nebyla dosud v literatuře zmíněna. Týká se to nepočtených exemplářů se dvěma smyčkami, jejichž závěsky jsou tvořeny rovným drátkem s navlečeným skleněným korálkem. V mém soupisu jde o exempláře z lokalit Chotyň na Ukrajině (kat. č. 110; obr. 14: 8), Voghenza v Itálii (kat. č. 136; obr. 15: 11) a Afionas v Řecku (kat. č. 177). Už jen značné geografické vzdálenosti mezi touto trojicí lokalit naznačují, že podnět pro jejich výrobu vycházel z jednoho centra, kterým bylo Středomoří. Formálně

⁵⁸ Raně středověká chronologie pro severní Itálii (pokud odhlédneme od langobardských pohřebišť) zatím není zcela dopracovaná. Tamní badatelé mají tendenci datovat raně středověké nálezy jen do 6. a 7. století, což souvisí zřejmě s předpokladem, že od 8. století dále se již milodary do hrobů neukládaly. Lze však najít hroby, které prokazují opak. Právě na pohřebišti Voghenza byl v hr. 16A korálový náhrdelník, který obsahoval – soudě podle popisu a neumělé kresby v publikaci (*Berti 1992*, 19, fig. 6: 1) – také modré korály s mozaikovými očky, z čehož vyplývá datace hrobu do 2. poloviny 8. století (*Ungerma 2005*, 722–726, s lit.). Podobně *M. Brozzi (1989, 26)* řadí mezi šperk románského obyvatelstva ze 7. století mj. náušnice s navlečeným korálem, ovšem jím zmíněný exemplář z hr. 11 u kostela San Lorenzo v obci Buia (Buja) ve Friaulsku je podstatně mladší. Tato kroužková náušnice má zaškrčené konce a je na ni navlečen korál s paprskovitými očky (*Menis 1982*, 80, fig. 34: b; *Brozzi 1989*, 20, fig. 3), který patří jednoznačně do 10. století (typ X-2C podle *Staššíková — Štukovská — Plško 1997*, 262, Taf. 23: 1, 2).

⁵⁹ Např. Beit Jibrin v Izraeli, Palmýra v Sýrii, Lambousa/Lapethos na Kypru nebo Samos v Řecku (*Schulze 1984*, 326–331; *Manière-Lévêque 1997*, 92–96, pl. 2: F, I; *Oeconomides — Drossoyianni 1989*, zvl. s. 150; *Riemer 2000*, 73; *Petrina 2012*, 360; vše s lit.).



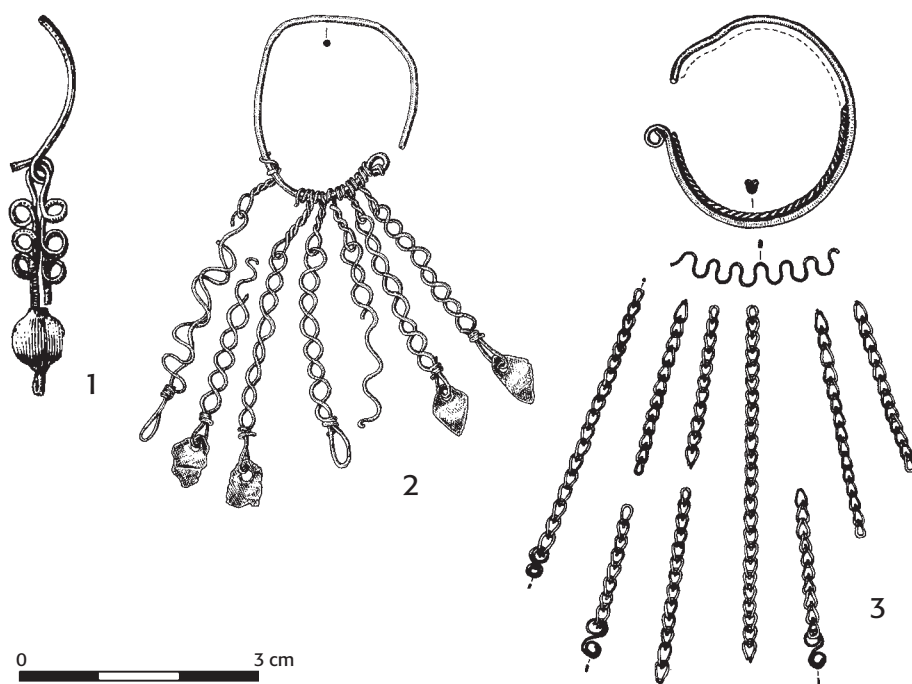
Obr. 19. Možné předlohy pro drátěné náušnice se smyčkami. **1** – bronzová náušnice se zavěšeným korálem z fialového skla, Trento – Palazzo Tabarelli, hr. 6 /Trentino - Alto Adige, Itálie/ (podle Cavada 1997, fig. 142); **2** – zlatá náušnice s řetízky („typ Chios“) z depotu nalezeného v zátocce Megale Lakka na ostrově Samos v Řecku (podle Papanikola-Bakirtzi /ed./ 2002, č. 555); **3** – bronzová náušnice ze sbírek Archeologického muzea ve Splitu (podle Piteša 2009, 120); **4** – stříbrná náušnice zdobená filigránem, neznámá lokalita na Istrii (podle Bierbrauer 1987, Abb. 25: 2); **5** – litá bronzová náušnice tzv. buzetského typu z pohřebiště Buzet – Mejica na Istrii (podle Bierbrauer 1987, Abb. 25: 3); **6** – zlatá náušnice z Töplitsch v Korutanech (bez měřítka; podle Eichert 2012, Abb. 225). — **Abb. 19.** Mögliche Vorlagen für Draht-Ohrringe mit Schlaufen. **1** – Bronze-Ohrring mit Perlenanhänger aus violetterm Glas, Trento – Palazzo Tabarelli, Gr. 6 /Trentino - Alto Adige, Italien/ (nach Cavada 1997, Fig. 142); **2** – Gold-Ohrring mit Kettchen („Typ Chios“) aus einem in der Bucht Megale Lakka auf der Insel Samos in Griechenland gefundenen Depot (nach Papanikola-Bakirtzi /Hrsg./ 2002, Nr. 555); **3** – Bronze-Ohrring aus den Sammlungen des Archäologischen Museums in Split (nach Piteša 2009, 120); **4** – Silber-Ohrring mit Filigranverzierung, unbekannter Fundort in Istrien (nach Bierbrauer 1987, Abb. 25: 2); **5** – gegossener Bronze-Ohrring vom sog. Buzet-Typ aus dem Gräberfeld Buzet – Mejica in Istrien (nach Bierbrauer 1987, Abb. 25: 3); **6** – Gold-Ohrring aus Töplitsch in Kärnten (ohne Maßstab; nach Eichert 2012, Abb. 225).

zvato jsou tyto náušnice pouhou variací mnohem početněji dochovaných náušnic s jedinou smyčkou, v níž je navlečen závěsek (ten může být drátěný s navlečeným korálem i složitější konstrukce). Vyskytují se na území Římské říše od pozdní doby římské, v raném středověku jsou doloženy hlavně ve Středomoří (obr. 19: 1; např. Bierbrauer 1987, 152, Abb. 23: 1, 2; Cavada 1998, 126, fig. 5; Riemer 2000, Taf. 68: 7, 8; 94: 8) a na merovejských pohřebištích severně od Alp (např. von Freedon 1979, Taf. 76: 2; Losert 2003, 57, Abb. 3: 14–17). Nezdá se, že by jejich nošení výrazněji přetrvalo přelom 7. a 8. století.

Do tohoto kulturního a chronologického kontextu bez problémů zapadají dvě ze tří uvedených lokalit (Voghzenza a Afionas; náušnice z Chotyně je bez nálezového kontextu), kde se vyskytly smyčkové náušnice se závěsky s navlečeným korálem či bubínkem. O datování severoitalského pohřebiště Voghenza, připisovaného autochtonnímu románskému obyvatelstvu, byla řeč již výše (vč. pozn. 58). Lokalita Afionas na řeckém ostrově Korfu je řazena do tzv. komanské kultury (Bulle 1934, 233–240), která se rozkládala hlavně v nedaleké Albánii. Tato kultura je datována od konce 6. století do počátku 9. století (nověji Nallbani 2004a; 2004b; vše s lit.). Hrob VII v Afionas, kde byly náušnice se smyčkami, dále obsahoval nepřilíš chronologicky citlivý materiál, při datování je tak možné vyjít jen rámcově z přítomnosti litých byzantských přezek typu Korint ve dvou jiných hrobech. Nošení těchto přezek je kladeno do 2. poloviny 7. století a do počátku 8. století (Nallbani 2005, zvl. 672; Schulze-Dörrlammm 2009, 23–25), někteří autoři zastávají

názor o jejich používání ještě v průběhu 8. století (Poulou-Papadimitriou 2005, 699; srov. Poulou-Papadimitriou — Tzavella — Ott 2012, 389, pozn. 12a).

V souvislosti s pozdně antickými náušnicemi s jednou smyčkou nelze nezmínit jeden pozoruhodný nález z Moravy. Na pohřebišti z doby stěhování národů v Novém Šaldorfu, prozkoumaném již v letech 1923–1924, byla v hr. 9/23 zjištěna neúplná náušnice tohoto typu (obr. 20: 1). Její závěsek, zhotovený z drátku přehnutého napůl a s vytvarovanými dvěma trojicemi oček (Tejral 1982, 207, obr. 81: 1), je stejný jako závěsky některých velkomoravských náušnic se dvěma nebo třemi smyčkami (obr. 1: 2; 14: 1, 2), liší se od nich jen přítomností skleněné kuličky v dolní části. Hr. 9/23 je datován kolem poloviny 5. století (Tejral 1985, 383, obr. 48). Jak interpretovat shodu v konstrukci uvedených náušnic, když je dělí časová mezera dlouhá nejméně tři a půl století? Jakákoliv přímá kontinuita jejich výroby na Moravě během takto dlouhého období pochopitelně nepřipadá v úvahu. Teoreticky by se dalo uvažovat o tom, že jejich produkce se dlouhodobě udržela někde ve Středomoří, přičemž odtud pocházela jak náušnice z Nového Šaldorfu, tak inspirace pro velkomoravské exempláře. Není však k dispozici jediný důkaz, který by tuto odvážnou hypotézu podpořil: náušnice s jednou smyčkou nepřetržely konec 7. století a ze Středomoří zatím není znám jediný analogický kus se stejně ztvárněným drátěným závěskem. Proto za nejpravděpodobnější považují možnost, že shoda mezi oběma diskutovanými typy je čistě náhodná – pokud chce šperkař rychle napodobit řetízky pomocí jediného kusu drátku, není mnoho jiných mož-



Obr. 20. Náušnice s (pseudo)řetízky ve středním Podunají. **1** – Nový Šaldorf (podle Tejral 1982, obr. 81: 1); **2** – Pitten, hr. CXV (podle Friesinger 1975–1977, Taf. 50: 2); **3** – Pitten, hr. CI (podle Friesinger 1975–1977, Taf. 45: 3). — **Abb. 20.** Ohrringe mit (Pseudo)-Kettchen im mittleren Donauraum. **1** – Nový Šaldorf (nach Tejral 1982, Abb. 81: 1); **2** – Pitten, Gr. CXV (nach Friesinger 1975–1977, Taf. 50: 2); **3** – Pitten, Gr. CI (nach Friesinger 1975–1977, Taf. 45: 3).

ností než z něj vytvarovat série kruhových oček jdoucích za sebou.

Ponechme zatím další úvahy o genezi drátěných náušnic s více smyčkami stranou a vraťme se k otázce jejich datování z území Balkánu. V Bulharsku byly zvláště náušnice se zapínáním na očko a háček považovány za relativně mladé, nicméně jejich přesná datace v rámci 7.–10. století naráží na nepříliš uspokojivou chronologii tamních raně středověkých nálezů. O exemplářích z jižního Bulharska se Ž. N. Važarova (1976, 365) vyjádřila jen velmi zběžně v tom smyslu, že pocházejí z pohřebišť, která na základě pohřebního ritu považuje za „křesťanská“ a datuje je rámcově do 9.–10. století (jde o lokality Miševsko, Ablanica 1 a 2, aj.). Chronologie bulharských pohřebišť obecně, vypracovaná právě Ž. N. Važarovou (Važarova 1976), byla široce akceptována a měla zásadní vliv na další výzkum. O čtvrtstoletí později S. Angelova a T. Marvakov (Angelova — Marvakov 2001, 13–16) upozornili na skutečnost, že při aplikaci této chronologie vzniká v jižním Bulharsku hiát mezi pohřebišti ze 6. a 7. století na straně jedné a pohřebišti z 9.–11. století na straně druhé. Absence osídlení v 8. století je zde ale silně nepravděpodobná, podle jejich slov je na vině nedostatečný stav poznání nebo nesprávná chronologie. Konkrétně u pohřebiště Ablanica 1 spatřují jeho počátek nejpozději v 7. století, vycházejí mj. z datování tamních spon s podvázanou nožkou⁶⁰. Do staršího horizontu pohřbívání, který datují do 7.–9. století, zařadili i trojici hrobů s náušnicemi se smyčkami na dolním oblouku (hr. 17, 57 a 70; kat. č. 183, 184 a 186). Na nedaleké lokalitě Koprivlen kladou V. Katsarova a V. Hadjiangelov (Katsarova — Hadjiangelov 2002, 228) tento typ šperku

do střední fáze pohřebiště, rámcově datované do 8.–9. století (ve věci chronologie šperku byli hodně ovlivněni názory S. Angelové). Tento posun v datování směrem dolů, tzn. blíže k pozdně antickým exemplářům (srov. Angelova — Koleva 2001, 265), považují za celkem realistický.

Pro datování horní hranice výskytu náušnic se smyčkami na území centrálního a východního Balkánu zatím chybějí spolehlivé hrobové celky. K dispozici je dosud ojedinělý doklad ze sídlištního prostředí: náušnice z chaty 24 na hradišti Stari Ras – Podgrađe v Srbsku (kat. č. 174; obr. 15: 15) je datována do 10. století, a to hlavně na základě keramiky (Popović 1999, 145, obr. 92). Do této doby sice patří na lokalitě nejvíce nálezů, které lze v rámci raného středověku blíže datovat, k opatrnosti však vybízí skutečnost, že při budování chaty 24 došlo k porušení staršího, pozdně antického sídlištního objektu.

V oblasti Jaderského moře se za nejstarší považují náušnice se smyčkami na lokalitě Buzet – Mejica na Istrii (kat. č. 155–157) a Invillino – Colle Santino v severovýchodní Itálii (kat. č. 138; obr. 15: 7). Nacházejí se zde spolu s náušnicemi tzv. buzetského typu⁶¹, které jsou odlévané a rozšířený dolní oblouk mají vytvarovaný do podoby tří těsně k sobě přiléhajících kroužků; zapínaly se většinou pomocí Steckverschluss (obr. 19: 5). Kroužky jsou u některých kusů dole zeslabené nebo úplně prodřené, takže v otvorech byly zjevně navlečeny nějaké závěsky, které se však nikdy nezachovaly (mohly být zhotoveny i z organické hmoty; Bierbrauer 1987, 152, 157). Současnost obou typů náušnic je přímo doložena jejich společným výskytem v hr. 36 na pohřebišti Buzet – Mejica (kat. č. 155). Podle V. Bierbrauera (Bierbrauer 1987, 152–160) se náušnice buzetského typu da-

⁶⁰ To je v souladu s výsledky novější studie F. Curty (Curta 2013). Podle jeho závěru nošení nejmladších spon tohoto typu, které se vyskytují v komanské kultuře v Albánii a sousedních regionech, nepřesáhlo konec 7. století.

⁶¹ Také na lokalitě Gemona del Friuli – Godo ve Frialsku (kat. č. 139) byly údajně oba typy náušnic nalezeny společně, bližší nálezné okolnosti nejsou známy.

tuji do pozdního 7. století a do 8. století, E. Riemer (2000, 70–73) je klade především do 7. století. V. Bierbrauer (1987, 154, 157) se zabýval také jejich genezí – podle jeho názoru vznikly napodobením stříbrných náušnic zdobených granulací a filigránem, které se zapínaly pomocí očka a háčku (obr. 19: 4)⁶². Náušnice buzetského typu pak zase měly posloužit jako vzor při výrobě drátěných náušnic se smyčkami. Čistě typologicky vzato je však snadno představitelné, že výrobci smyčkových náušnic se inspirovali přímo těmito honosnějšími předlohami, takže „typologický mezičlánek“ v podobě buzetského typu je zde postradatelný.

Náušnice buzetského typu patří k typickým ozdobám románského obyvatelstva v Itálii a na Istrii. Na území dnešního Slovinska zůstává jediným prokazatelným hrobovým nálezem hr. 107/1972 na lokalitě Kranj – farní kostel (Valič 1978; Bitenc – Knjific /edd./ 2001, 92, č. 293; Štular – Štuhec 2015, 81–82)⁶³. Hrob by měl reprezentovat nejstarší horizont na pohřebišti, kdy zde ještě pohřbívalo romanizované autochtonní obyvatelstvo (Cunja 1996, 55). Jelikož lokalita dosud nebyla souhrnně publikována, není jasné, zda tam byly i další pozdně antické hroby, jestli mezi nimi a raně středověkými pohřby existuje přímá časová návaznost apod. Každopádně drátěné náušnice se smyčkami zůstaly ve východoalpské oblasti součástí repertoáru šperku i poté, co se lité náušnice buzetského typu – coby jejich možná předloha – již přestaly vyrábět a nosit.

Ani datování náušnic se smyčkami na území raně středověkého chorvatského státu není bez kontroverzí. Mnohé kusy postrádají nálezové okolnosti, navíc i v archeologicky odkrytých hrobech jde nezdědko o jediný milodar, takže se musíme spokojit s celkovou datací daného pohřebiště. Chorvatští archeologové tradičně vydělují typy pohřebišť na základě ritu, přičemž náušnice se smyčkami se podle M. Petrince (2009, 233–234) „vyskytují v nejmladších hrobech v rámci pohřebišť s pohanskými nebo převážně pohanskými prvky pohřebního ritu a v nejstarších hrobech na pohřebišťích s křesťanským způsobem pochování“. Podle uvedené badatelky z toho pro tyto náušnice vyplývá datace do poloviny 9. století a krátce poté, nicméně nevylučuje ani jejich dřívější výskyt. Na tomto místě není možné podat podrobnější rozbor problematiky, je však zřejmé, že kritéria k rozlišení „pohanských“ a „křesťanských“ kostrových hrobů mohou být značně subjektivní. Vše ještě komplikuje soužití románského a slovanského obyvatelstva na březích Jaderského moře – pokud si tamní Slované osvojili kostrový ritus ještě před pokřtěním chorvatských vládců (k tomu došlo před polovinou 9. století), převzali ho nejspíše právě od Románů, kteří byli křesťany již několik staletí. Naše možnosti při zjiš-

ťování etnicity jedinců pohřbených v kostrových hrobech jsou ale silně omezené.

Nezávisle na práci M. Petrince (2009) se původem a datováním chorvatských náušnic se smyčkami zabývali V. Gašparac Gunjača a V. Milošević (Gašparac Gunjača – Milošević 2007, 444–447), a to v rámci publikace páru z hr. 7 na lokalitě Otok – Krugljačica (kat. č. 171; obr. 15: 13). Podávají přehled dosavadního výzkumu, v němž se často náušnicím tohoto typu přisuzoval „karantánský“ původ. Tento názor oba autoři odmítají, místo toho se přiklánějí k výkladu, že jako předloha sloužily byzantské náušnice, výše pracovní označené jako „typ Chios“ (obr. 19: 2). S tímto názorem souhlasím: oba typy se shodují převažujícím počtem smyček (tři nebo čtyři), neméně významný je tvar závěsků, kdy závěsky z krouceného drátu u chorvatských exemplářů nejspíše imitují hustě pletené řetízků u náušnic typu Chios⁶⁴.

Ve věci absolutního datování chorvatských náušnic se smyčkami konstatovali V. Gašparac Gunjača a V. Milošević (Gašparac Gunjača – Milošević 2007, 446–447) jen obecně a bez další argumentace, že tyto náušnice se v Dalmácii vyskytují na pohřebišťích „s nálezy obvyklými v 8. století nebo na počátku 9. století“. Vyslovili také domněnku, že na lokalitě Otok – Krugljačica byl s těmito náušnicemi pohřben příslušník autochtonního (románského) obyvatelstva.

Ve Středomoří se vyráběly mj. náušnice se zapínáním a s dolním obloukem roztepaným do podoby úzké lunice či ploténky, která je opatřena otvory pro navlečení závěsků nebo řetízků. Jsou známy ojedinele ze severovýchodní Itálie (např. Firmano, hr. 11; Brozzi 1971, 77, tav. II: 12; výšinné sídliště Lamprecht poblíž Eppan / Appiano: Pittioni 1948; Dal Ri 2009, 103, fig. 4, tav. I: 4) a západního Slovinska (Gojače – Morlek: Soljšak – Knjific 1976, 57, tab. 10: 2, 3). Paradoxně nejvyšší počet nálezů pochází z jihozápadního Německa, kde jsou datovány do 7. století (von Freeden 1979, 325–334, Taf. 77: 1–5)⁶⁵. Z území Chorvatska je mi znám jediný kus (popř. pár), údajně z obce Dugopolje severovýchodně od Splitu (obr. 19: 3). Od všech ostatních náušnic tohoto typu se liší tím, že dolní oblouk je roztepán do podoby široké lichoběžníkové ploténky (Piteša 2009, 120). Má dlouhé závěsky z krouceného drátku, stejně jako většina dobře dochovaných chorvatských náušnic se smyčkami (obr. 15: 13, 17), což naznačuje vzájemnou příbuznost obou typů. Lze si představit, že pokud měl výrobce na výběr mezi oběma způsoby upevnění závěsků, dal přednost jednodušším smyčkám před perforovanou lunicí.

⁶² U nich se ovšem chorvatští badatelé přiklánějí k relativně pozdní dataci, a to do 2. poloviny 9. století (Demo 2014, 65–66, s. lit.).

⁶³ Mapku výskytu těchto náušnic (Bierbrauer 1987, 431, Abb. 24, č. 28; Riemer 2000, Abb. 10) je nutné doplnit nejméně o tři další slovinské lokality: Koper, Solkan a Ljubična nad Zbelovsko goro (Cunja 1996, 55, 142, tab. 1: 9; Ciglencički 1994, Taf. 3: 19; Bitenc – Knjific /edd./ 2001, 92, č. 292 a 294). Zatímco první a druhá lokalita jen zahušťují kumulaci nalezišť na Istrii, resp. ve Friaulsku, lokalita Ljubična nad Zbelovsko goro (východně od Celje) naznačuje nošení náušnic buzetského typu i na výšinných pozdně antických sídlištích ve slovinském vnitrozemí.

⁶⁴ Problémem zůstává, že podle současného stavu vědomostí je mezi oběma typy asi stoletá mezera, neboť náušnice typu Chios se měly přestat vyrábět počátkem 8. století (viz výše). Prokázat vzájemný genetický vztah dvou typů, v tomto případě navíc z odlišných regionů, je ale vždy obtížné. Neusnadňuje to ani charakter dostupných archeologických pramenů: zatímco zlaté náušnice typu Chios známe ve východním Středomoří převážně z depotů (jejichž ukládání bylo podmíněno aktuální hrozbou nepřátelských vpádů), náušnice v Chorvatsku pocházejí jen z hrobů, ale do nich se v 7. a 8. století dostával luxusní šperk jen velmi zřídka (Petrince 2009, 312–313).

⁶⁵ Geografické rozšíření těchto náušnic bylo však mnohem větší, jsou známy až z Abcházie; i zde patří do 7. století (Voronov – Jušin 1973, 184, 191, obr. 13: 13–15; 14: 10, 11).

Ve Slovinsku je pro datování náušnic se smyčkami klíčová ta okolnost, že se dvakrát společně vyskytly s náušnicemi typu Krungl, s navlečeným skleněným korálkem (varianta C, viz *kap. 5.3*)⁶⁶. Oba typy byly opatřovány i stejně konstruovanými závěsky, tzn. z krouceného drátu. V Zasip – Žale, hr. 15 (kat. č. 143), se náušnice se smyčkami kombinovaly s dvouramennou sponou, kterážto ozdoba se vícekrát vyskytla v hrobech s náušnicemi typu Krungl. To ukazuje na vzájemnou současnost obou typů náušnic, přičemž výše jsem shromáždil argumenty pro datování typu Krungl do 9. století (*kap. 5.5*). Pro určení horní hranice používání náušnic se smyčkami na slovinském území by mohl být potenciálně významný hr. 175/1953 u farního kostela v Kranj (kat. č. 151), kde se objevily společně s lunicovými náušnicemi zdobenými jamkovým emaillem⁶⁷ – u těchto se těžiště výskytu předpokládá v 10. století (*Eichert 2010, 74*).

Pokud jde o území Rakouska, v alpských zemích se náušnice se smyčkami objevují spíše zřídka. O to větší význam má hr. 91 na dolnorakouském pohřebišti Pottenbrunn (kat. č. 128), kde se spolu s párem těchto náušnic našly dva korály s mozaikovými očky a jeden s nimi příbuzný korál s kruhovými očky. Oba typy korálů patří do předkřtlašského horizontu, hr. 91 navíc tvoří součást ucelené skupiny stejně datovaných hrobů v jižní části pohřebišti (*Petschko 2013, Taf. 70*). Stejným směrem ukazuje i hr. 182 v hornorakouském Gusen (kat. č. 104): náušnice se smyčkami, které patří k variantě bez zapínání, zde mají drátěné závěsky imitující řetízky, původně ukončené rombickým plíškem – na základě tohoto detailu považují za pravděpodobné, že jejich výrobce chtěl napodobit náušnice s „pseuďřetízky“ (typ Rohrbach, *obr. 3: 13*), které opět patří k vůdčím šperkům předkřtlašského horizontu (*Ungerma 2006, 356; 2007, 96–97*). Také *E. Szameit (1992a, 192; 1992b, 805, pozn. 9)* řadí gusenské hr. 103 a 182 (kat. č. 103, 104) do starší fáze pohřbívání na lokalitě, kterou klade do 8. století. Na druhé straně je pravděpodobné, že náušnice se smyčkami přetrvaly v rakouském Podunají i do 9. století, svědčit by o tom mohl hr. 1 z Grossweikersdorf (kat. č. 105, *obr. 14: 3*), kde byl navíc mj. skleněný gombík (srov. *kap. 7.3*).

Poněkud kontroverzní je datování náušnic se smyčkami v hr. 469 na avarském pohřebišti Halimba – Beláto Domb (kat. č. 132). *Gy. Török (1998, 122–123)* je toho názoru, že pohřbívání zde trvalo i po zániku kaganátu, a to prakticky celé 9. století. K předmětům, které měly být zhotoveny až po válkách Karla Velikého s Avary, řadí právě náušnici se smyčkami (*Török 1998, 108*). Celá argumentace nepůsobí příliš přesvědčivě, na lokalitě nevidím chronologicky citlivější předměty, které by prokazovaly kontinuitu pohřbívání hluboko do 9. století. Těžiště pohřbívání na nedaleké lokalitě Kehida spadá do pozdně avarského období, což je nejpravděpodobnější datace hr. 33 (kat. č. 133). Tamní náušnice mají navíc závěsky ukončené velmi podobně jako u jednoho

z exemplářů v Pottenbrunn (kat. č. 128), což naznačuje vzájemnou chronologickou blízkost obou hrobů – tyto byly uloženy nejpozději na počátku 9. století. Nejmladší náušnici se smyčkami v Maďarsku je zřejmě kus z Esztergályhorvátí – Alsóbárándpuszta (kat. č. 134), tedy z pohřebišti v zázemí mocenského centra Mosaburg / Zalavár, založeného Pribinou kolem roku 840 (*Szölke 2011b, 9*). Samotné pohřebišti sice dosud není kompletně vyhodnoceno, ale podle předběžné publikace (*Müller 2004*) zde nejsou žádné předměty staromaďarského rázu (apod.), takže v 10. století se zde nejspíše již nepohřbívalo. Bohužel neznáme původní vzhled této náušnice, teoreticky mohla vypadat stejně jako velkomoravské exempláře (kat. č. 97, 99, 106, 107).

Obecněji vzato je pozoruhodné, že ve středním Podunají a ve východoalpské oblasti se vyskytují ještě další typy řetízkových a pseuďřetízkových náušnic, které jsou zde rámcově současné s výše analyzovanými smyčkovými náušnicemi. Konstrukčně se od nich liší tím, že k upevnění závěsků slouží samostatný drátek, který je omotaný kolem dolního oblouku a vytvarovaný do menších oček nebo delších smyček (*obr. 20: 2*); nebo má tvar vlnovky a je přiletovaný k dolnímu oblouku (*obr. 20: 3*). První konstrukční princip používají náušnice s imitovanými řetízky, které nazývám jako „typ Rohrbach“ (srov. *Friesinger 1975–1977, Taf. 6: 8; Ungerma 2006, 356; 2007, 96–97*) a – jak již bylo řečeno – jsou typické pro střední Podunají v předkřtlašském horizontu. Ve Slovinsku jsou známy analogicky konstruované náušnice, ale se skutečnými řetízky⁶⁸. Vzácně se vyskytnou exempláře, které jsou navíc obohaceny o skleněné korálky a/nebo drátěný výplet uvnitř dolního oblouku⁶⁹. Druhý způsob upevnění řetízku (pomocí vlnkovitého drátku) není příliš běžný, je doložen např. u páru z Pitten, hr. CI (*obr. 20: 3; Friesinger 1975–1977, Taf. 45: 2, 3*) a Hohenberg, hr. 20 (*Nowotny 2007, Taf. 5: 3, 4*) – oba hroby patří taktéž do předkřtlašského horizontu. Zlaté párové náušnice, pocházející údajně z lokality Steinerberg v Korutanech, měly navíc filigránovou výplň uvnitř dolního oblouku (*Eichert 2010, 248, Taf. 30: 1, 2*).

Jednotlivé varianty jsou v archeologických nálezech zastoupeny značně nerovnoměrně. Hlavně u typu Rohrbach je znám relativně vyšší počet exemplářů – o jejich takřka „masové“ výrobě svědčí i jednotné provedení, lišící se jen v nepatrných detailech (tvar koncových závěsků; *Ungerma 2007, 96, s lit.*). Naopak složitěji utvářené náušnice (s vlnkovitým drátkem, popř. s výpletem dolního oblouku) jsou známy v malém počtu kusů nebo jde o unikáty, což zvláště u výrobků ze zlata nijak neudivuje. U dolnorakouských exemplářů je nejlépe prokázána vzájemná současnost jednotlivých typů během předkřtlašského horizontu – do tohoto období patří jak náušnice se smyčkami z Pottenbrunn, hr. 91 (kat. č. 128), tak náušnice typu Rohrbach (*obr. 20: 2*) a pár z Pitten, hr. CI (*obr. 20: 3*); a časově od nich jistě není příliš vzdálen ani pár z Thunau am Kamp – Obere Holzweise, hr. 89⁷⁰, soudě podle korálu s mozaikovými

⁶⁶ Bled – Pristava, hr. 142 (kat. č. 149; srov. kat. č. 46) a Srednja vas v Bohinju – na Žalah, hr. 23 (kat. č. 150; srov. kat. č. 47).

⁶⁷ Tedy pokud nedošlo ke smíchání dvou hrobových celků apod. Publikaci pohřebišti připravuje Jernej Rihter s kolegy z Archeologického ústavu Slovinské akademie věd v Ljublaně.

⁶⁸ Např. Bled – Pristava, hr. 14 – srov. kat. č. 144 (*Korošec 1979, II, tab. 8: 3*), Ptuj – grad, hr. 294 (*Korošec 1999, 24–25, tab. 33: 1, 2*).

⁶⁹ Thunau am Kamp – Obere Holzweise, hr. 89 (*Nowotny 2011, 49–51, 250, Taf. 20: 9, 10*); Bled – brdo (*Korošec 1979, II, tab. 1; Bitenc – Knific /edd./ 2001, 91, kat. č. 290*).

očky v tomto hrobě. Je tedy zřejmé, že tehdejší šperkař měl na výběr z několika možností, jak (pseudo)řetízky upevnit, a mohl si vybrat ten, který se mu zdál nejvhodnější z hlediska zamýšleného vzhledu náušnice, použitého materiálu, výrobních technik atd. Proto je myslím nutné brát s rezervou „vývojový diagram“ S. Eicherta (Eichert 2010, 52, Abb. 13), v němž se tento badatel pokusil znázornit možné genetické vztahy a časovou následnost jednotlivých typů náušnic, neboť z prvního ještě nevyplývá automaticky druhé.

Pokud se vrátíme k samotným náušnicím se smyčkami vytvarovanými z drátu dolního oblouku, na německém území je jejich prokazatelně nejstarší výskyt doložen na durynské lokalitě Sundremda. Lépe dochovaný stříbrný exemplář (kat. č. 118; obr. 15: 16) má na dolním oblouku tři smyčky, umístěné relativně daleko od sebe; závěšky jsou tvořeny rovným drátkem s navlečenou delší drátěnou spirálkou a plechovým bubínkem na konci. Domnívám se, že všemi těmito znaky chtěl výrobce napodobit náušnice typu Chios (zřetelné rozestupy mezi přiletovanými kroužky, hustě pletené řetízky s koncovou ozdobou kulovitěho tvaru). Obě náušnice ze Sundremda – popsána stříbrná i bronzový kus z hr. 11 (kat. č. 119) – byly shodně doprovázeny bubínkovou náušnicí s válcovitým mezičlánkem. To je běžný typ pozdně merovejské náušnice, který se podle U. von Freedena (1979, 371–378) objevil v jižním Německu již kolem roku 600, jeho hlavní výskyt spadá do období JM II (630/40–670/80) a JM III (670/80–720)⁷¹. Pohřebiště dosud není souborně publikováno ani vyhodnoceno, podle předběžných sdělení H. Deublera (Deubler 1966, 280; 1973, 253) se zde pohřbívalo od 8. do 11. století. Oba zmíněné hroby tak patří k nejstarším na lokalitě, mohly být uloženy nejpозději v I. čtvrtině 8. století nebo krátce poté. Někdy v této době začínají i pohřebiště v severovýchodním Bavorsku (např. Burglengenfeld⁷²), nicméně hroby s drátěnými náušnicemi opatřenými vyšším počtem smyček zde R. Pöllath (2002, I, 178; II, Liste 29–32) klade až do svého stupně II⁷³. Tento stupeň synchronizuje s vůdčími hrobovými celky předkřtlašského horizontu na území Rakouska (Pöllath 2002, I, 183–184, 189).

V rámci Franské říše známe náušnice s vyšším počtem smyček pouze z jejího východního pohraničí (obr. 17), nemusí to ale nutně znamenat, že by se nosily jen zde – rozšířeny mohly být i v jádře tohoto státního útvaru, tam se ovšem během 8. století přestaly do hrobů ukládat milodary. Jasná není ani otázka vzniku těchto náušnic. V případě čtveřice kusů z Weismain, hr. 53 (kat. č. 121; obr. 15: 2), opatřených drátěným výpletem dolního oblouku, se S. Eichert (2010, 51–56) do-

mnívá, že vzorem pro jejich výrobu byly honosné zlaté náušnice, jaké se dosud objevily jen na lokalitě Töplitsch v Korutanech (obr. 19: 6). S autorem se dá souhlasit ohledně jejich středomořské proveniencce nebo přinejmenším inspirace⁷⁴, naopak navržená datace do 8. století zatím není dostatečně podložena. Zjednodušením náušnic z Weismain pak mohly vzniknout další bavorské náušnice se smyčkami, které už výpletem opatřeny nejsou.

Pokud odhlédneme od pohřebiště v Dolních Věstonicích – Na pískách, jehož podrobnější analýza se vymyká možnostem předkládané práce, na dalších lokalitách na jižní Moravě a jihozápadním Slovensku se náušnice se smyčkami vyskytly v hrobech, které dále obsahovaly jen chronologicky poměrně nevýrazný doprovodný inventář. Konkrétně ve Znojmě, hr. 601 (kat. č. 97), to byl pár náušnic s jedním bubínkem (typ 7-21), na lokalitě Nitra-Chrenová (kat. č. 107; obr. 14: 2) jedna náušnice se spirálovým ukončením (typ 7-10/11) a v Pobeďimí (kat. č. 106; obr. 14: 1) náušnice s plechovým válcovitým závěškem (typ 7-19). Všechny tyto typy náušnic lze datovat jen obecně do střední doby hradištní, popř. ještě do delšího časového úseku (platí to zvláště pro typ 7-10/11). Jejich datace omezené na kratší období, které se v literatuře občas objevují, se při podrobnější analýze nepotvrdily (Ungermaň 2007, 78–81, 85–87; 2014, 235; vše s lit.). Pohřebiště v předpolí znojmského Hradiště sv. Hippolyta je velmi rozsáhlé, takže bylo zjevně používáno dlouhou dobu. Vzhledem k relativně hojně přítomnosti šperků předkřtlašského horizontu patří tato lokalita k nejdříve založeným kostrovým pohřebištím na Moravě, stejně jako Dolní Věstonice – Na pískách; obě vznikly někdy na přelomu 8. a 9. století (srov. Ungermaň 2006). Do této doby spadá i počátek sídliště v Pobeďimí II – Na laze, jak o tom svědčí pozdně avarské bronzové nákončí a nejméně dvě ostruhy s háčky v tamních objektech a vrstvách (Vendtová 1969, 204, obr. 30). Jistě až někdy poté došlo ke zřízení pohřebišť v rámci tohoto sídlištního areálu, jejichž součástí je i hr. 6/65 se stříbrnou náušnicí se smyčkami (obr. 14: 1). Pohřbívalo se zde nejméně do přelomu 9. a 10. století, jak názorně dokládá staromaďarská rozsochovitá šipka z hr. 7/61 (Vendtová 1969, 172, 213, obr. 49: 6).

8.2. Shrnutí

Raně středověké náušnice se smyčkami vycházejí ze šperkařské tradice pozdně antického Středomoří, jejíž pevnou součástí byly náušnice s více řetízky nebo závěšky. Smyčky na dolním oblouku se zde začaly používat u jednodušeji konstruovaných (tzn. drátěných) kusů jako snadno zhotovitelný prvek, který zajišťoval spolehlivé upevnění závěšek a pravidelné odstupy mezi nimi. Vznik prostých drátěných náušnic tak nebyl výsledkem

⁷⁰ Viz předchozí poznámku.

⁷¹ Soupis z pera U. von Freedena (1979, 429–431) doplnil nověji G. Schmitt (2007, 43, pozn. 95).

⁷² Z porušených hrobů na této lokalitě pochází stejný typ pozdně merovejských bubínkových náušnic (Stroh 1954, Taf. 5: 21, 22).

⁷³ Důvodem pro jejich zařazení do tzv. kombinační skupiny II a tím pádem i (chronologického) stupně II byl tvar esovitě klíčky, která je zhotovena z nerozřezaného drátu (tvar „S 1“; Weismain, hr. 53, kat. č. 113) nebo z drátu rozřezaného z boku (tvar „S 6“; Thurnau-Alladorf, hr. 17, kat. č. 115). Tak lze tyto náušnice volně začlenit do Pöllathovy typologie a chronologie vlasových kruhů s esovitou klíčkou a háčkem (více v kap. 9; srov. Haberstroh 2004, 60, pozn. 240).

⁷⁴ I když přímo ve Středomoří zatím postrádáme srovnatelné náušnice s vyšším počtem řetízků. Registruji pouze jeden pár zlatých náušnic ze sbírek Britského muzea, který má k dolnímu oblouku přiletovaných šest kroužků – v nich však nejsou upevněny řetízky, ale jen krátké drátky s navlečeným zlatým korálkem a pravou perlou (Marshall 1911, 308–309, pl. LV, č. 2681 a 2682). Vzhledem k více společným znakům s náušnicemi typu Chios by tento pár mohl patřit do stejného období, tzn. rámcově do 7. století.

nějakého „mezikulturního přenosu“ (tzn. šířením honosných předloh z centra na periferii, kde by docházelo k jejich zjednodušené imitaci), ale byl dán poptávkou po levném šperku i v jádru Byzantské říše, jak o tom názorně svědčí exempláře z maloasijských měst (kat. č. 115–117; *obr. 14: 13*). Náušnice se smyčkami se záhy rozšířily do více oblastí ovládaných nebo ovlivňovaných Byzanci (Balkán, Itálie), typický je pro ně nízký počet smyček (dvě nebo tři), popř. přítomnost zapínání v podobě očka a háčku. Výskyt těchto náušnic spadá do konce 6. století a do 7. století. Později, v 8. a 9. století, jsou archeologicky doloženy opět hlavně v regionech, které s Byzantskou říší těsně sousedily: v jižním Bulharsku a v Dalmácii, popř. dále na sever – ve východoalpské oblasti, v severovýchodním Bavorsku a v Durynsku.

Ve všech regionech mají náušnice se smyčkami své specifické rysy, z čehož vyplývá, že to byly lokální výrobky. V oblastech vzdálenějších od Středomoří se zatím nepodařilo rozlišit prokazatelné byzantské – nebo obecněji středomořské – importy, už jen z toho důvodu, že z jádra Byzantské říše známe jen velmi jednoduše provedené kusy (*obr. 14: 13*), postrádající jakékoliv specifické znaky. Ostatně nejsou ani žádné doklady, že by v raném středověku existoval dálkový obchod s byzantským šperkem jako takovým⁷⁵. I luxusní šperk se šířil hlavně formou diplomatických darů nebo do vzdálenějších částí Evropy putoval společně s lidmi, kteří jej získali přímo ve Středomoří (*Schulze-Dörrlamm 2010, 247*). V případě levného šperku nemohl být dálkový obchod rentabilní a jako dar pochopitelně také nepřichází v úvahu.

I když náušnice se smyčkami ve střední Evropě byly místními produkty, příčinou jejich vzniku musel být nějaký vnější impuls. I když jsme odkázáni na obecné úvahy, jejichž správnost se nedá exaktně ověřit, v zásadě si lze představit dvojí mechanismus: řemeslníci někde viděli originální středomořské náušnice s řetízky, které napodobili; jimi vyráběné náušnice se pak mohly šířit dále, do sousedních oblastí, přičemž tamní řemeslníci již původní středomořské vzory neznali a své výrobky taktéž přizpůsobili místnímu vkusu. Někdy je ovšem obtížné říci, které formy jsou dány šířením v prostoru, vývojem v čase a které naopak souvisí s existencí více dílen, které působily současně v jedné oblasti.

Jak se v tomto kontextu jeví náušnice se smyčkami z jižní Moravy a jihozápadního Slovenska?

Zprv lze říci, že pro jejich drátěné závěsky, vytvářené do podoby dvojice nebo dvou řad oček nad sebou, nebyly ve známém materiálu zjištěny žádné analogie. Máme tedy před sebou lokálně vyráběnou variantu, stejně jako v případě náušnic se smyčkami v ostatních regionech střední a jihovýchodní Evropy. Proto vžitě označení těchto náušnic za „karantánsko-köttlašské“ považují za neopodstatněné.

Zadruhé, pokud jde o jejich genezi, kloním se k názoru, že východiskem pro jejich výrobu nebyly originální mediteránní předlohy, neboť u nich žádné podobné kon-

struované závěsky neznáme⁷⁶. Jako vzor posloužily spíše náušnice známé dnes z hornorakouského Gusenu, hr. 182 (kat. č. 104; *obr. 14: 5*), jejichž závěsky stočené z drátku jsou již samy o sobě imitací řetízku. Tato varianta je doložena i přímo z Dolních Věstonic (hr. 4/46, kat. č. 98; *obr. 1: 5*), což může být indicie pro chronologickou blízkost obou hrobů.

Zatřetí, náušnice se smyčkami se na Moravě a na Slovensku vyskytují v nízkém počtu, což svědčí o relativně krátké době jejich výroby a nošení. Byl to zjevně jen dočasný „módní výstřelek“, který se šířil neprosadil. Toto období nemohlo být chronologicky příliš vzdáleno od předkottlašského horizontu, kam jsou řazeny nejen gusenské exempláře, ale také náušnice se smyčkami na dalších prostorově blízkých lokalitách, např. Pottenbrunn (kat. č. 128). Jako období výskytu našich náušnic se smyčkami tedy připadá v úvahu nejspíše starší velkomoravský horizont.

Obě náušnice se smyčkami z území Čech nadále zůstávají obtížně zařaditelnými solitéry (srov. *Košnar 2009*). Exemplář z Lékařovy Lhoty (kat. č. 96; *obr. 14: 6*) se svými plechovými závěsky ještě tak nejvíce podobá náušnicím se smyčkami ze středního Podunají (*obr. 14: 5; 20: 2*), ovšem ne natolik, abychom mohli automaticky usuzovat na provenienci z této oblasti a na stejnou dataci. Náušnice z Nových Dvorů (kat. č. 127; *obr. 15: 6*) působí v místě svého nálezu také značně cize, hlavně svými řetízky s kruhovými články, jaké se mimo Středomoří prakticky neobjevují (srov. *von Freeden 1979, Taf. 77: 5*). Stejně nezvyklé je v našem prostředí zapínání na očko a háček a jeho poloha v horní části kroužku náušnice (srov. *obr. 15: 14*). I když nelze vyloučit, že poloha zapínání je částečně ovlivněna sekundární úpravou⁷⁷, „nahore“ umístěné zapínání najdeme opět jen u mediteránních náušnic, datovaných rámcově do 4.–7. století (např. *Baldini Lippolis 1999, 88–89, č. 1.d/1, 3*), později už se tento znak neobjevuje (srov. *Bosselmann-Ruickbie 2011*). Dostala se snad náušnice z Nových Dvorů na lokalitu již ve starší době hradištní, a to přímo ze Středomoří? Nálezů srovnatelného stáří a proveniencí sice z Čech pochází minimum⁷⁸, ale na této situaci se valnou měrou podepsala absence kostrového pohřbívání v této době.

9. Náušnice s háčkem a očkem, resp. esovitou klíčkou

Vedle výše zmíněných typů náušnic se na Moravě vyskytuje – byť naprosto ojediněle – ještě jeden druh šperku, u něhož by se dal teoreticky uvažovat cizí původ. V hr. 676 na pohřebišti vně Hradiště sv. Hippolyta ve Znojmě (kat. č. 35) se spolu s párem náušnic

⁷⁵ Přes Byzanc se v masovém měřítku do západní Evropy v merovecké době dovážely hlavně suroviny nebo polotovary potřebné k výrobě šperku, např. granát, slonovina, ulity mořských plžů *Cypraea*, ametystové a skleněné millefiorové korály apod. (*Drauschke 2011, 37–54, 106–125, 149–157*).

⁷⁶ Středomořské náušnice, které by teoreticky přicházely v úvahu, konkrétně s řetízky složenými z kruhových článků (Piatra-Frecăței, hr. B 67, kat. č. 107; *obr. 14: 9*; také některé náušnice typu Chios), jsou od velkomoravských exemplářů příliš vzdálené časově i prostorově. Ještě delší hiát konstatujeme v případě varianty, dosud známé pouze z Nového Šaldorfu (*obr. 20: 1*).

⁷⁷ Mohlo dojít ke zkrácení jednoho z konců kroužku, ale ani to nic nemění na skutečnosti, že druhý konec byl i pak nezvykle daleko od smyček na dolním oblouku.

⁷⁸ Např. bronzová přezka typu Korint, údajně z Prahy-Košíř (*Profantová — Lutovský 1989*).

typu Krungl se skleněným korálem (varianta C, viz *kap.* 5.3) objevil ještě pár kroužkových náušnic se zapínáním na očko a háček (nepublikováno). V hr. 279 v Rajhradě byly zase nalezeny dvě bronzové nepárové náušnice⁷⁹, opatřené na jednom konci výrazným háčkem, přičemž opačný konec je u první náušnice „na plocho slabě zmáčknutý a svinutý v esovitou kličku“ (*obr.* 21: 1), u druhé náušnice je vytvarovaný v očko (*obr.* 21: 2), ale žádné roztepaní u této části není uvedeno (*Staňa 2006*, 69, *obr.* 23: 279/1, 3). Náušnice mají srovnatelnou velikost (průměr kroužku bez očka, resp. kličky činí asi 2,3–2,6 cm), nápadné jsou relativně velké rozměry očka i kličky oproti samotnému kroužku. Podle popisu i vyobrazení byly oba kusy zhotoveny ze stejného „silného drátu“, nejspíše jedním řemeslníkem, přičemž se nezdá, že by očko u jedné z náušnic (*obr.* 21: 2) bylo výsledkem poškození, tzn. že by byla původně opatřena esovitou kličkou. Máme tedy před sebou dva typy, byť navzájem úzce příbuzné. Dále se v hr. 279 vyskytla už jen náušnice s plechovým válcovým závěskem (typ 7-19) a keramická nádoba, což jsou chronologicky necitlivé předměty, umožňující pouze rámcovou dataci do střední doby hradištní.

Náušnice či vlasové kruhy s háčkem a očkem, resp. esovitou kličkou se vyskytují ve více regionech střední Evropy, mj. v severovýchodním Bavorsku⁸⁰, ve středním Podunají, východoalpské oblasti i v Chorvatsku. Už jen tato okolnost značně ztěžuje hledání původu náušnic z obou jihomoravských pohřebišť. Komplexnější vyhodnocení těchto ozdob se vymyká možnostem předkládané práce, takže se zaměřuji především na exempláře menších rozměrů, srovnatelné s kusy ze Znojma a Rajhradu.

U vlasových kruhů ze severovýchodního Bavorska je k dispozici detailní zpracování od R. Pöllatha (*Pöllath 2002*). Tamní kruhy s esovitou kličkou a háčkem bývají relativně velké, jejich průměr se pohybuje v rozmezí cca 4–8 cm, naopak esovitá klička bývá – v porovnání s průměrem kruhu – relativně drobná. Jen velmi zřídka se zde vyskytnou kruhy o průměru 2–3 cm (*obr.* 21: 3–5)⁸¹ (*Pöllath 2002*, I, 97). Malé kruhy s očkem a háčkem jsou zde ještě vzácnější⁸². Proto není příliš pravděpodobné, že by diskutované moravské kusy pocházely z tohoto regionu, navíc od Moravy značně vzdáleného.

Na bavorské exempláře bezprostředně geneticky navazují vlasové kruhy z východoalpské oblasti. Zde jsou podrobně zpracovány jen šperky z rakouské spolkové země Korutany. S. Eichert (*2010*, 34–36) odtud eviduje jen 10 kruhů s esovitou kličkou a háčkem (v hrobech

se vyskytovaly většinou v páru), které dělí do čtyř variant („Sa“ až „Sd“) na základě tvaru kličky a podle toho, zda je zhotovena z roztepaného či neroztepaného drátu. Ještě méně, pouhými šesti kusy, jsou zde zastoupeny kruhy se zapínáním na očko a háček; podle analogických kritérií je dělí taktéž na čtyři varianty („Ha“ až „Hd“). Oba typy šperku jsou navzájem úzce příbuzné, také v hrobech se někdy vyskytují společně, proto je S. Eichert (*2010*, 39, 45–48) shodně řadí do své chronologické skupiny C1 (780–830). Tvarový rozdíl oproti rajhradským exemplářům je týž jako u bavorských kusů, tzn. kruhy obou typů z Korutan jsou větší (mají průměr 3,7–5 cm), ale očko i esovitá klička bývají vzhledem k celkové velikosti kruhu velmi drobné.

Analýza vlasových kruhů z pohřebišť Krungl ve Štýrsku poskytla velmi podobné výsledky. Kruhy s esovitou kličkou a funkčním háčkem se zde vyskytly v šesti hrobech⁸³, z toho v pěti mají průměr opět 3,7–5 cm, pouze exemplář z hr. 237 vykazuje lehce oválný (patrně deformovaný) tvar o rozměrech 2,6 × 3,1 cm (bez kličky), měl tedy takřka stejnou velikost jako náušnice z Rajhradu. Tyto kusy jsou taktéž opatřeny relativně drobnou esovitou kličkou; jediný kruh z Krungl, který měl kličku velkou (vzhledem k rozměrům kruhu), pochází z hr. 245 (*Breibert 2015*, 287, Taf. 26: 3), bohužel je však neúplný, takže není jasné, zda byl původně na druhém konci (který dnes chybí) opatřen háčkem nebo ne. U kruhů se zapínáním na očko a háček kolísají rozměry ještě více, sice převažují exempláře o průměru cca 5 cm (např. hr. 189; *Breibert 2015*, 278, Taf. 20: 7, 10), objeví se ale i nepočtené kusy střední velikosti, tzn. o průměru kolem 3–3,5 cm (např. hr. 173; *Breibert 2015*, 275, Taf. 18: 4). U exemplářů s průměrem cca 1,5 cm (např. hr. 30; *Breibert 2015*, 237, Taf. 4: 7) je v některých případech možné, že je to jen zbytek náušnice se závěskem, který později odpadl, jak to dokládá dobová fotografie u náušnice z hr. 53 (*Fischbach 1897*, tab. IV: 10).

V rakouském Podunají se podobné vlasové kruhy objevují poměrně zřídka; bývají menší než kruhy z Bavorska, Korutan a Štýrska, tzn. mají rozměry srovnatelné s diskutovanými jihomoravskými „náušnicemi“. Právě tímto termínem označuje V. Tovorník (*1986*, 418, 436, Taf. V: 1) exemplář z Auhoř, hr. 51A, který má oválný (mírně deformovaný) tvar o rozměrech 2,9 × 2,2 cm,

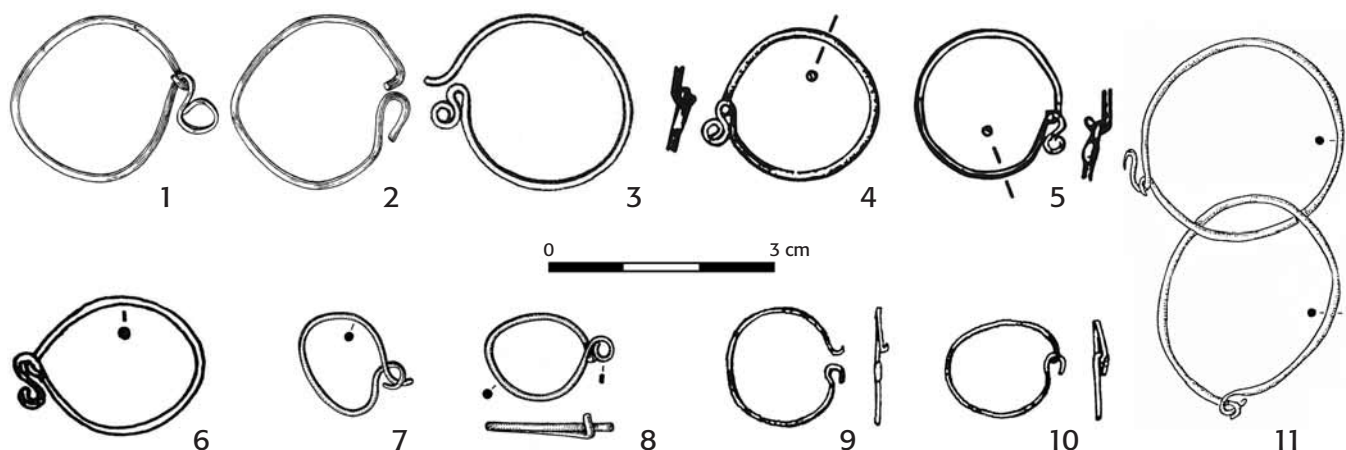
⁷⁹ Pro šperky z obou hrobů používám toto označení, neboť chci zdůraznit jejich spojitost s více typy náušnic ve středním Podunají či východoalpské oblasti, od nichž se liší jen absencí závěsku. Nenaznačují tím nic o způsobu jejich nošení (i mnohé náušnice mohly být nošeny upevněně v kožené či textilní pásce na skráních apod.). Termín „záušnice“ se mi pro ně zdá méně vhodný, neboť v našem prostředí implikuje povelkomoravskou či mladohradištní dataci, která je pro šperky z obou hrobů silně nepravděpodobná. Německy mluvící badatelé jsou tohoto dilematu ušetřeni, neboť mohou používat neutrální termín „Kopfschmuckringe“. Když je řeč o takto označovaných špercích z Rakouska nebo Německa, tento termín respektuji a překládám jej jako „vlasové kruhy“.

⁸⁰ Nejspíše odtud se dostalo několik kusů i na území Čech (*Beránek — Hasil 2014*).

⁸¹ Jako příklady lze uvést: kruh z Merkendorf-Großbreitenbrunn (bez nálezových okolností), o průměru 2,1 cm, s roztepanou esovitou kličkou o šířce 3,4 mm a navíc opatřenou slabými podélnými rýhami (*Pöllath 2002*, III, 111; IV, Taf. 16: 8); pár z Weismain, hr. 23 – oba kruhy mají průměr 2,7 cm (vč. esovité kličky), sama klička je zhotovena jen z lehce zploštělého drátu (*obr.* 21: 4; *Pöllath 2002*, III, 252; IV, Taf. 65: 7, 9); stříbrný pár z Weismain-Wallersberg-Schammendorf, hr. 17 – kruhy mají průměr 2,3 resp. 2,5 cm, esovitá klička je taktéž mírně roztepaná (*obr.* 21: 5; *Pöllath 2002*, III, 312; IV, Taf. 94: 7, 8); pár z Hohenfels-Dietldorf-Matzhausen, hr. 35, kde oba kruhy mají průměr 3,2 resp. 3,3 cm (*obr.* 21: 3; *Stroh 1954*, 33, Taf. 10: E/1: 2; *Pöllath 2002*, III, 60).

⁸² Např. Thurnau-Alladorf, hr. 17 (srov. kat. č. 123; *Pöllath 2002*, III, 172; IV, Taf. 38: 7, 9); Weismain, hr. 202 (*Pöllath 2002*, III, 305; IV, Taf. 92: 8, 10).

⁸³ Řadím k nim kruhy z hr. 18, 67, 73, 199, 210 a 237 (*Breibert 2015*, 233, Taf. 2: 9; 246, Taf. 6: 18, 19; 247, Taf. 7: 13, 14; 279, Taf. 21: 11; 281, Taf. 23: 2; 284, Taf. 24: 4).



Obr. 21. Menší náušnice či vlasové kruhy s funkčním háčkem a očkem nebo esovitou kličkou. **1, 2** – Rajhrad, hr. 279 (podle Staňa 2006, obr. 23: 279/1, 3); **3** – Hohenfels-Dietldorf-Matzhausen, hr. 35 (podle Stroh 1954, Taf. 10: E/1: 2); **4** – Weismain, hr. 23 (podle Pöllath 2002, IV, Taf. 65: 7); **5** – Weismain-Wallersberg-Schammendorf, hr. 17 (podle Pöllath 2002, IV, Taf. 94: 8); **6** – Auhof, hr. 51A (podle Tovornik 1986, Taf. V: 1); **7** – Pitten, hr. XVI (podle Friesinger 1975–1977, Taf. 13: 1); **8** – Pitten, hr. LXXIV (podle Friesinger 1975–1977, Taf. 35: 1); **9, 10** – Garabonc – Ófalu II, hr. 5 (podle Szőke – Vándor 1992, Taf. 31: 1, 2); **11** – Bled – Pristava, hr. 22 (podle Šriбар – Stare 1974, 292, obr. 5: 8). — **Abb. 21.** Kleinere Ohringe oder Kopfschmuckringe mit funktioniellem Haken und Öse oder S-Schleife. **1, 2** – Rajhrad, Gr. 279 (nach Staňa 2006, Abb. 23: 279/1, 3); **3** – Hohenfels-Dietldorf-Matzhausen, Gr. 35 (nach Stroh 1954, Taf. 10: E/1: 2); **4** – Weismain, Gr. 23 (nach Pöllath 2002, IV, Taf. 65: 7); **5** – Weismain-Wallersberg-Schammendorf, Gr. 17 (nach Pöllath 2002, IV, Taf. 94: 8); **6** – Auhof, Gr. 51A (nach Tovornik 1986, Taf. V: 1); **7** – Pitten, Gr. XVI (nach Friesinger 1975–1977, Taf. 13: 1); **8** – Pitten, Gr. LXXIV (nach Friesinger 1975–1977, Taf. 35: 1); **9, 10** – Garabonc – Ófalu II, Gr. 5 (nach Szőke – Vándor 1992, Taf. 31: 1, 2); **11** – Bled – Pristava, Gr. 22 (nach Šriбар – Stare 1974, 292, Abb. 5: 8).

esovitou kličkou a háček (obr. 21: 6). V hr. 35 tamtéž byl pár kroužkových náušnic s očkem a háčkem (Tovornik 1986, 416, Taf. II vpr. nahoře). Oba typy se vyskytly i v Pottenbrunn, i když opět v různých hrobech. Dva stříbrné párové kusy z hr. 73 jsou opatřeny drobnou esovitou kličkou a háčkem, celkově mají takřka shodný tvar i velikost (\varnothing 2,6 cm, zřejmě vč. kličky; Petschko 2013, 193, Taf. 16: 2). Jen o něco menší byly dvě náušnice z hr. 115, s háčkem a relativně velkým očkem (Petschko 2013, 205, Taf. 25: 1). Na základě doprovodných nálezů (mj. duté foukané soudkovité korály) a polohy obou hrobů se zdá, že byly uloženy nejspíše po skončení předkóttlašského horizontu, tzn. během 1. poloviny 9. století. Stejnou dataci nevyklučuje ani situace v Auhof, v tamních hrobech 35 a 51A ovšem chyběly další chronologicky citlivější nálezy.

Na západním okraji Karpatské kotliny se vyskytují hlavně kroužkové náušnice s očkem a háčkem. Na pohřebišti Pitten byly v hr. XVI (obr. 21: 7) a LXXIV (obr. 21: 8), vždy po jednom kusu, a to s relativně velkým očkem (oproti celkovému průměru náušnice, který činí 1,5 cm, resp. 1,6 cm; Friesinger 1975–1977, Taf. 13: 1; 35: 1). Pár opět spíše menších exemplářů (\varnothing 1,8 cm a $1,4 \times 1,8$ cm) pochází z Garabonc – Ófalu II, hr. 5 (obr. 21: 9, 10; Szőke – Vándor 1992, 246, Taf. 31: 1, 2). V hr. 4 na lokalitě Kaposvár se náušnice tohoto typu kombinovaly s náušnicemi opatřenými vedle háčku ještě esovitou kličkou (rozměry neuvedeny; Bárdos 1985, 6, tab. I: 4). Všechny tyto hroby opět postrádají přesněji datovatelné doprovodné nálezy, nicméně v případě obou západomaďarských pohřebišť Garabonc – Ófalu II a Kaposvár lze na základě jejich celkového charakteru usuzovat, že vznikly až po zániku avarského kaganátu a jejich trvání se omezilo na 9. století⁸⁴. Nošení náušnic s očkem a háčkem nejpozději od přelomu 8. a 9. století naznačuje exemplář z hr. 520 v Zalakomár, který se zde vyskytl spolu s náhrdelníkem obsahujícím

dva korály s mozaikovými očky (Szőke 1992a, Taf. 6 vpr. dole).

Ve Slovinsku patří prosté kroužkové drátěné ozdoby s očkem a háčkem, označované zde většinou jako „záušnice“, k nejčastějším šperkům vůbec. Jsou zde doloženy z řady pohřebišť, která P. Korošec (1979, II, tab. 3, 5–16) klade do své „karantánské kulturní skupiny“. Exempláře s esovitou kličkou a háčkem se vyskytují podstatně vzácněji, jsou ovšem současné s předchozím typem, jak ukazuje např. Bled – Pristava, hr. 22 (obr. 21: 11; srov. kat. č. 45) a hr. 132 (Korošec 1979, I, 71; II, tab. 13: 3). Podrobnější analýza jejich rozměrů dosud chybí, mj. z toho důvodu, že klíčová pohřebišť (Bled – Pristava, Kranj – farní kostel) stále čekají na zpracování a publikaci. Na základě dostupných údajů se zdá, že oba druhy náušnic vykazují menší a střední velikost, kdy největší kusy mají průměr cca 4–4,5 cm. Datovat je můžeme stejně jako tamní náušnice typu Krungl (kap. 5.5) a náušnice se smyčkami (kap. 8.1), s nimiž se setkávají ve více hrobových celcích⁸⁵.

V Chorvatsku jsou jednoduché náušnice s očkem a háčkem považovány za chronologicky nevýrazný šperk, který se vyskytuje beze změny od raného do pozdního středověku, takže jim tamní badatelé nevěnují větší pozornost. Naproti tomu nošení náušnic s esovitou kličkou a háčkem zde bylo omezeno jen na raný středověk, vyskytují se na relativně starších „pohřebišťích s pohanskými rysy“. K jejich rozměrům je k dispozici stručný údaj M. Petrinc (2009, 133, 229), že celkový průměr – stejně jako u předchozího typu – jen „vzácně

⁸⁴ Další náušnice s očkem a háčkem z této oblasti uvádí B. M. Szőke (1992c, 122), tyto jsou však špatně zachované nebo dosud nezveřejněné.

⁸⁵ Bled – grad, hr. 91 (kat. č. 44); Bled – Pristava, hr. 22 (kat. č. 45), hr. 14, 18 a 141 (kat. č. 144, 145, 148); Kranj – farní kostel, hr. 175/1953 a 277/1953 (kat. č. 151, 152).

přesahuje 2 cm“. I těmto náušnicím chybějí specifické znaky, na jejichž základě by se dalo usuzovat o jejich původu. Výjimku představují zdobené lité kusy, které mají zesílený dolní oblouk kosočtvercového průřezu, zdobený puncovanými drobnými čtverci nebo kosočtverci. Jejich esovitá klička mívá na středoevropské poměry neobvyklý tvar: její polovina, do které se zapínal háček, je podstatně větší než koncový záhyb, který je velmi drobný a čistě dekorativního rázu (Petrínek 2009, 134, Bild 43). Tyto náušnice mají nejspíše vztah k pozdně antickému a byzantskému šperku, i když přesných analogií v jiných částech Středomoří je velmi málo (např. D'Angela 1989, 24–25).

Esovitou kličkou stejného tvaru a sloužící taktéž k zapínání jsou opatřeny i jiné typy časně byzantských náušnic (např. Piteša 2009, 83). Jinými slovy, esovitá klička byla původně čistě funkční prvek a jen jeden z několika způsobů zapínání (vedle očka s háčkem a tzv. Steckverschluss, viz kap. 8). Esovitá klička jako součást zapínání se ze středomořské kulturní sféry rozšířila k severu, setkáváme se s ní mj. u východoalpských náušnic typu Krungl (obr. 7: 3, 4), bavorských náušnic se smyčkami (obr. 15: 2), merovejských a karolinských vlasových kruhů i bubínkových náušnic (obr. 21: 3–5; Schwarz 1975, Abb. 12, 13). Jak jsme viděli výše, ve střední Evropě končí rozšíření jednoduchých kroužkových náušnic s esovitou kličkou a háčkem v západní části Karpatské kotliny a v rakouském Podunají; časově tyto šperky nepřesahují konec 9. století. Exempláře ze Znojma a Rajhradu tak patří v rámci Moravy k nepočteným náušnicím, u nichž jsou očko nebo esovitá klička ještě součástí zapínání (srov. obr. 1: 4, 8; 7: 1). Jinak pokud se na velkomoravských náušnicích z okruhu podunajského i veligradského šperku objeví očko nebo klička (Dostál 1966, obr. 8: 11, 12; 9: 24, 25; aj.), jsou to již výhradně ozdobné prvky, které ztratily svůj původní funkční smysl. Výrobci je tam dávali snad na základě jakéhosi „pocitu příslušnosti“ k určité výrobní tradici, ale jejich původní smysl už jim unikali. Stejně tak když se ve střední Evropě začaly někdy od poloviny 10. století vyrábět esovité záušnice z tenkého drátu, jejich výrobci také jistě neměli ponětí o původním funkčním významu esovité kličky jako takové, neboť tato se v té době už ani ve Středomoří nevyráběla coby součást zapínání (srov. Bosselmann-Ruickbie 2011).

Z předestřených úvah vyplývá, že náušnice s háčkem a očkem, resp. esovitou kličkou ze Znojma a Rajhradu můžeme označit za archaické formy, myšleno ovšem čistě typologicky. Až následující výzkum bude muset ověřit, zda s tím koresponduje i jejich časně datování v rámci střední doby hradištní, které podle mého názoru lze důvodně předpokládat. Určení jejich proveniencí je ještě obtížnější, neboť u šperků tak prostého tvaru se není takřka o co opřít a podobnost s některými prostorově vzdálenými kusy může být věcí náhody (srov. obr. 21: 3–5). Osobně se kloním k výkladu, že přítomnost diskutovaných náušnic na jižní Moravě souvisí nejspíše s výskytem analogických šperků ve středním Podunají. Určitou indicii v tomto směru ostatně představuje samotný fakt, že pár z hr. 676 ve Znojmě se kombinoval s párem náušnic typu Krungl, které se – jak jsme viděli výše – v rakouském Podunají běžně vyskytují. Vedle přímého importu je představitelná i jejich lokální výroba.

10. Závěr

Když J. Poulík v 50. letech 20. století vyzdvihl unikátnost některých typů náušnic z Dolních Věstonic – Na pískách a označil je za „köttlašské“, měl pravdu v tom, že v rámci celé Moravy postrádaly tyto památky jakoukoliv obdobu. Na tom se dodnes změnilo jen málo. Převážná část jeho závěrů je jinak neoddelitelně spojena s atmosférou tehdejší doby. J. Poulík chtěl dokázat, že krajina pod Pálavou byla už v raném středověku osídlena Slovany, nositeli tzv. köttlašské kultury, která se rozkládala od Dyje po Jadran a byla natolik vyspělá, že se mohla směle srovnávat s jinými soudobými kulturami. V 1. polovině 20. století měly otázky spojené s etnicitou podstatně větší důležitost než v současné době, také v případě köttlašské kultury se tehdy mezi badateli vedl spor o to, zda byla slovanská či „časně německá“. Ani slavní obyvatel raně středověké jižní Moravy nebyla pro J. Poulíka nějakým abstraktním vědeckým problémem, v jeho očích představovala významný argument, který ospravedlňoval vyhnání místního německy mluvícího obyvatelstva po druhé světové válce (Poulić 1950, 9).

I když zmínky o Dolních Věstonicích coby „pohřebišti starých Slovinců“ se z odborné literatury postupně vytratily, Poulíkův názor o „köttlašském charakteru“ některých tamních nálezů zůstal v povědomí minimálně starší generace badatelů až do současnosti. Za celou tu dobu nebyla tato problematika podrobena kritické reflexi. Proto se také běžně setkáváme s tím, že v literatuře se adjektiva „karantánský“ a „köttlašský“ různým typům šperku přiřazovala a přiřazují bez podrobnější argumentace (např. Hanuliak 2004, 170; srov. Ungermaň v tisku). Jejich vypovídací hodnota ve věci proveniencí daných typů není v takových případech příliš vysoká.

Hlavním úkolem této studie bylo vyhodnotit typy náušnic doložené v Dolních Věstonicích, u nichž J. Poulić uvažoval o „köttlašském“ či obecně jižním původu. Náušnice se dvěma bubínky nad sebou (obr. 1: 4, 8) jsou jednou z variant náušnic, které souhrnně označují jako „typ Krungl“ (obr. 7, 8). Těžiště jejich výskytu se nachází ve východoalpském prostoru a v rakouském Podunají (obr. 9, 10), tedy nejen pouze na území raně středověké Karantánie, ale i v jejím okolí. Nicméně pokud si nějaké náušnice zaslouží označení „karantánské“, je to právě typ Krungl, neboť takřka všechny ostatní typy šperku, které z východních Alp známe (obr. 3), se vyskytují i mimo tuto oblast. Časově tyto náušnice spadají do 9. století.

Náušnice se třemi plechovými bubínky (typ 7-27) lze rozdělit na dvě varianty podle toho, zda jsou či nejsou opatřeny zapínáním v podobě očka a háčku (obr. 12). Zatímco rozšíření varianty se zapínáním je víceméně omezeno na dolnorakouské Podunají, druhá varianta se vyskytuje na větším geografickém prostoru, vč. jihozápadního Slovenska a většiny Moravy (obr. 13). Jde tedy o výhradně středodunajský typ, který s východoalpskou oblastí nemá nic společného, zvláště varianta bez zapínání tvoří integrální součást středohradištního, tzv. podunajského šperku. Obě varianty i jejich lité napodobeniny jsou současné, patří do 9. století a do 1. poloviny 10. století, přičemž u moravských exemplářů je horní hranice jejich výskytu ještě nejasná.

Náušnice se smyčkami, zvláště jejich variantu s lépe propracovanými drátěnými závěsky napodobujícími řetízky, známe jen z jižní Moravy (*obr. 1: 2*) a jihozápadního Slovenska (*obr. 14: 1, 2*). Podle aktuálního stavu znalostí je to šperk místní proveniencie. Jeho výrobci se však zjevně inspirovali některou z dalších forem náušnic se smyčkami, které se vyskytují na rozsáhlém prostoru od Německa po Turecko (*obr. 16, 17*) – jako předloha připadají v úvahu nejspíše exempláře z rakouského Podunají (*obr. 14: 5; 20: 2*), datované do předkóttlašského horizontu (2. polovina 8. století a počátek 9. století). Z toho by vyplývala datace moravských a slovenských náušnic se smyčkami nejspíše do staršího velkomoravského horizontu (přibližně 1. polovina 9. století). Každopádně nejpozději 9. stoletím končí výskyt náušnic se smyčkami jako celku, tzn. v celé oblasti jejich výskytu.

Jako poslední typ byly diskutovány náušnice s očkem nebo esovitou kličkou, opatřené na druhém konci funkčním háčkem k zapínání. O nich *J. Poulík (1950)* v souvislosti s „kóttlašským“ šperkem sice nehovořil, neboť v Dolních Věstonicích ani nebyly nalezeny, ale mj. vzhledem k přítomnosti zapínání jsem je nemohl opomenout. U tohoto typu je situace podobná jako u náušnic se smyčkami, neboť i on se vyskytuje na poměrně rozlehlém geografickém prostoru (od západní Evropy po severní Balkán). Naneštěstí náušnice s očkem/kličkou a háčkem mají natolik jednoduchou konstrukci, že postrádají specifické znaky, na jejichž základě by se daly činit kvalifikované závěry o provenienci jednotlivých kusů. Východoalpský původ exemplářů nalezených ve Znojmě a Rajhradě (*obr. 21: 1, 2*) je proto nejistý, zvláště když se analogické kusy nacházejí i blíže k Moravě, tj. v Horním a Dolním Rakousku.

Můžeme tedy konstatovat, že ve starším bádání byly „karantánské“ či „kóttlašské vlivy“ na Moravě značně přeceňovány. Diskutované typy náušnic rozhodně nesvědčí o tom, že by se nejjihnější část Moravy stala cílem nějaké migrace z východoalpské oblasti nebo o něčem podobném. Dnešní stav pramenné základny, která se za poslední více jak půlstoletí u nás i v okolních zemích podstatně rozhojnila, umožňuje jinou interpretaci, byť možná ne tak spektakulární, jako byla ta Poulíkova. Střední Podunají bylo v raném středověku jedním velkým „komunikačním prostorem“, v němž se střetávaly a snadno šířily módní (aj.) impulsy. Nejlepším příkladem takového míšení módních vlivů je předkóttlašský horizont (*obr. 3: 1–13*), v němž se setkává západoevropský a pozdně avarský šperk s předovýchodními importy a lokálními typy ozdob (*Ungerma 2006*, s lit.). Tento „kulturní mix“ se šířil i na Moravu, ale zasáhl jen její jižní okraj (Prušánky, Dolní Věstonice a Znojmo); z území dále na sever od Pavlovských vrchů srovnatelné hrobové celky zatím neznáme⁸⁶.

V podobných souvislostech interpretuji i většinu typů náušnic analyzovaných v této studii. Náušnice typu Krungl, stejně jako náušnice se třemi bubínky opatřené zapínáním a náušnice se smyčkami se u nás vyskytují ve velmi omezeném počtu hrobů, a to opět na lokalitách v blízkosti jižní hranice Moravy (Vysočany, Znojmo a Dolní Věstonice; *obr. 9, 10, 13, 16*). O něco severněji leží pouze Rajhrad s jedním pohřbem vybaveným náušnicemi s očkem/esovitou kličkou a funkčním háčkem.

Z hlediska chronologie není pravděpodobné, že by se uvedené typy náušnic u nás objevovaly po celou střední dobu hradištní. Mnohem spíše patří všechny do jednoho období, které – už vzhledem k nízkému počtu příslušných hrobů – nemohlo trvat příliš dlouho. Svědčí o tom skutečnost, že v několika hrobech se kombinovaly dva různé typy nebo varianty těchto náušnic⁸⁷. Přesná absolutní datace těchto hrobů ještě zůstává úkolem pro budoucí výzkum. Z hlediska relativní chronologie se domnívám, že spadají nejspíše do doby po skončení předkóttlašského horizontu, lze je tedy rámcově synchronizovat se starším velkomoravským horizontem.

Jaké okolnosti mohly způsobit, že se diskutované typy náušnic neprosadily v dalších částech Moravy a ani na jejím jižním okraji nezůstaly v oblibě delší dobu? Zde se již ocitáme v oblasti pouhých spekulací, ale nějaké vysvětlení snad nabídnout lze. V období, které v rakouském Podunají následuje po předkóttlašském horizontu, tzn. v 9. století, dochází v tamním šperku rychle ke stírání místních specifík. Když se totiž přestaly vyrábět nebo importovat typy ozdob spojené s předkóttlašským horizontem, zůstal zde na jedné straně hlavně obyčejný podunajský šperk, jehož typickým zástupcem jsou náušnice se třemi bubínky (*obr. 12*). Na straně druhé, pokud můžeme soudit podle nepočtených bohatých pohřbů, příslušnice aristokracie ve Východní marce se zdobily zlatými a stříbrnými šperky veligradského typu⁸⁸. Emailované spony a lunicové náušnice západoevropského rázu (*obr. 3: 30–34, 40–45*) se zde objevují jen pozvolna a spíše až od 10. století. V 9. století se tedy lidový i luxusní šperk v rakouském Podunají přestal výrazněji odlišovat od ozdob nošených na Moravě. Zvláště po skončení výroby náušnic typu Krungl už nebyly v Podunají k dispozici výraznější typy šperku, které by Moravané sami neznali (a které by mohli chtít převzít). To, že si v 10. století ani později moravské ženy neosvojily emailovaný šperk, je už zase jiná kapitola (*Ungerma v tisku*).

⁸⁶ Celkový obraz je zkrácen rozdíly v pohřebním ritu, neboť archeologicky se předkóttlašský horizont mohl projevit jen tam, kde se v té době již pohřbívalo kostrově. Na Moravě tento ritus nastoupil podstatně později než v rakouském Podunají, proto na zmíněné trojici jihomoravských pohřebišť zachycujeme jen poslední dozvuky tohoto horizontu. Rozdíly v pohřebním ritu však nemohou vysvětlit vše, např. ve Starém Městě – Na valách se na přelomu 8. a 9. století již také pohřbívalo kostrově, a přesto zde památky předkóttlašského horizontu zastoupeny nejsou (tedy pokud odhlédneme od předovýchodních skleněných korálů, které se ale vyskytují i v celé Evropě; *Ungerma 2005*, 722–727).

⁸⁷ V Dolních Věstonicích, hr. 307/48, to byl typ Krungl a náušnice se smyčkami (kat. č. 1 a 99; *obr. 1: 2, 4*), v hr. 4/46 tamtéž se vyskytly dvě různé varianty náušnic se smyčkami (kat. č. 98; *obr. 1: 5, 6*). Hr. 676 ve Znojmě zase obsahoval náušnice typu Krungl (kat. č. 35) a pár náušnic s očkem a háčkem (*kap. 9*).

⁸⁸ Např. Enns-Lorch – St. Laurenz (*Mitscha-Märheim 1964*); Wartmannstetten, hr. 11 (*Hampl 1961*, 27–29, Abb. 14–18); Thunau am Kamp – Obere Holzweise, hr. 80 (*Nowotny 2011*, 247, Taf. 17: 3–6).

Katalog

Náušnice jsou rozříděny podle typů a variant na základě jejich konstrukce, takže např. u náušnic typu Krungl již nepovažují za nutné explicitně uvádět, že bubínek je navlečený na závlačku dolního oblouku, neboť to je všem exemplářům tohoto typu společné. Proto zmiňují jen dílčí detaily a rozměry, u neúplných kusů zachovalost. Všechny náušnice jsou zhotoveny z bronzu a případné zapínání má podobu očka a háčku, pokud není uvedeno jinak. Když u náušnic se smyčkami není zmíněn tvar závěšku, znamená to, že se nedochovaly. Používané zkratky: KG – Katastergemeinde; MG – Markt-gemeinde; PB – politischer Bezirk; Lkr. – Landkreis; v. – výška; š. – šířka; d. – délka.

I. Bubínkové náušnice typu Krungl

Varianta A – náušnice se dvěma bubínky nad sebou

Kat. č. 1. Dolní Věstonice – Na pískách, hr. 307/48 (okr. Břeclav, ČR)

pár; horní bubínek má vroubkovaný spoj polokoulí (ø 1 cm), dolní bubínek má spoj hladký (ø 0,75 cm); dolní závěsek tvořený bronzovým drátem s ohnutým koncem, jeho tělo je hustě ovinuto tenkým drátkem; na dolním konci závěsku jsou zbytky (natavené?) kuličky z neidentifikované hmoty; zapínání (očko a háček); v. 7,1 cm, š. 1,8 cm (*obr. 1: 4*); *Poullík 1950*, obr. 37: 1.

Kat. č. 2. Dolní Věstonice – Na pískách, hr. 588/56

pár; oba bubínky mají vroubkovaný spoj polokoulí (límece); horní bubínek je větší, má protáhlý kulovitý tvar, límece je při pohledu shora čtvercový; menší dolní bubínek je třikrát svíse členěný; v. 5,6 cm, š. 2,3 cm (*obr. 1: 8; 7: 1*); *Poullík 1957*, obr. 116.

Kat. č. 3. Krungl, hr. 169 (MG Bad Mitterndorf, PB Liezen, Rakousko)

1 neúplná náušnice, z horního bubínku zůstala jen polovina; původně se zapínáním, dochováno jen očko na konci dolního oblouku; v. 2,8 cm; *Breibert 2015*, 274, Taf. 16: 9.

Kat. č. 4. Zalaszar – Borjúállás sziget, hr. 394 (župa Zala, Maďarsko)

pár; horní bubínek má zřejmě zoubkovaný límece čtvercového tvaru, dolní bubínek je spíše okrouhlý; dole závěsek, hustě spirálovitě ovinutý tenkým drátem, dole ukončen skleněnou (?) kuličkou; v. 6,8 cm; *Vándor 2002*, 110, č. 5/a⁸⁹.

Varianta B – náušnice s jedním bubínkem

Kat. č. 5. Znojmo – pohřebiště v předpolí Hradiště sv. Hippolyta, hr. 575 (okr. Znojmo, ČR)

pár; kulovitý bubínek; dolní oblouk ukončený očkem; horní oblouk byl u obou náušnic zkrácen a ohnut, takže kroužek je velmi malý; výzkum PdF MU pod vedením doc. PhDr. B. Klímy, CSc., nepublikováno.

Kat. č. 6. Thunau am Kamp – Obere Holzweise, hr. 113 (MG Gars am Kamp, PB Horn, Rakousko)

1 neúplná náušnice z pozlacené mědi; protáhlý bubínek zřejmě navlečen na závlačce vycházející z dolního oblouku, spoj polokoulí bubínku (ø 1,1 cm) je překryt filigránovým drátkem; pod ním byl delší závěsek hustě obtočený jemným drátkem, na konci pak o něco menší hladký bubínek (ø 0,85 cm), d. celého závěsku 2,6 cm; *Nowotny 2011*, 255, Taf. 24: 113/2.

Kat. č. 7. Thunau am Kamp – Obere Holzweise, hr. 208

původně nalezeny dvě náušnice, snad párové, dochována jen jedna, z pozlacené mědi; lehce protáhlý bubínek má vně vyhnutý

hladký límece (ø 1,1 cm); ve smyčce závěsek z drátu, který je hustě omotan dalším tenkým drátkem, dole je umístěn menší, svíse členěný bubínek (ø 0,85 cm), spoj jeho polokoulí je překryt filigránovým drátkem; *Nowotny 2011*, 277–278, Taf. 41: 208/2; *2013*, 454 a obr. na s. 453.

Kat. č. 8: Thunau am Kamp, bližší lokalizace neznámá

v Landesmuseum Niederösterreich v St. Pölten je uložena náušnice s dlouhou závlačkou a dvoukónickým bubínkem (ø 1,1 cm), dolní oblouk ukončen očkem; v. 4,15 cm, ø kroužku 2,5 cm (*obr. 7: 9*); *Justová 1990*, 272, obr. 62: 1.

Kat. č. 9. Gusen – Berglitzl, hr. 77 (KG Langenstein, PB Perg, Rakousko)

1 neúplná náušnice, zapínání nedochováno, bubínek má mírně vně vyhnutý spoj polokoulí (ø 1,2 cm); závěsek volně spletený z drátu a se skleněnou kuličkou dole; *Tovorník 1985b*, 169, Taf. V: 2.

Kat. č. 10. Gusen – Berglitzl, hr. 78

pár (jedna neúplná náušnice ve zlomcích, z druhé dochován jen bubínek); bubínek výrazně protáhlý (v. 1,9 cm – ?), závěsek volně spletený z drátu, jeho konce ohnuty zpět; *Tovorník 1985b*, 170, VI: 3.

Kat. č. 11. Hainbuch, hr. 26 (KG Dorf an der Enns, obec Haidershofen, PB Amstetten, Rakousko)

pár; dvoukónický bubínek (ø 0,7 cm); krátký, nepravidelně spletený drátěný závěsek; dolní oblouk ukončen očkem, konec horního oblouku je rovný (?); lépe dochovaný kus má v. 3,7 cm, druhý kus má kroužek deformovaný a zkrácený tím, že jeho část je jednou omotaná kolem horního konce bubínku; *Eckkrammer 2009*, 195, Taf. 6: 1.

Kat. č. 12. Hainbuch, hr. 35

pár, původně pozlacený (?); kulovitý bubínek se zoubkovaným límcem (ø 1,4 cm); delší závěsek z těsně krouceného drátku, konce zohnuty kolmo; kroužek obou náušnic je deformovaný a neúplný; *Eckkrammer 2009*, 200–201, Taf. 9: 5.

Kat. č. 13. Steyr-Gleink, hr. 38/1969 (Horní Rakousko)

1 neúplná náušnice; bubínek s lehce vyhnutým a zoubkovaným spojem polokoulí (ø 1,4 cm); *Russ 2013*, 43, 106, Taf. 4: A-11.025.

Kat. č. 14. Micheldorf-Kremsdorf, hr. 3/1906 (dnes MG Micheldorf in Oberösterreich, PB Kirchdorf an der Krems, Rakousko)

pár; kroužek se zapínáním (očko a háček), jen u jedné náušnice se dochovala horní polokoule kulovitého bubínku s hladkým spojem polokoulí; v. 2,4 cm, š. 1,4 cm; resp. v. 2,5 cm, š. 1,6 cm (*obr. 7: 8*); *Tovorník 1985a*, Taf. 4: 2; *Hausmair 2008*, 166, Taf. 4: 2.

Kat. č. 15. Micheldorf-Kremsdorf, hr. 5/1960

pár; oválný kroužek bez zapínání; protáhlý bubínek s výrazně zoubkovaným límcem; závěsek z hustě krouceného drátku, oba konce zahnuté zpět; v. 6,3 cm, š. 1,7 cm, ø bubínku 1,4 cm resp. v. 6,4 cm, š. 1,4 cm, ø bubínku 1,2 cm (*obr. 7: 7*); *Tovorník 1985a*, Taf. 12: 2; *Hausmair 2008*, 179–180, Taf. 16: 3.

Kat. č. 16. Micheldorf-Kremsdorf, hr. 7/1987

pár; u obou kusů je kroužek neúplný, ze zapínání dochováno jen u jednoho kusu očko na konci dolního oblouku; bubínek s hladkým švem (ø 1,2 cm); kratší závěsek z krouceného drátku, jednou opatřený dole očkem; *Hausmair 2008*, 195–196, Taf. 34: 5.

Kat. č. 17. Micheldorf-Kremsdorf

z hrobů prozkoumaných v roce 1906, u nichž nejsou známy nálezné celky, pochází fragment 1 náušnice – dochována drátěná závlačka a bubínek s mírně vyhnutým švem (ø 1,1 cm); *Tovorník 1985a*, Taf. 3: 17; *Hausmair 2008*, 168, č. 8, Taf. 6: 9.

Kat. č. 18. Krungl, hr. 22 (MG Bad Mitterndorf, PB Liezen, Rakousko)

pár; jedna náušnice má dochovaný kroužek (přibližně kruhového tvaru, ø 2,8 cm) vč. zapínání, bubínek s vně vyhnutým švem (ø 1,3 cm); ve smyčce dva závěsky z těsně krouceného drátku; celk. v. 5,1 cm (*obr. 8: 1*); *Fischbach 1897*, tab. IV: 6; *Breibert 2015*, 234, Taf. 2: 10, 11.

Kat. č. 19. Krungl, hr. 44

1 neúplný kus; bubínek s vně vyhnutým švem (ø 1,4 cm); dva závěsky z těsně krouceného drátku; *Breibert 2015*, 240, Taf. 5: 10.

⁸⁹ Za překlad maďarsky psaného popisu v publikaci děkuji Hajnalce Herold.

Kat. č. 20. Krungl, hr. 101

pár; atypický plochý bubínek přibližně oválného tvaru, spoj polovin je tvořen širokým límcem, který je umístěn svisle (v. bubínku 2,2 cm, š. 1,4 cm); kroužek (dnes u obou kusů chybí) byl původně opatřen zapínáním, ve smyčce jedné z náušnic byly dva závěsky z krouceného drátku (*obr. 8: 2*); *Fischbach 1897*, tab. IV: 3; *Breibert 2015*, 258, Taf. 11: 3, 4.

Kat. č. 21. Krungl, hr. 140

pár; mírně protažený bubínek s vně vyhnutým švem, který je vertikálně rýhovaný (v. 1,2 cm); ze zapínání vždy dochováno jen očko; hůře dochovaná náušnice má dva závěsky z krouceného drátku (jeden je ukončen kuličkou z nezjištěného materiálu), druhá má dokonce tři závěsky; *Breibert 2015*, 266–267, Taf. 13: 4, 5.

Kat. č. 22. Krungl, hr. 144

pár; takřka dvoukónický bubínek s hladkým spojením polokoulí (ø 1,1 cm); zapínání (esovitá klička a háček) je umístěno daleko od bubínku; pod bubínkem jsou dvě smyčky, přičemž u jedné z náušnic byl v každé z těchto smyček jeden těsně kroucený závěsek; *Breibert 2015*, 268, Taf. 13: 12, 14.

Kat. č. 23. Krungl, hr. 150

min. 1 poškozený kus; bubínek s vně vyhnutým výrazným švem, který je jemně zoubkovaný (v. 1 cm); ze zapínání dochováno jen očko; ve smyčce dva závěsky z těsně krouceného drátku; samostatně nalezený bubínek může pocházet z druhé, párové náušnice; *Breibert 2015*, 271, Taf. 15: 3, 5.

Kat. č. 24. Krungl, hr. 158

1 neúplný kus; bubínek s „perlovaným“ švem (tzn. zřejmě vyhnutý límeček s jemným zoubkovaním; ø 1,1 cm); dole dvě smyčky, u jedné se dochoval zbytek závěsku z těsně krouceného drátku; *Breibert 2015*, 272, Taf. 16: 1.

Kat. č. 25. Krungl, hr. 261

fragment náušnice, dochována jen jedna smyčka, v ní navlečeny tři závěsky z těsně krouceného drátku, nejlépe zachovaný má konce ohnuté zpět; *Breibert 2015*, 296, Taf. 30: 12. O zlomek náušnice s více smyčkami, jak navrhuje W. *Breibert* (2015, 72), jít nemůže, neboť takové náušnice nikdy nemají více závěsků v jedné smyčce (viz *kap. 8*).

Kat. č. 26. Hohenberg, hr. 15 (Aigen im Ennstal, PB Liezen, Rakousko)

pár; bubínek s vně vyhnutým spojením (ø 1,3 cm); zapínání (roztepané očko a háček); závěsek z těsně krouceného drátku (d. 2 cm); v. lépe dochované náušnice 6,2 cm (*obr. 7: 2*); *Nowotny 2007*, 185–186, 200, Taf. 4: 1, 2.

Kat. č. 27. Zedlach (Matrei in Osttirol, PB Lienz, Rakousko)

z lokality pocházejí dvě (zjevně párové) náušnice; kroužek (ø cca 4–4,5 cm) s esovitou kličkou; z bubínku se jen u jedné z náušnic dochovala část jedné polokoule s výrazně vně vyhnutým límcem (ø cca 1,4 cm) a delší závěsek z krouceného drátku (d. cca 5 cm), u druhé je podstatně kratší (d. cca 2 cm); *Stadler 1996*, 88, Abb. 5: 9–11.

Kat. č. 28. Gurina, hr. 1 (Dellach, PB Hermagor, Rakousko)

1 poškozený kus, bubínek spíše nízký a opatřený vně vyhnutým spojením, možná neúplný; zapínání; dole jen jedna smyčka bez dochovaného závěsku; *Eichert 2010*, 63, 214, Taf. 14: 1.

Kat. č. 29. Föörk, hr. 1960/4 (KG Saak, Nötsch im Gailtal, PB Villach-Land, Rakousko)

pár; zapínání, dvoukónický bubínek, pod ním dvě smyčky, do nich navlečeny pravé řetížky (*obr. 7: 6*); *Eichert 2010*, 63, 206, Taf. 16: 1, 2.

Kat. č. 30. Bled – brdo / Brda (občina Bled, Slovinsko)

z výzkumu v roce 1894 pocházejí mj. 2 párové náušnice (nejspíše z téhož hrobu); bubínek má výrazný límeček, dole dvě smyčky; zachovalější kus má zapínání, u druhého dochováno jen očko; *Korošec 1979*, I, 59; II, 11, tab. 3: 17, 19.

Kat. č. 31. Bled – grad (Sedlo / Na sedlu), hr. 89

pár; zapínání, dvoukónický bubínek, dole dvě smyčky; *Valič 1964*, 30, tab. XVIII: 4, 5 (na kresbě má druhá náušnice zapínání umístěné úplně nahoře, tzn. byla nesprávně sestavena z dochovaných zlomků).

Kat. č. 32. Bled – Pristava, hr. 125

pár; zapínání (esovitá klička a háček); protáhlý, resp. dvoukónický bubínek, pod ním dvě smyčky, v nich vždy po jednom závěsku: u první náušnice je volně spletený z drátku (*obr. 7: 3*), u druhé jsou tyto závěsky z kousku rovného drátu, který je dole vždy ukončen skleněnou kuličkou (*obr. 7: 4*); ø kroužku náušnice 3,2 cm, resp. 3,8 cm; *Šribar — Stare 1974*, 293, obr. 9: 5, 6; *Bitenc — Knjičic /edd./ 2001*, 90–91, kat. č. 288/11; *Korošec 1979*, I, 70–71; II, tab. 12: 4/a, b (zde je uvedeno nesprávné číslo hrobu, „hr. 69“, došlo k tomu přehozením popisků k tab. 11 a 12).

Kat. č. 33. Bled – Pristava, hr. 159

pár; dvoukónický bubínek s výrazně zoubkovaným límcem; zapínání; dole jedna smyčka, v níž jsou dva závěsky z hustě krouceného drátu, dole ukončeny zploštělou kuličkou z tmavozeleného průsvitného skla; v. lépe zachovalého kusu 7,9 cm (*obr. 7: 5*); *Korošec 1979*, I, 72–73, obr. 5: a, b; *Knjičic 1983*, tab. 4: 27, 28.

Kat. č. 34. Sopronkőhida, hr. 119 (župa Győr-Moson-Sopron, Maďarsko)

pár, špatně dochovaný; zapínání; bubínek nízkého oválného tvaru, s hladkým spojením; dole závěsek z jemně krouceného drátku; *Török 1973*, tab. 24: 11, 12.

Varianta C – náušnice se skleněným korálem

Kat. č. 35. Znojmo – pohřebiště v předpolí Hradiště sv. Hippolyta, hr. 676 (okr. Znojmo, ČR)

pár; korál ve tvaru oboustranně zploštělé skleněné kuličky; výzkum PdF MU pod vedením doc. PhDr. B. Klímy, CSc., nepublikováno.

Kat. č. 36. Thunau am Kamp – Obere Holzweise, hr. 14 (MG Gars am Kamp, PB Horn, Rakousko)

1 neúplná náušnice; kulička ze světle zeleného průsvitného skla, zasazená do zbytku (?) plechového bubínku (jde o reparaci?); v. bubínku 1,6 cm, ø kuličky 1 cm; *Nowotny 2011*, 53, 229, Taf. 3: 14/5.

Kat. č. 37. Gusen – Berglitzl, hr. 158 (KG Langenstein, PB Perg, Rakousko)

pár; kroužek neúplný a deformovaný; korálek ze světle zeleného průsvitného skla (ø 1 cm); pod jedním je závěsek jemně kroucený z drátu (d. 2 cm); *Tovornik 1985b*, 179, Taf. XXVII: 1.

Kat. č. 38. Micheldorf-Kremsdorf (dnes MG Micheldorf in Oberösterreich, PB Kirchdorf an der Krems, Rakousko)

z hrobů z roku 1906, u nichž nejsou známy nálezné celky (hr. 9–30/1906), pochází fragment náušnice – dolní oblouk s korálem ze světle zeleného průsvitného skla (ø korálu 1,2 cm); *Tovornik 1985a*, Taf. 3: 16; *Hausmair 2008*, 168, č. 9, Taf. 6: 10.

Kat. č. 39. Krungl, hr. 21 (MG Bad Mitterndorf, PB Liezen, Rakousko)

pár; dnes dochována jen 1 náušnice; zapínání; korál má nepravidelný kulovitý tvar (mírně stlačený; ø 1,1 cm), je z „bělavě-zeleného“ skla (barva asi ovlivněna korozí); v. 4,6 cm; na dobové fotografii (*obr. 8: 4*); *Fischbach 1897*, tab. IV: 7) jsou vidět ve smyčce nepatrné zbytky dvou drátěných závěsků; *Breibert 2015*, 234, Taf. 2: 14, 15.

Kat. č. 40. Krungl, hr. 25

kulovitý korál z bělavého skla (ø 1 cm), s bronzovou trubičkou, která částečně vyčnívá ven z korálu; interpretováno jako součást náušnice („Reste eines Ohrgehänges mit Glasperle“); *Breibert 2015*, 125, 235, Taf. 3: 3.

Kat. č. 41. Krungl, hr. 89

původně pár, dochována jen 1 náušnice; nepravidelně kulovitý korál z bělavě zeleného skla s bublinkami (ø 1,2 cm); ze zapínání zůstal jen očko, háček chybí (zjevně došlo k sekundárnímu zkrácení horního oblouku); v. 3,7 cm; *Breibert 2015*, 255, Taf. 10: 5.

Kat. č. 42. Velden am Wörthersee (PB Villach-Land, Rakousko)

v roce 1863 zde byly zničeny dva kostrové hroby, z nichž pocházejí tři náušnice, dochovala se kresba jedné z nich; kulovitý, mírně zploštělý korál; zapínání; ve smyčce navlečeny dva závěsky z hustě krouceného drátu (*obr. 8: 6*); *Eichert 2012*, 202, Abb. 186.

Kat. č. 42a. Pordenone – Palazzo Ricchieri, hr. 32 (prov. Pordenone, Itálie)

pár, ve fragmentech; dochovány dva korály nepravidelného kulovitého tvaru (ø 1 cm), ze světle zeleného skla; pod korálem dvě smyčky, závěsky chybí; z kroužku obou náušnic dochovány jen zlomky, zřejmě s háčkem na konci horního oblouku (ze zapínání); *Mader 1993*, 252, obr. na s. 286.

Kat. č. 43. Bled – brdo / Brda (občina Bled, Slovinsko)

z výzkumu v roce 1894 pochází celkem 5 náušnic se skleněným kulovitým korálem (pokud je uvedena barva, je světle zelená); takřka všechny mají zapínání a dole jednu smyčku (*Korošec 1979*, I, 59; II, 11, tab. 3: 15, 16, 18) resp. dvě smyčky (*Korošec 1979*, II, tab. 3: 14, 20 – poslední má v obou smyčkách zbytek závěsku z hustě krouceného drátku); *Bitenc — Knjific /edd./ 2001*, 91, kat. č. 290.

Kat. č. 44. Bled – grad (Sedlo / Na sedlu), hr. 91

1 neúplná náušnice; světle zelený kulovitý korál, mírně zploštělý (ø 1 cm); pod ním dvě smyčky – v jedné se dochoval zavěšený rovný železný drátek, do jehož dolního konce byla vtavena oválná kapka ze stejného skla (*Valič 1964*, 31, tab. XIX: 15, 16); druhá kapka byla nalezena samostatně, takže byla nejspíše součástí druhého závěsku (*Valič 1964*, tab. XIX: 18; rekonstrukce je na tab. XIX: 17).

Kat. č. 45. Bled – Pristava, hr. 22

pár; kulovitý korál z nazelenalého skla (ø 1 cm), pod ním dvě smyčky; jedna z náušnic měla (nedochovaný) kroužek, údajně opatřený očkem zapínání (*obr. 7: 10*); *Šribar — Stare 1974*, 292, obr. 5: 1, 3.

Kat. č. 46. Bled – Pristava, hr. 142

pár; zapínání; kulovitý resp. mírně protáhlý korál ze světle zeleného skla, dole závěsek nezřetelné konstrukce; *Korošec 1979*, I, 72; II, tab. 14: 1/a, b; *Bitenc — Knjific /edd./ 2001*, 90–91, kat. č. 288/14.

Kat. č. 47. Srednja vas v Bohinju – na Žalah, hr. 23 (občina Bohinj, Slovinsko; dříve jako „Bohinjska Srednja vas“)

1 kus; kulovitý, mírně zploštělý korál ze světle zeleného skla, pod ním závěsek s kouskem jantaru; *Korošec 1979*, I, 76; II, 17, tab. 16: 2/a.

Kat. č. 48. Srednja vas v Bohinju – na Podónjicah, hrob I

pár (údajně z měděné slitiny s příměsí stříbra, složení se mělo u obou kusů lišit); kulovitý korál ze světle zeleného skla, pod ním dvě větší smyčky, v jedné jantarový korálek; *Korošec 1979*, I, 77; II, 15, tab. 16: 3.

Kat. č. 49. Kranj – farní kostel, hr. 61/1953 (Slovinsko)

fragment náušnice; kulovitý, mírně zploštělý korál z tmavomodrého skla (pr. 1 cm), pod ním dochována jedna celá smyčka a zbytek druhé; *Korošec 1979*, I, 116–117; II, tab. 64: 14; *Štular — Belak /edd./ 2012*, 113, 114.

Kat. č. 50. Kranj – farní kostel, hr. 109/1953

1 kus; zapínání; nepravidelný korál z tmavomodrého skla (pr. 1 cm), pod ním dvě smyčky, v každé byl původně závěsek z hustě krouceného drátku, dochován jen jeden z nich; *Bitenc — Knjific /edd./ 2001*, 91–92, kat. č. 291/5; *Štular — Belak /edd./ 2012*, 181.

Kat. č. 51. Kranj – farní kostel, hr. 250

fragmenty dvou náušnic s kulovitým, mírně zploštělým korálem z tmavomodrého skla (pr. 0,9–1,0 cm), pod ním vždy dvě smyčky; *Korošec 1979*, I, 82; II, tab. 21: 5/a; *Štular — Belak /edd./ 2012*, 400.

Kat. č. 52. Zalavár – Rezes, hr. 65 (župa Zala, Maďarsko)

pár; zapínání; příčně členěný korál, z průsvitného tmavomodrého (místy světle modrého?) skla se třemi segmenty, přičemž prostřední je širší než oba krajní; ve smyčce je upevněn závěsek z těsně krouceného drátku, konce zahnutý zpět (*obr. 8: 5*); *Szöke 2014*, 94, fig. 72.

Kat. č. 53. Esztergályhorváti – Alsóbárándpuszta (župa Zala, Maďarsko)

na dosud jen předběžně publikovaném pohřebišti z doby karolinské nalezeny celkem 4 páry. U dvou párů je závěsek tvořen vždy příčně členěným korálem se dvěma segmenty, dole závěsek z krouceného drátku; pokud se dochovala část kroužku náušnice, dolní oblouk je ukončen očkem. Ze třetího páru se dochoval úplný kroužek se zapínáním a závlačkou, dole se zbytkem závěsku z krouceného drátku, skleněný korál odpadl; z druhé náušnice zbyl jen skleněný korál a drátěný závěsek. U čtvrtého páru jsou použity vždy tři

stejně korály – jeden je navlečen na závlačku, zbylé dva pak po obou stranách dolního oblouku; lépe dochovaný kus má očko zapínání a dole závěsek z krouceného drátku, s konci ohnutými zpět; *Müller 2004*, tab. 8.

Nezjištěná varianta

Kat. č. 54. Wieselburg, hr. 10 (dříve Wieselburg an der Erlauf, PB Scheibbs, Rakousko)

1 kus; zapínání; s nedochovaným bubínkem či korálem; dole dvě smyčky, v nich 4 závěsky z hustě krouceného drátku (d. 2,8 cm); d. vč. závěsků 9 cm; *Denk 1962*, 156, Abb. 46: 2; *Korošec 1979*, II, tab. 129: 3a.

Kat. č. 55. Mühlberg, hr. 4 (Wieselburg-Land, PB Scheibbs, Rakousko)

pár; zapínání; s chybějícím bubínkem nebo korálem; d. zachovalejšího kusu 3 cm, š. 1,7 cm; *Friesinger 1971–1974*, 58, Taf. 11.

II. Náušnice se třemi bubínky (typ 7-27)

Varianta bez zapínání

Kat. č. 56. Stěbořice, moh. 7 (okr. Opava, ČR)

8 kusů; dolní bubínek byl vždy odpadlý, resp. u tří náušnic zcela chyběl (snad odpadl ještě před pohřbením); u zachovalejších kusů zmíněno „ovinití vlasovým drátkem“; v zachovalejších kusů 2,0–2,2 cm, š. 1,8–2,1 cm; *Jisl 1952*, 13, 15, obr. 5: 2; *Kouřil — Tymonová 2013*, 34, obr. 18: 5–14.

Kat. č. 57. Prostějov – Okružní ul., hr. 21/2005 (okr. Prostějov, ČR)

1 kus; dolní bubínek má dole „hrozníček složený ze tří drobných kuliček“ (*obr. 12: 2*); *Fojtík — Šmíd 2008*, 40, tab. 21: 9; ještě zde další náušnice se dvěma bubínky (tyto mají stejný průměr jako u předchozí, a to 0,65 cm), takže i tato náušnice mohla původně patřit k typu 7-27.

Kat. č. 58. Rajhrad, hr. 187 (okr. Brno-venkov, ČR)

1 kus, nakreslen jako typ se dvěma bubínky (typ 7-24), ale byl zde ještě třetí bubínek – „nalezen volný, bez otvoru k navlečení“, tudíž musel být přiletován dole coby třetí bubínek; *Stařa 2006*, 63, obr. 17: 187/1.

Kat. č. 59. Rajhrad, hr. 372

2 kusy, vyobrazeny jako náušnice se dvěma bubínky, ale u jedné z nich „byly nalezeny dvě poloviny dalšího bubínku“; *Stařa 2006*, 74, obr. 29: 372/2.

Kat. č. 60. Nenkovice (okr. Hodonín, ČR)

min. 1 kus; kulovité bubínky, dolní bubínek je přiletovaný; v. asi 2,8 cm (*obr. 12: 3*); *Klína 1987*, 42, obr. 10: 4.

Kat. č. 61. Dolní Věstonice – Na pískách, hr. 146/46 (okr. Břeclav, ČR)

celkem 6 náušnic se dvěma bubínky, z nich dvě měly navíc odpadlý třetí bubínek.

Kat. č. 62. Dolní Věstonice – Na pískách, hr. 257/47

1 kus, s odpadlým třetím bubínkem; dále zde 1 neznámá náušnice typu 7-24.

Kat. č. 63. Dolní Věstonice – Na pískách, hr. 321/48

1 kus, se stopou po přiletování třetího bubínku; *Poulik 1950*, obr. 142: g; dále zde 1 náušnice typu 7-24; obě jsou dnes neznámé.

Kat. č. 64. Dolní Věstonice – Na pískách, hr. 403/48

1 kus, s odpadlým třetím bubínkem.

Kat. č. 65. Dolní Věstonice – Na pískách, hr. 423/49

1 kus, třetí bubínek chybí, dochovala se jen stopa po jeho přiletování uprostřed dolního oblouku; dále zde 1 náušnice typu 7-24.

Kat. č. 66. Dolní Věstonice – Na pískách, hr. 425/49

1 kus, třetí bubínek chybí, dochována jen stopa po jeho přiletování uprostřed dolního oblouku; dále zde 1 náušnice typu 7-24.

Kat. č. 67. Dolní Věstonice – Na pískách, hr. 485/49
podle skici v dokumentaci zde min. 1 úplná náušnice typu 7-27, dnes nezvěstná.

Kat. č. 68. Dolní Věstonice – Na pískách, hr. 493/49
pár; u jedné náušnice byl třetí bubínek nalezen odpadlý (dvě samostatné polokoule), u druhé se dochovala jen stopa po bubínku uprostřed dolního oblouku.

Kat. č. 69. Dolní Věstonice – Na pískách, hr. 112/54
pár; třetí bubínek vždy odpadlý.

Kat. č. 70. Dolní Věstonice – Na pískách, hr. 173/54
pár; jedna náušnice má na dolním oblouku poutko a zbytek horní části třetího bubínku; druhá má jen poutko.

Kat. č. 71. Dolní Věstonice – Na pískách, hr. 579/56
pár; třetí bubínek byl odpadlý a jednou navíc ve zlomcích; obě náušnice dnes nezvěstné.

Kat. č. 72. Prušánky 2, hr. 466 (okr. Hodonín, ČR)
pár; jedné náušnici chybí horní oblouk, dolní bubínek upevněn pomocí mezičlánku (?) nebo poutka (?); druhá náušnice je lépe dochovaná, dolní bubínek nalezen odpadlý; *Klanica 2006*, I, tab. 68: 17, 18; II, 231.

Kat. č. 73. Břeclav – Pohansko, hr. 398 u kostela (okr. Břeclav, ČR)
1 kus; výrazně dvoukónické bubínky, třetí je upevněn pomocí poutka (*obr. 12: 1*); v. 4,2 cm, š. 3 cm; *Kalousek 1971*, 213, *obr. 398*, tab. 27: 6.

Kat. č. 74. Břeclav – Pohansko, velmožský dvorec, čtv. A 8-58
neúplná bronzová litá náušnice se třemi víceméně dvoukónickými plnými kuličkami, spodní ukončena drobnou dvoukónickou ozdobou, dolní oblouk má trojúhelníkový průřez; chybí horní oblouk; š. 2,2 cm; *Dostál 1975*, 227, *obr. 28: 4*.

Kat. č. 75. Vysočany, moh. XXXIV (okr. Znojmo, ČR)
pár; „bronzové, silně pozlacené“; s tordovaným dolním obloukem (zjevně z hráněného drátu); kulovité bubínky (ø 0,4 cm), nahoře i dole upevněny drátěným kroužkem; třetí bubínek zavěšen pomocí ouška, dole zdoben granulí zasazenou do drátěného kroužku; v. 2,5 cm, š. 2 cm (*obr. 12: 4*); *Král 1959*, 208–209, 222, *obr. 17: 2*; 18: 2, 11.

Kat. č. 76. Znojmo – pohřebiště v předpolí Hradiště sv. Hippolyta, hr. 483 (okr. Znojmo, ČR)
pár; zarážky obou protilehlých bubínků jsou olovené, dolní bubínek je přiletován a dole má ještě trojici drobných olovených kuliček tvořících plochou pyramidu; výzkum PDF MU pod vedením doc. PhDr. B. Klímy, CSc., nepublikováno.

Kat. č. 77. Znojmo, hr. 518
pár; nepublikováno.

Kat. č. 78. Znojmo, hr. 577
pár; nepublikováno.

Kat. č. 79. Thunau am Kamp (MG Gars am Kamp, PB Horn, Rakousko)
1 kus ze sbírky H. Wadlera, nálezné okolnosti neznámé; *B. M. Szólke (1992b, 138)* uvádí lokalitu „Winkelhofersche Ziegelei“; kulovité, mírně protáhlé bubínky (ø 0,6 cm), upevněny pomocí drátěných kroužků; třetí bubínek chybí, uprostřed dolního oblouku po něm zůstalo poutko (?); v. 3,2 cm, š. 2,4 cm; *Friesinger 1965*, 88, *Abb. 13: 6*; *Breibert 2013*, 134; 2015, 157.

Kat. č. 80. Thunau am Kamp – Schanze, hr. 7
údajně pár, vyzdvížen jen 1 kus, dnes nezvěstný; relativně masivní bubínky (vzhledem k velikosti kroužku náušnice); třetí bubínek je zavěšen pomocí dlouhého poutka, které vyčnívá z dolní polokoule (*obr. 12: 11*); *Breibert 2013*, 132, *Abb. 6*.

Kat. č. 81. Thunau am Kamp – Obere Holzweise, hr. 189
1 kus; v. 2,7 cm, š. 2,3 cm; *Nowotny 2011*, 274, *Taf. 38: 189/4*.

Kat. č. 82. Trandorf (MG Mühldorf, PB Krems-Land, Rakousko), hrob
pár; třetí bubínek je větší než oba horní, dále pod třetím je upevněn ještě čtvrtý, který je ze všech nejmenší; bubínky mají vně vyhnutý šev (*obr. 12: 12*); *Friesinger 1971–1974*, 52–53, *Taf. 8*.

Kat. č. 83. Mautern an der Donau – St. Pöltener Straße, hr. 19 (PB Krems-Land, Rakousko)
1 litá náušnice typu 7-27, tzn. místo plechových bubínků má tři plné kuličky, odlité společně s dolním obloukem, naopak horní oblouk je z drátu (*obr. 12: 8*); *Schmitsberger 2011*, 121, *Abb. 8: 2*.

Kat. č. 84. Pottenbrunn, hr. 15 (městská část St. Pölten, Rakousko)
pár; jedna náušnice má oba protilehlé bubínky kompletní (ø 0,7 cm), ze třetího zbylo jen poutko, sekundárně přetočené dovnitř dolního oblouku; druhá je více poškozená, zachovány jen zarážky bubínku na volném konci dolního oblouku, samostatně nalezena polokoule dolního bubínku s dochovaným poutkem, které má na obou koncích přiletovanou zarážku; š. 2,7 cm; *Friesinger 1972*, 151; *Petschko 2013*, 37, 176–177, *Taf. 3/15.1*.

Kat. č. 85. Nitra – Lupka, hr. 11 (okr. Nitra, SR)
1 kus; na konci dolního oblouku bubínek, uprostřed dolního oblouku bubínek „bez spodní poloviny“, což naznačuje, že bubínek je částečně přetočený; š. 2,4 cm; *Chropovský 1962*, 179, *obr. 20: 12*, *tab. VIII: 19*.

Kat. č. 86. Čakajovce, hr. 572 (okr. Nitra, SR)
1 kus; relativně drobné bubínky, dolní je upevněn na „páskovém poutku“; bubínek na rozhraní dolního a horního oblouku se rozpadl při konzervaci; rozměry údajně 2,1 × 2,3 cm (patrně průměr kroužku), v. závěsku 1 cm – tyto rozměry nesouhlasí s přiloženým měřítkem ani s kresbami ostatních předmětů ve stejném měřítku; skutečná výška nejspíše 3,2 cm; *Rejholcová 1995*, 61, *tab. LXXXIX: 4*.

Kat. č. 87. Trnovec nad Váhom - Horný Jatov, hr. 153 (okr. Šaľa, SR)
pár náušnic se dvěma bubínky, přičemž u jedné z nich je zmiřován ještě další bubínek, takže tato náušnice nejspíše patří k typu 7-27; *Točík 1971*, 149–150, *Taf. XXVII: 27*.

Varianta se zapínáním

Kat. č. 88. Vysočany, moh. XXXII (okr. Znojmo, ČR)
pár; oba protilehlé bubínky upevněny pomocí drobných kroužků; dolní bubínek zavěšen na poutku, které vyčnívá z dolní polokoule; dolní oblouk ukončen očkem, konec horního oblouku je rovný (*obr. 12: 9*); *Schmitsberger 2011*, 121, *Abb. 8: 3*; informace D. Russ.

Kat. č. 89. Raabs an der Thaya – Sand (PB Waidhofen an der Thaya, Rakousko)
z hradiště pochází litá náušnice se třemi plnými kuličkami, které imitují dvoukónické bubínky; na konci dolního oblouku je očko, většina drátěného horního oblouku chybí; š. 2,3 cm (*obr. 12: 5*); *Felgenhauer-Schmiedt 2001*, 97, *Abb. 13*.

Kat. č. 90. Mautern an der Donau - St. Pöltener Straße, hr. 16 (PB Krems-Land, Rakousko)
pár; oba protilehlé bubínky upevněny pomocí drátěných zarážek; dolní bubínek zavěšen na poutku, které vyčnívá z dolní polokoule; dolní oblouk ukončen očkem, konec horního oblouku je rovný (*obr. 12: 9*); *Schmitsberger 2011*, 121, *Abb. 8: 3*; informace D. Russ.

Kat. č. 91. Furth bei Göttweig, hr. 24 (PB Krems-Land, Rakousko)
pár špatně zachovaných náušnic se dvěma protilehlými bubínky, upevněnými pomocí drátěných zarážek; na konci dolního oblouku je vždy očko, horní oblouk chybí; patrně zde byl i třetí bubínek, neboť jinak je z Rakouska známo minimum náušnic typu 7-24, tyto navíc nebyvají opatřeny očkem⁹⁰; nepublikováno, informace D. Russ.

Kat. č. 92. Krems an der Donau - Stein, trať Altenburg (Dolní Rakousko)
zřejmě z porušeného hrobu pochází neúplná náušnice se třemi poněkud protáhlými bubínky (ø 0,8 cm), oba protilehlé upevněny drátěnými zarážkami; dolní bubínek zavěšen na poutku, které vyčnívá z dolní polokoule; dolní oblouk ukončen očkem, horní zřejmě háčkem, neboť i po poškození horního oblouku jeho konec vězí v očku; š. 2,4 cm (*obr. 12: 7*); *Kreitner 1994*, 289, *Abb. 8*.

⁹⁰ Auhof, hr. 102 (*Tovornik 1986*, 423, *Taf. XVII: 102/1*); Rabensburg, hr. 23 (*Friesinger 1975–1977*, 19, *Taf. 18: 23/1*).

Kat. č. 93. Ritzersdorf, hr. 4 (MG Ober-Grafendorf, PB St. Pölten-Land, Rakousko)

pár, ve zlomcích; relativně drobné bubínky (vzhledem k průměru kroužku; rozměry neuvedeny); dolní bubínek je navlečen na poutko, které je dole ukončeno očkem (*obr. 12: 13*); *Friesinger 1971–1974*, 70, Taf. 17.

Kat. č. 94. Petronell-Carnuntum (PB Bruck an der Leitha, Rakousko)

bez nálezořých okolností, zřejmě z hrobu; pár; oba protilehlé bubínky (\varnothing 0,6 cm) upevněny pomocí drátěných kroužků; dolní polokoule třetího bubínku chybí (u obou kusů); třetí bubínek upevněn na delším poutku, které původně vyčnívalo z dolní polokoule; š. asi 3,5 cm (*obr. 12: 10*); *Kurtz 1930*, 40, Taf. XVIII: 4; srov. *Gugl 2007*, 498, pozn. 704.

Kat. č. 95. Sárvár – Végh malom, hr. 49 (župa Vas, Maďarsko)

1 kus; zarážky bubínků tvořeny kroužkem z tenkého drátku, také spodní bubínek je údajně přiletován pomocí stejného kroužku, ale na kresbě je vidět i drobné poutko; v. 2,8 cm, š. 1,9 cm (*obr. 12: 6*); *Szöke 1992b*, 152, Abb. 3: 1; 7: 1.

III. Náušnice se smyčkami

Varianta bez zapínání⁹¹

Kat. č. 96. Lékařova Lhota, moh. I (obec Sedlec, okr. České Budějovice, ČR)

z porušené mohyly pochází mj. náušnice se třemi smyčkami, v nich je vždy drobný drátěný kroužek s navlečeným plechovým závěskem romboického tvaru (*obr. 14: 6*); *Turek 1958*, 36, Taf. XIII: 11; *Lutovský 2006*, 159–160, obr. 22: B.

Kat. č. 97. Znojmo – pohřebiště v předpolí Hradiště sv. Hippolyta, hr. 601 (okr. Znojmo, ČR)

pár; 2 smyčky, v každé drátěný závěsek se čtyřmi očky uspořádanými do čtverce; výzkum PdF MU pod vedením doc. PhDr. B. Klímy, CSc., nepublikováno.

Kat. č. 98. Dolní Věstonice – Na pískách, hr. 4/46 (okr. Břeclav, ČR)

pár; 2 smyčky; u jedné náušnice jsou tři závěsky napodobující bronzové řetížky (mají podobu čtyř resp. šesti oček v jedné linii, ze třetího závěsku zbyly jen dva zlomky); v. 2,3 cm, š. 1,1 cm; u druhé náušnice se dochovala polovina závěsku tvořená bronzovým drátkem svinutým do čtyř oček (*obr. 1: 5, 6*), původně měl dvě řady oček vedle sebe, stejně jako závěsky u náušnic z hr. 307/48; *Poulić 1950*, obr. 131: c.

Kat. č. 99. Dolní Věstonice – Na pískách, hr. 307/48

pár; 3 smyčky, v každé upevněn drátěný závěsek se dvěma čtveřicemi kruhových oček, dole jsou pak oba konce drátku stočeny dohromady v krátkou spirálku; v. 2,8 cm, š. 1,2 cm, d. úplného závěsku 1,5 cm (*obr. 1: 2*); *Poulić 1950*, obr. 37: e, f.

Kat. č. 100. Dolní Věstonice – Na pískách, hr. 613/56

1 náušnice se dvěma smyčkami, v nichž jsou ještě zbytky řetížků či závěsků z tenčího drátku; dále k ní mají patřit dva zlomky závěsků ze spirálovitě stočeného drátku, další dva byly rovné a na konci ohnuté.

Kat. č. 101. Dolní Věstonice – Na pískách, hr. 628/56

1 fragmentární náušnice se dvěma smyčkami, v jedné je nepatrný zlomek drátku ze závěsku.

Kat. č. 102. Mikulčice – Valy (okr. Břeclav, ČR), sídlištní vrstva nebo objekt na severozápadním předhradí (čtv. -N/4) deformovaná a patrně neúplná náušnice, dochovaly se dvě smyčky (poměrně daleko od sebe), původně mohly být tři; *Klanica 1965*, tab. 24: 7; *1995*, 423, i. č. 2025/64.

Kat. č. 103. Gusen – Berglitzl, hr. 103 (KG Langenstein, PB Perg, Rakousko)

1 náušnice z roztepaného drátu, se dvěma smyčkami, oba konce odlomeny (takže přítomnost zapínání nelze vyvrátit ani potvrdit); š. 2 cm (*obr. 14: 4*); *Tovorník 1985b*, 172, Taf. XII: 3.

Kat. č. 104. Gusen – Berglitzl, hr. 182

pár; 4 smyčky, závěsky z drátku zformovaného do série oček, na konci jednoho ze závěsků se dochoval romboický plíšek; š. 2 cm, v. 4,3 cm (*obr. 14: 5*); *Tovorník 1985b*, 181–182, Taf. XXXIII: 2.

Kat. č. 105. Grossweikersdorf, hr. 1 (PB Tulln, Rakousko)

pár; 2 smyčky; \varnothing 1,9 cm (*obr. 14: 3*); *Friesinger 1971–1974*, 74–75, Taf. 19.

Kat. č. 106. Pobedim II – Na laze, hr. 6/65 (okr. Nové Mesto nad Váhom, SR)

1 kus, stříbro; 2 smyčky, v jedné z nich je dobře dochovaný drátěný závěsek se dvěma dvojicemi oček, dole ukončený spirálkou; š. 1,5 cm, d. závěsku 1,6 cm (*obr. 14: 1*); *Vendtová 1969*, 176, obr. 50: 12.

Kat. č. 107. Nitra-Chrenová, hr. 1/84 (okr. Nitra, SR)

pár; 2 smyčky; drátěné závěsky pouze se dvěma očky, dole ukončené spirálkou; v. 2,5 cm, š. 1,4 cm (*obr. 14: 2*); *Chropovský – Fusek 1988*, 145, 155, obr. 2.

Kat. č. 108. Devín – Za kostolom, hr. 20 (městská část Bratislava-Devín, SR)

1 neúplný kus ve zlomcích; 4 smyčky (*obr. 14: 10*); *Plachá – Hlavicová – Keller 1990*, 42, tab. 7: 20.

Kat. č. 109. Voghenza, hr. 10C (obec Voghiera, prov. Ferrara, Itálie)

1 kus; 3 smyčky; \varnothing 3,3 cm (*obr. 14: 12*); *Berti 1992*, 24, fig. 5: 6; v hr. 33A byla 1 neúplná náušnice s jednou dochovanou smyčkou, původně byly nejméně dvě (nelze říci, zda měla zapínání nebo ne); *Berti 1992*, 22, fig. 5: 7.

Kat. č. 110. Chotyn – Horodyšče (Rivnenska oblast, Ukrajina)

z povrchových sběrů na hradišti ve 30. letech 20. století pochází mj. náušnice se dvěma smyčkami, v každé je drátěný závěsek ukončený na obou koncích očkem a uprostřed se spirálou z tenčího drátku, na jednom závěsku se dochoval navlečený kulovitý skleněný korál (*obr. 14: 8*); *Rauhut 1960*, 236, tab. II: 10.

Kat. č. 111. Neznámé naleziště v Srbsku (okolí Bělehradu?)

1 kus; 3 smyčky; konec horního i dolního oblouku je kolmo odsekutý; v. 1,3 cm, š. 1,8 cm (*obr. 14: 11*); *Bajalović – Hadži Pešić 1984*, tab. I: 5; XVII: 2.

Kat. č. 112. Pietra-Frecăței, hr. B 67 (distr. Tulcea, Rumunsko)

1 kus, z nekalitního stříbra; 3 smyčky; pravé řetížky s kruhovými články, na konci jednoho je kulovitý korál z neuvedeného materiálu (*obr. 14: 9*); *Petre 1987*, 80, pl. 147: 242 d1; *Fiedler 1992*, I, 52, Abb. 4: 5.

Kat. č. 113. Sadovec – Sadovsko Kale (obec Dolní Dabník, oblast Pleven, Bulharsko)

z pozdně antické výšinné opevněné lokality pochází asi desítky náušnic, které mají na dolním oblouku dvě smyčky, v nich zavěšené závěsky s hustě omotaným tenkým bronzovým drátkem a ukončené korálem (zřejmě skleněným); 1 dobře dochovaná náušnice se třemi smyčkami, v jedné smyčce dochován stejný závěsek, jen bez korálku na konci (*obr. 14: 7*); *Uenze 1992*, 164, 528, Taf. 5: 14; 123; 124: 2.

Kat. č. 114. Bracigovo (oblast Pazardžik, Bulharsko)

z pramene/jezírka, označovaného jako „Pramen sv. Trojice“, byly při vodohospodářských pracích vyzvednuty četné nálezy, mj. 2 náušnice se třemi smyčkami; lépe dochované závěsky jsou tvořeny hustě namotaným tenkým drátkem; *Mušmov 1929*, obr. 191.

Kat. č. 115. Asos (dnešní Behramkale, prov. Çanakkale, Turecko)

z časně byzantské obytné budovy pochází 1 náušnice se třemi smyčkami; nepublikováno, informace B. Böhlendorf-Arslan.

⁹¹ K této variantě jsou řazeny jen relativně dobře dochované náušnice, které zapínání prokazatelně nebo s největší pravděpodobností neměly; neúplné kusy, u nichž není možné zapínání zcela vyloučit, jsou přiřazeny k následující variantě, tato skutečnost je však vždy zmíněna.

Kat. č. 116. Efesos (Efez; dnešní Selçuk, prov. Izmir, Turecko)

depot západně od stavby „Hanghaus 2“ obsahoval mj. 1 náušnice se třemi smyčkami, ve dvou z nich jsou zbytky drátěných závěsků nebo řetízků (*obr. 14: 13*); *Pülz 2012*, 214, 218, Abb. 7.

Kat. č. 117. Olympos (dnešní Çirali, prov. Antalya, Turecko) v tzv. „budově s mozaikami“ nalezena pozlacená bronzová náušnice se třemi smyčkami (mylně označena jako spona); *Öztaşkin — Öztaşkin 2012*, 283, fig. 9.

Varianta se zapínáním

Kat. č. 118. Sundremda (obec Remda-Teichel, Lkr. Saalfeld-Rudolstadt, Durynsko, Německo)

jeden z (neočíslovaných) hrobů, odkrytých v roce 1904, obsahoval mj. 1 stříbrnou náušnici se třemi smyčkami; v každé smyčce je drátěný závěsek s navlečeným plechovým bubínkem (neúplný nebo chybí), horní část závěsku omotána drátkem; d. 5,1 cm (*obr. 15: 16*); do dolního oka prostředního závěsku byla navlečena (snad až po vyzvednutí z hrobu?) pozdně merovejská bubínková náušnice se zapínáním, bubíněk je pozlacený a zdobený pukličkami; *Rempel 1966*, 56, 157–158, Taf. 83: 3.

Kat. č. 119. Sundremda, hr. 11

1 kus; 4 smyčky (ve značných odstupech od sebe); na konci dolního oblouku je očko zapínání, konec horního oblouku chybí; *Deubler 1966*, Taf. 40: c.

Kat. č. 120. Bad Staffelstein – Siechenhaus (Lkr. Lichtenfels, Bavorsko, Německo)

mezi předměty vykopanými do roku 1924 jsou mj. 3 stříbrné náušnice; 7 smyček, v některých zbytky řetízku z tenkého drátku; jedna náušnice má očko a háček zapínání z lehce roztepaného drátu, druhá z neroztepaného; ø 3,7 cm (*obr. 15: 1*); *Pöllath 2002*, III, 148; IV, Taf. 25: 10, 11; ze třetí náušnice dochován jen dolní oblouk se 7 smyčkami (jsou roztepané z boku) a ukončený esovitou kličkou; *Pöllath 2002*, III, 148; IV, Taf. 25: 12.

Kat. č. 121. Weismain, hr. 53 (Lkr. Lichtenfels, Bavorsko, Německo)

2 páry, stříbro; první pár má na dolním oblouku 8 smyček k zavěšení řetízků, devátá slouží k upevnění výpletu dolního oblouku; druhý pár má analogicky 9 resp. 10 smyček; zapínání v podobě esovité kličky a háčku; řetízky ukončené rombickým plíškem, jehož okraj je lemován řadou vybijených bodů; š. 3,5 cm (*obr. 15: 2*); *Schwarz 1975*, 347, Abb. 8: 2–5; *Pöllath 2002*, III, 260–261; IV, Taf. 71: 6–9.

Kat. č. 122. Kulmbach-Grafendobrach, hr. 4 (Lkr. Kulmbach, Bavorsko, Německo)

1 kus, stříbro; 7 smyček; š. 3 cm, v. 2,7 cm; *von Freeden 1983*, 480–481, Abb. 16: 1; 31: 9.

Kat. č. 123. Thurnau-Allendorf, hr. 17 (Markt Thurnau, Lkr. Kulmbach, Bavorsko, Německo)

pár, stříbro; 7 smyček; obě náušnice jsou neúplné, zachovalejší má zapínání na esovitou kličku a háček, klička je z boku mírně roztepaná, v jedné smyčce je článek řetízku z tenkého drátku; *Pöllath 2002*, III, 172; IV, Taf. 38: 8, 10.

Kat. č. 124. Kallmünz – Kinderheim, hr. 9 (Lkr. Regensburg, Bavorsko, Německo)

1 kus; 4 smyčky, v jedné závěsek z hustě krouceného drátku (?); na konci dolního oblouku očko, horní oblouk chybí; *Stroh 1954*, 19, Taf. 11: E/5.

Kat. č. 125. Burglengenfeld, hr. 9 (Lkr. Schwandorf, Bavorsko, Německo)

1 kus, stříbro; 7 smyček; zapínání na esovitou kličku a háček; v jedné smyčce nepatrný zbytek drátěného závěsku (článek řetízku?); ø asi 4 cm; *Stroh 1954*, 13, Taf. 3: E/18; *Pöllath 2002*, sv. III, 18, 21.

Kat. č. 126. Burglengenfeld

mimo hrobový celek je registrována 1 náušnice s 5 drobnými smyčkami; ze zapínání dochováno očko, konec horního oblouku chybí;

ve smyčkách zbytky drátěných závěsků (zřejmě článků řetízku?); ø 5,1 cm; *Stroh 1954*, 14, Taf. 5: 34.

Kat. č. 127. Nové Dvory (obec Lážovice, okr. Beroun, ČR) v roce 1890 odtud získal J. Sklenář pro svou sbírku 1 náušnici, bez náleзовých okolností; 4 smyčky, zbytky řetízků s kruhovými články; konce kroužku náušnice jsou opatřeny háčkem a očkem a zřejmě sekundárně zkrouceny do sebe; v. 3,4 cm, š. 2,1 cm (*obr. 15: 6*); *Sláma 1977*, 83, Abb. 21: 19.

Kat. č. 128. Pottenbrunn, hr. 91 (městská část St. Pölten, Rakousko)

pár; 3 smyčky; na konci dolního oblouku je očko, konec horního oblouku je rovný; závěsky z krouceného drátku, u jedné náušnice mají konce závěsků srdcovitý tvar; *Petschko 2013*, 197–198, Taf. 19: 91.2, 91.3.

Kat. č. 129. Krungl, hr. 270 (MG Bad Mitterndorf, PB Liezen, Rakousko)

ve výplni hrobu nalezena 1 náušnice se šesti smyčkami, původně jich bylo jen pět, šestá zhotovena dodatečně; drátěné závěsky z těsně krouceného drátu; dolní oblouk ukončen očkem; *Breibert 2015*, 303, Taf. 32: 2.

Kat. č. 130. Hohenberg, hr. 17 (obec Aigen im Ennstal, PB Liezen, Rakousko)

pár; 4 smyčky; závěsky z těsně krouceného drátku; lépe dochovaný kus má zapínání, v. 5,9 cm (*obr. 15: 3*); *Nowotny 2007*, 186, Taf. 5: 1, 2.

Kat. č. 131. Flaschberg (obec Oberdrauburg, PB Spittal an der Drau, Rakousko)

mezi nálezy z pohřebiště zničeného v 19. století je 1 zlomek dolního oblouku náušnice se třemi dochovanými smyčkami těsně u sebe, původně jich mohlo být i více; *Eichert 2010*, 202–203, Taf. 15: 11.

Kat. č. 132. Halimba – Beláto Domb, hr. 469 (župa Veszprém, Maďarsko)

1 náušnice ve dvou zlomcích; na dolním oblouku tři dochované smyčky blízko u sebe, čtvrtá se rozlomila; *Török 1969*, obr. 7: 5; 1998: 60, Taf. 48: 2.

Kat. č. 133. Kehida, hr. 33 (obec Kehidakustány, župa Zala, Maďarsko)

pár; 5 smyček; závěsky z volně spleteného drátku; všechny závěsky jsou dole ukončeny dvěma plochými spirálami, které společně vytvářejí „brylovitý motiv“; u obou kusů chybí horní oblouk i konec dolního oblouku, původní přítomnost zapínání je tedy nejasná; B. M. Szöke, osobní sdělení; *Szöke 2011a*, Abb. 5 dole vlevo.

Kat. č. 134. Esztergályhorvát – Alsóbárándpuszta (župa Zala, Maďarsko)

z pohřebiště pochází 1 náušnice se dvěma dochovanými smyčkami, původně jich mohlo být více; konec dolního oblouku chybí, takže zapínání je nejisté; *Müller 2004*, tab. 8 vl. nahoře.

Kat. č. 135. Ledro (lokality „B“; provincie autonomní di Trento, Itálie)

ze sídliště na břehu jezera Lago di Ledro pochází 1 náušnice; 3 smyčky těsně u sebe; zapínání je umístěno relativně vysoko; š. asi 4,3 cm; *Dal Ri — Piva 1987*, 272, fig. XXXIV: 8.

Kat. č. 136. Voghenza, hr. 29A (obec Voghiera, prov. Ferrara, Itálie)

1 kus; 2 smyčky; v jedné smyčce drátěný závěsek (jedna polovina rovná, druhá obtočená kolem první; působí jako sekundární náhrada); v druhé smyčce je rovný drátek s háčkem nahoře, na něj navlečeny dva skleněné korálky, menší válcovitý zelený a větší kapkovitý zelenomodrý; š. 2,7 cm (*obr. 15: 11*); *Berti 1992*, 21, fig. 5: 3.

Kat. č. 137. Imola – Monte Castellaccio (prov. Bologna, Itálie)

z výzkumů v 70. letech 19. století pochází 1 náušnice se dvěma smyčkami; *Cavallari 2005*, 142.

Kat. č. 138. Invillino – Colle Santino, hr. 2 (obec Villa Santina, prov. Udine, Itálie)

1 kus; 3 smyčky (*obr. 15: 7*); *Bierbrauer 1987*, 126, Taf. 40: 6.

Kat. č. 139. Gemona del Friuli - Godo (prov. Udine, Itálie)
snad z porušeného pohřebiště pochází 1 náušnice se třemi smyčkami blízko u sebe; *Korošec 1955*, 251, tab. III: 4; *Bierbrauer 1987*, 25, 430, Abb. 27: 10.

Kat. č. 140. Pradamano, hr. 10 (prov. Udine, Itálie)
1 kus; 3 smyčky; *Buora 1988*, 388; *Mader 1991*, 42; *Rierner 2000*, 73, pozn. 41; osobní sdělení E. Rierner.

Kat. č. 141. Gorizia (prov. Gorizia, Itálie)
bližší lokalizace neznámá (nálezy v muzeu v Terstu, evidentně z hrobů); 3 kusy; 3 smyčky; *Korošec 1956*, 462, tab. II: 3–5; *Svoljšak — Knjific 1976*, 91, tab. 11: 1–4.

Kat. č. 142. Muggia – Monte San Michele (prov. Trieste, Itálie)
v roce 1983 odkryt hrob se dvěma náušnicemi, publikována jen jedna; 2 smyčky, původně asi 3, ale po odlomení očka zapínání byla třetí smyčka zřejmě změněna v očko; *Brozzi 1989*, 71, tav. 9: 6.

Kat. č. 143. Zasip – Žale, hr. 15 (občina Bled, Slovinsko)
2 kusy, stříbro; jedna náušnice špatně zachovaná, 8 smyček, v nich pravé řetízky z tenkého drátku, na konci vždy kulovitý, mírně zploštělý korálek z nazelenalého skla (ø 0,4–0,6 cm), d. řetízků asi 5 cm; z druhé náušnice dochovány jen korálky; *Knjific — Pleterski 1993*, 244, tab. 4: 1, 2.

Kat. č. 144. Bled – Pristava, hr. 14 (občina Bled, Slovinsko)
pár; 6 smyček, řetízky s kuličkou z modrého resp. světle zeleného skla na konci; dále zde 1 náušnice s dochovanými dvěma smyčkami, třetí je deformovaná; závěsek z krouceného drátku, na konci skleněná (?) kulička; *Štribar — Stare 1974*, 291, obr. 2: 3, 7, 9; *Bitenc — Knjific /edd./ 2001*, 90, kat. č. 288/8.

Kat. č. 145. Bled – Pristava, hr. 18
pár; 3 smyčky; u jedné náušnice dochován závěsek z hustě krouceného drátku s kuličkou ze světle zeleného skla na konci; *Štribar — Stare 1974*, 292, obr. 11: 5, 6; *Bitenc — Knjific /edd./ 2001*, 90, kat. č. 288/7.

Kat. č. 146. Bled – Pristava, hr. 30
pár; 3 smyčky; *Korošec 1979*, I, 67; II, tab. 9: 4.

Kat. č. 147. Bled – Pristava, hr. 65
pár; 3 smyčky; řetízky, některé ukončeny skleněnou kuličkou, zřejmě ze světle zeleného skla; *Korošec 1979*, I, 68–69; II, tab. 159: 7; *Bitenc — Knjific /edd./ 2001*, 90–91, kat. č. 288/12.

Kat. č. 148. Bled – Pristava, hr. 141
pár; lépe dochovaný kus má na dolním oblouku čtyři smyčky, z obou stran ohraničené navlečeným světle zeleným, resp. tmavě modrým skleněným korálkem, následuje ještě jedna smyčka, opačná strana dolního oblouku ukončena esovitou kličkou (součást zapínání); v. 5,7 cm, š. 3,5 cm (*obr. 15: 4*); *Korošec 1979*, I, 71; II, tab. 13: 4/a, b.

Kat. č. 149. Bled – Pristava, hr. 142
celkem 4 náušnice se smyčkami; jeden lépe dochovaný kus má 4 smyčky, u ostatních zachovány jen 3; všechny mají řetízky nebo závěsky se skleněným korálkem na konci; *Korošec 1979*, I, 72; II, tab. 14: 1/c–f.

Kat. č. 150. Srednja vas v Bohinju – na Žalah, hr. 23 (občina Bohinj, Slovinsko)
1 kus; 3 smyčky, v nich zbytky drátěných závěsků nebo řetízků; *Korošec 1979*, I, 76; II, 17, tab. 16: 2/b.

Kat. č. 151. Kranj – farní kostel, hr. 175/53 (Slovinsko)
2 nepárové kusy; jedna náušnice se čtyřmi smyčkami, v nich závěsky z hustě krouceného drátku, na koncích spirálovitě zatočené; na konci dolního oblouku očko, konec horního oblouku chybí (*obr. 15: 10*); druhá náušnice se třemi smyčkami; *Štribar — Stare 1975*, tab. 4: 12, 13; *Bitenc — Knjific /edd./ 2001*, 92, kat. č. 291/9, 10.

Kat. č. 152. Kranj – farní kostel, hr. 227/1953
pár; 3 smyčky; jedna náušnice byla opatřena řetízky; *Korošec 1979*, I, 82; II, tab. 21: 1a, c; *Štular — Belak /edd./ 2012*, 422–429.

Kat. č. 153. Ljubljana – Jakopičev vrt (Slovinsko), hrob bez čísla
1 neúplná náušnice ve třech fragmentech, dochovaly se dvě smyčky, ale původně jich bylo více – na kresbě jsou tři, přetočené dovnitř dolního oblouku; náušnice měla zřejmě také zapínání; *Gabrovec 1955*, 134–135, tab. I: 5.

Kat. č. 154. Ptuj – grad, hr. 267 (Slovinsko)
2 náušnice, jedna má tři a druhá čtyři smyčky, navíc očko zapínání je mírně roztepané; v. 2,3 cm, š. 2 cm, resp. v. 2,7 cm, š. 2,6 cm (*obr. 15: 8, 9*); *Korošec 1999*, 24, tab. 31: 9, 10; *Bitenc — Knjific /edd./ 2001*, 88–89, kat. č. 282/6.

Kat. č. 155. Buzet – Mejica, hr. 36 (Istarska županija, Chorvatsko)
1 kus; 3 smyčky těsně u sebe, přičemž třetí byla zřejmě sekundárně využita jako očko zapínání (po odlomení původního očka; neboť u náušnic z hr. 91 a 180 je očko umístěno vždy v určitém odstupu od třetí smyčky); ø 2,5 cm; *Torcellan 1986*, 66, tav. 15: 12.

Kat. č. 156. Buzet – Mejica, hr. 91
2 neúplné párové náušnice; 3 smyčky; *Torcellan 1986*, 71, tav. 23: 5, 6.

Kat. č. 157. Buzet – Mejica, hr. 180
1 kus; 3 smyčky; ø 2 cm; *Torcellan 1986*, 77–78, tav. 34: 8.

Kat. č. 158. Nin – Sv. Križ, hr. 162 (Zadarska županija, Chorvatsko)
drátěné zlomky vytvarované do smyček, snad z náušnice se smyčkami; *Belošević 1999*, 131–132, tab. XX: 13; *Petrinec 2009*, 95, tab. 273: 11.

Kat. č. 159. Biljane Donje – Begovača, hr. 356 (dnes Donje Biljane, obec Benkovac, Zadarska županija, Chorvatsko)
1 kus; 4 smyčky; závěsky z hustě krouceného drátku, přičemž dole jsou vytvarována očka; *Jelovina 1976*, 27, tab. XLII: 10; *Jelovina — Vrsalović 1981*, 88, tab. XXIV: 356.

Kat. č. 160. Biljane Donje – Trljuge / Pržine, hr. 8
dvě neúplné náušnice, takže zapínání je jen předpokládáno; 3 smyčky; závěsky z hustě krouceného drátu, na jejich dolním konci očko; *Belošević 1986*, 138, tab. XII: 5, 6; XIII: 3.

Kat. č. 161. Ostrovica – Greblje, hr. 6C (obec Lišane Ostrovičke, Zadarska županija, Chorvatsko)
1 kus; 3 smyčky se zbytky drátěných závěsků/řetízků; čtvrtá „smyčka“ sloužila spíše jako očko zapínání; na konci horního oblouku nevýrazný háček; *Petrinec 2009*, 50, tab. 127: 3; 233, Bild 94 vl. dole.

Kat. č. 162. Đevrske – Ležajica Glavica (obec Kistanje, Šibensko-kninska županija, Chorvatsko)
z hrobů prozkoumaných v letech 1896 a 1908 pochází mj. 1 neúplná náušnice se čtyřmi smyčkami, v nich menší zbytky „pletěných řetízků“; na konci dolního oblouku náznak očka zapínání; *Karaman 1940*, obr. 27 nahoře uprostřed; *Petrinec 2009*, 60, 233, Bild 94 vpr. dole; tab. 184: 1.

Kat. č. 163. Bribirska Glavica (obec Skradin, Šibensko-kninska županija, Chorvatsko)
bližší náleзовé okolnosti neznámé; 1 kus; 4 smyčky; závěsky z hustě krouceného drátu, na jejich dolním konci očko; *Petrinec 2009*, 99, tab. 281: 5.

Kat. č. 164. Plavno – Medine (obec Knin, Šibensko-kninska županija, Chorvatsko)
z hrobů v poloze „Đurićův hřbitov“ pochází mj. 1 náušnice s pěti smyčkami, od nich výrazně odsazeno zapínání; *Karaman 1940*, 34, obr. 27 nahoře, druhý obr. zleva; *Gunjača 1960*, 7, tab. I: 1; *Jelovina 1976*, 49, tab. LXXI: 10; *Petrinec 2009*, 104, tab. 290: 4.

Kat. č. 165. Šibensko Donje Polje – Morinj (dnes Donje Polje, obec Šibenik, Šibensko-kninska županija, Chorvatsko)
z pohřebiště u kostela sv. Lovre pochází náušnice s pěti smyčkami; závěsky z hustě krouceného drátku (*obr. 15: 17*); *Karaman 1940*, obr. 27 zcela vlevo; *Petrinec 2009*, 97, tab. 252: 1.

Kat. č. 166. Danilo – Šematorij (obec Šibenik, Šibensko-kninska županija, Chorvatsko)

z nepublikovaného hrobu u kostela sv. Danijel pochází náušnice s pěti smyčkami, z nichž dvě krajní jsou atypicky navzájem propletené; „řetízky z drátků ve tvaru osmičky“; očko a nezvykle dlouhý háček; *Petrinec 2009*, 83, tab. 242: 5.

Kat. č. 167. Bijaći – Stombrate, hr. 35 (obec Kaštel Novi, Splitsko-dalmatinska županija, Chorvatsko)

pár; lépe dochovaná náušnice má 5 smyček, u druhé se dochovaly jen čtyři; závěsky z hustě krouceného drátku; *Kamenjarin 2009*, 90, tab. VII: 3, 4.

Kat. č. 168. Bijaći – Stombrate, hr. 44

pár neúplných náušnic, se dvěma resp. třemi zachovanými smyčkami (původně jich mohlo být i více); závěsky z hustě krouceného drátku; zapínání spíše předpokládáno než doloženo; *Kamenjarin 2009*, 91–92, tab. IX: 4, 5.

Kat. č. 169. Kaštel Sućurac – Sv. Juraj od Putalja, hr. 4 (Splitsko-dalmatinska županija, Chorvatsko)

1 neúplná náušnice, 3 smyčky; pár, 4 smyčky, uprostřed dolního oblouku je delší závěsek napodobující oboustranný hrozníček; *Burić 2001*, 262, tab. I: 4–6; *Petrinec 2009*, 87, tab. 252: 2, 3.

Kat. č. 170. Glavice – Gluvine kuće II, hr. 11 (obec Sinj, Splitsko-dalmatinska županija, Chorvatsko)

pár; 4 smyčky, uprostřed dolního oblouku je delší závěsek napodobující oboustranný hrozníček (*obr. 15: 18*); *Petrinec 2000*, 206, tab. VIII nahoře; *2009*, 48, tab. 122: 1, 2.

Kat. č. 171. Otok – Krugljačica, hr. 7 (Splitsko-dalmatinska županija, Chorvatsko)

pár; 4 smyčky; závěsky ze zkrouceného drátku, dole vytvarovány do podoby neuzavřených oček; jedna z náušnic má pátý závěsek zaháknutý do očka zapínání, to je evidentně sekundární úprava nebo chybňá rekonstrukce, neboť u druhé náušnice jsou závěsky jen tři (*obr. 15: 13*); *Gašparac Gunjača — Milošević 2007*, 443, obr. 2, 3.

Kat. č. 172. Novi Banovci (Srijemski okrug, Vojvodina, Srbsko)

mezi nálezy získanými v 19. století je mj. neúplná náušnice se 4 smyčkami, na konci dolního oblouku snad pozůstatek očka; rozměry 3,5 × 2,5 cm; *Stanojević 1989*, 61, obr. na s. 62, č. 332.

Kat. č. 173. Bělehrad, ul. Tadeuša Koščuška a Gospodar Jovanova, pohřebiště vně římského kastelu Singidunum, hr. 82 (Srbsko)

1 kus; 3 smyčky; závěsky z hustě krouceného drátu, jeden je ukončen kulovitým skleněným korálkem; v. 4,5 cm (*obr. 15: 14*); *Ivančević — Kazanski 2002*, 120, pl. VII: 82.2.

Kat. č. 174. Stari Ras – Podgrađe, obytný objekt 24 (obec Novi Pazar, Raški okrug, Srbsko)

1 kus; 3 smyčky; očko zapínání je v takřka vodorovné poloze; v. 2,7 cm, š. 2,3 cm (*obr. 15: 15*); *Popović 1999*, 144, 160, 327, obr. 93: 3.

Kat. č. 175. Čečan (obec Vučitrn, Kosovskomitrovački okrug, Kosovo)

z porušeného pohřebiště pochází mj. náušnice se 3 smyčkami, z toho ve dvou byl závěsek ze spirálovitě svinutého hladkého drátku, na konci s očkem či takřka uzavřeným háčkem, do jednoho je navlečen drátěný závěsek ve tvaru osmičky; š. 3,2 cm (*obr. 15: 12*); *Jovanović 1976*, 131, Taf. III, Abb. 2.

Kat. č. 176. Komani (ve starší literatuře také jako Dalmace nebo Kalaja Dalmaces; okr. Shkodër, Albánie)

z hrobů již na přelomu 19. a 20. století vyzdvížen pár náušnic s úzkou lunicí a zapínáním, paralelně s lunicí vede drátek, z něhož vytvarovány 4 smyčky, oba konce drátku omotaný na koncích dolního oblouku; ještě *Th. Ippen (1901)*, 606, obr. 3: 3) vyobrazil závěsky jako opravdové řetízky s osmičkovitými články, na pozdějších vyobrazeních je v každé smyčce navlečen jeden osmičkovitý článek a do něj společně zavěšeny dva další (*obr. 15: 19*); *Nopcsa 1910*, 332, obr. 71; *Spahiu 1971*, tab. IV: 10; *Popović 1984*, fig. 23.

Kat. č. 177. Afionas, hr. VII (dříve jako Aphiona; Korfu, Řecko)

pár; 2 smyčky, v jedné je u obou náušnic dochován drátek s očkem nahoře, na drátek navlečen kapkovitý korál z modrého skla; u hůře dochované náušnice (š. 2,5 cm) je zapínání, u lépe dochované ne; *Bulle 1934*, 221, Abb. 26: 3, 4.

Kat. č. 178. Orman – Sv. Erazmo (obec Ochrid, Makedonie)

z porušeného hrobu pochází 1 náušnice se 3 smyčkami, v nich závěsky ze spirálovitě svinutého drátu (*obr. 15: 20*); *Maneva 1992*, 183, tab. 7: 55/20.

Kat. č. 179. Pernik (oblast Pernik, Bulharsko)

v areálu pevnosti nalezena neúplná náušnice se třemi smyčkami; na publikované fotografii je konec dolního oblouku mírně „ztluštělý“, snad jde o očko otočené kolmo (?); horní oblouk chybí, takže zapínání je nejisté; *Čangova 1992*, 141, obr. 123: 5.

Kat. č. 180. Koprivlen, hr. 22 (obec Hadžidimovo, oblast Blagojevgrad, Bulharsko)

pár; 3 smyčky; ø 2,5 a 3 cm; *Katsarova — Hadjiantelov 2002*, 222, fig. 227: 4.

Kat. č. 181. Koprivlen, hr. 68

1 fragmentární kus; 3 smyčky; š. asi 2,6 cm; *Katsarova — Hadjiantelov 2002*, 224, fig. 227: 5.

Kat. č. 182. Koprivlen, hr. 180

6 stejných náušnic se třemi smyčkami, vyobrazena jen jedna; ve dvou smyčkách je spirálovitý závěsek s háčkem dole, v háčku je osmičkovitý závěsek; ve třetí smyčce je upevněn dlouhý řetízek; š. 3 cm, d. řetízku asi 11,5 cm (*obr. 15: 5*); *Katsarova — Hadjiantelov 2002*, 227, fig. 227: 8.

Kat. č. 183. Ablanica 1, hr. 17 (obec Hadžidimovo, oblast Blagojevgrad, Bulharsko)

celkem 6 náušnic se třemi smyčkami, v nich řetízky s osmičkovitými články; min. u jedné náušnice kuželovitý závěsek z hustě spirálovitě stočeného drátku; *Važarova 1976*, 275, obr. 170: 5–8.

Kat. č. 184. Ablanica 1, hr. 57

3 náušnice se třemi smyčkami, v nich dlouhé řetízky s osmičkovitými a někdy snad i kruhovými články, dále závěsky ze spirálovitě svinutého drátku a dole někdy ukončené očkem; *Važarova 1976*, 287, tab. 178: 4–6.

Kat. č. 185. Ablanica 1, hr. 69

pár; 3 smyčky, v nich (pomocí dvou řetízkových článků) upevněno vždy po jednom obdélníkovém či lehce trapezovitým plechovým závěskem, zdobeném liniemi vybějených bodů; *Važarova 1976*, 289, obr. 179: 5a, 5b.

Kat. č. 186. Ablanica 1, hr. 70

celkem 10 náušnic, vyobrazeno jen 5 kusů; 3 smyčky, v nich závěsky ze spirálovitě svinutého drátku a dole někdy ukončené očkem; *Važarova 1976*, 289, obr. 180: 2–7.

Kat. č. 187. Ablanica 2, hr. 1

6 kusů; 3 smyčky, v nich závěsky ze spirálovitě svinutého drátku resp. řetízky s osmičkovitými nebo kruhovými články; *Važarova 1976*, 293, obr. 182: 1–6.

Kat. č. 188. Ablanica 2

z porušených hrobů pochází mj. 2 párové náušnice se třemi smyčkami, v nich řetízky s osmičkovitými články; *Važarova 1976*, 293, obr. 184: 1, 2.

Kat. č. 189. Preseka – Džerachovi niži, hr. 1 (obec Zlatograd, oblast Smoljan, Bulharsko)

1 neúplná náušnice se třemi dochovanými smyčkami; *Manova 1964*, 22, obr. 10: 6.

Kat. č. 190. Miševsko, hr. 31 (obec Džebel, oblast Kardžali, Bulharsko)

4 kusy, vyobrazeny jen tři; 3 smyčky; v nich závěsky ze spirálovitě svinutého drátku, popř. ukončené dole očkem, někdy tyto závěsky kombinovány s řetízky z osmičkovitých článků; *Važarova 1976*, 306.

Zusammenfassung

Die „karantanischen“ Ohringe im mittleren Donauraum

In den Jahren 1946–1959 ist in Dolní Věstonice in der Flur „Na pískách“ (Lkr. Břeclav, Tschechische Republik) ein umfangreiches frühmittelalterliches Gräberfeld mit mehr als 1300 Gräbern erforscht worden (zuletzt Ungerman 2012 mit Lit.). Bereits während der ersten Grabungssaisons, die J. Poulík selektiv veröffentlichte (Poulík 1950, 74–90, 155–169, Abb. 120–148), waren mehrere Typen von Bronzeohrringen gefunden worden, die auf dem Territorium der damaligen Tschechoslowakei keine Analogien fanden. Dies waren Ohringe mit Schlaufen am unteren Ringbogen und Drahtpendilien, die Kettchen imitieren (Abb. 1: 2); weiterhin Ohringe mit zwei auf halber Höhe aufgeschobenen Blechbommeln (Abb. 1: 3) und Ohringe mit zwei übereinander liegenden Blechbommeln an der Unterseite (Abb. 1: 4, 8). J. Poulík (1950, 79) brachte diese Ohringe mit der sog. Kottlacher Kultur im Ostalpenraum in Verbindung bzw. mit der Materialkultur der Kroaten in Dalmatien. Ihm zufolge handelte es sich nicht um Importe oder „kulturelle Einflüsse“, sondern er bezeichnete Dolní Věstonice direkt als „Grabstätte der alten Slowenen“ (Poulík 1957, 347). Die Fundstelle betrachtete er als direkten Bestandteil der Kottlacher Kultur, die sich vom Ostalpenraum über den niederösterreichischen Donauraum bis zum Fluss Dyje (Thaya) an der heutigen österreichisch-mährischen Grenze erstreckt haben soll (Poulík 1956, 252). J. Poulík zweifelte nicht daran, dass diese eigenwillige Kultur materiell sehr fortgeschritten und vor Allem von slawischer Ethnizität gewesen war. Im Rahmen der damals verbeiteten Theorie über die Aufteilung Böhmens und Mährens in „Stammesgebiete“ nahm er an, dass im 9. Jh. in Mähren die „Marharii“ angesiedelt waren, wohingegen er in das Gebiet zwischen Donau und Dyje die „Merehani“ lokalisiert hatte (Abb. 2). Die „Kottlacher“ Elemente in Dolní Věstonice bezeugten ihm zufolge, dass diese „Merehani“ kein mährischer, sondern „ein slowenischer Stamm gewesen waren, der den Slowenen südlich der Donau nahe gestanden hatte“, d. h. den Trägern der Kottlacher Kultur.

Poulíks Ansicht über den „Kottlacher“ Charakter des Gräberfeldes in Dolní Věstonice fand auch Eingang in die internationale Forschung (z. B. Vínští 1966, 632). In den letzten Jahrzehnten ist es zwar zu einer Zunahme analoger Funde im mittleren Donauraum und in den Ostalpen gekommen (Eichert 2010 mit Lit.), in der tschechischen und slowakischen Literatur wurde die Problematik allerdings keiner kritischen Reflektion unterzogen. Die Bezeichnungen „karantánisch“ und „Kottlacher“ wurden – auch in der neueren Literatur – ziemlich unterschiedlichen Schmucktypen zugeordnet, und dies bis auf Ausnahmen ohne detailliertere Argumentation (z. B. Hanuliak 2004, 170).

Die frühmittelalterliche Chronologie des Ostalpenraumes war lange Zeit von gegensätzlichen Meinungen geprägt. Die Periodisierung nach P. Korošec (1979) war allgemein formuliert und ihre ältesten „Kulturgruppen“ waren bezüglich der absoluten Daten zu früh eingeordnet, und zwar in die Zeit der historisch belegten Ankunft der Slawen im Ostalpenraum.

Einen Meilenstein in der Forschung stellt die Chronologie J. Gieslers (1980) dar, die drei Horizonte einschließt (Abb. 3): den Vor-Kottlach-Horizont (nach seiner Auffassung die 1. Hälfte des 9. Jhs.), den Horizont Kottlach I (2. Hälfte des 9. Jhs. und 1. Hälfte des 10. Jhs.) und Kottlach II (2. Hälfte des 10. Jhs. und 1. Hälfte des 11. Jhs.). Die vorgeschlagenen absoluten Datierungen dieser Horizonte wurden mehrmals als zu spät kritisiert (z. B. Pöllath 2002, I, 189; Obenaus 2010, 113–127, u. A.; Eichert 2010, 16, 169–171). Unter den österreichischen Forschern überzog nach und nach die Auffassung E. Szameits (1996; 2000; u. a.), dass der Vor-Kottlach-Horizont in die 2. Hälfte des 8. Jhs. und den Anfang des 9. Jhs. fällt. Daraus geht die Notwendigkeit hervor, auch die absolute Datierung der für Gieslers Horizonte Kottlach I und II typischen Schmuckstücke nach unten zu verschieben.

Die neueste und am besten ausgearbeitete Chronologie für den Ostalpenraum ist von St. Eichert (2010) vorgelegt worden, der von den Grabfunden auf dem Gebiet des österreichischen Bundeslands

Kärnten ausgegangen ist. Diese Chronologie hat nicht mehr die Form aufeinander folgender Horizonte, sondern arbeitet mit Fundgruppen, die sowohl durch typische Schmuckstücke und andere Gegenstände, als auch durch den Gesamtcharakter der Gräberfelder (kirchlich vs. ländlich, Präsenz oder Absenz „echter“ Beigaben in Gestalt von Keramikgefäßen usw.) definiert sind. Vorbehalte kann die Anknüpfung dieser Fundgruppen an wichtige geschichtliche Ereignisse wecken, die auch Veränderungen in Grabritus und Materialkultur mitgebracht haben sollen. Die Frage ist, ob sich politische Veränderungen tatsächlich so unmittelbar in den archäologischen Quellen widerspiegeln. Weiterhin hat St. Eichert detaillierte Typologien von Frauenschmuck präsentiert, wobei er mehrmals eine kleine und relativ homogene Schmuckgruppe noch in Varianten aufteilt. Diese Varianten, deren gegenseitige Differenz manchmal verschwindend ist (z. B. Eichert 2010, Abb. 10, 11), interpretiert er als aufeinander folgende Entwicklungsstadien des jeweiligen Schmucktyps. Theoretisch kann man aber auch andere Ursachen der Verschiedenheit erwägen, z. B. Anfertigung in unterschiedlichen Werkstätten. Auch die Entwicklungsschemen sind nicht problemlos, wenn der Autor mutmaßliche typologische Beziehungen zwischen verschiedenen Schmucktypen präsentiert (d. h. welcher Typ sich aus welchem entwickelt hat), womit er seine chronologischen Überlegungen stützt (z. B. Eichert 2010, Abb. 3, 13). Diese „verwandtschaftlichen“ Beziehungen zwischen den Typen sind aber oft nur hypothetisch und schwer nachweisbar.

St. Eichert (2010) nimmt eine reservierte Haltung gegenüber dem Vor-Kottlach-Horizont ein, was für die weitere Forschung nicht ohne Bedeutung ist (vgl. Breibert 2015). Wenn wir von Gieslers zu später absoluter Datierung absehen (siehe oben), hat die Absonderung dieses Horizonts als relativ-chronologische Einheit meiner Meinung nach eine solide Rechtfertigung. Dieser Horizont beinhaltet eine Kombination von spezifischen und einfach zu unterscheidenden Schmucktypen, die in einer Reihe von Grabkomplexen auftauchen. Von diesen sind am reichhaltigsten Auhof Grab 75 (Tovornik 1986, 420, Taf. X) und Krungl Grab 75 (Breibert 2011, Taf. 1; 2015, 248–251, Taf. 8). Diese und ähnliche Gräber kommen am häufigsten in Ober- und Niederösterreich vor bzw. in der Steiermark (Breibert 2011, Fig. 4); in Kärnten sind sie dagegen sehr schwach vertreten. Dies ist wohl einer der Gründe, warum „Vor-Kottlacher“ Schmucktypen, die anderswo in Gräbern miteinander kombiniert werden, in Kärnten in zwei verschiedene Fundgruppen gekommen sind: Mosaikaugen- und Kreisaugenperlen (vgl. Abb. 3: 7–9) sind Bestandteil der Eichert-Gruppe B (740–830), während Ohringe mit Kugelkranz (vergl. Abb. 3: 2, 3) in die Gruppe C1 gehören (780–830). Mit der Einordnung dieser Ohringe in die Gruppe C1 wollte S. Eichert sicher ihre Abstammung aus dem Westen und die Tatsache betonen, dass sie in Kärnten und anderswo im Ostalpenraum später als Vorlage bei der Herstellung lokaler Ohringtypen dienten. Er legt jedoch kein Argument für die Verwendung der Ohringe mit Kugelkranz im Ostalpenraum erst nach 780 vor (d. h. warum sie hier nicht schon früher verwendet worden sein konnten). Ähnlich strittig ist seine Datierung des Endes beider genannten Fundgruppen („historisches“ Datum 828/830); ein so langes Verbleiben der „Vor-Kottlacher“ Schmucktypen als Ganzes nachzuweisen, hat er gar nicht erst versucht.

Das vorrangige Ziel dieses Aufsatzes ist die Bearbeitung einiger Ohringtypen aus dem Gräberfeld in Dolní Věstonice bzw. von anderen Fundstellen in Südmähren und der Südwest-Slowakei, bei denen in der Fachliteratur eine „karantánische“ (usw.) Herkunft erwägt wurde. Der Ausgangspunkt für die Analyse ist die Fundliste („Katalog“) am Ende des Beitrags, in der die bekannten Exemplare zusammen getragen wurden. Sie sind nach Typen und Varianten geordnet und durchgehend nummeriert.

Der erste analysierte Typ sind die **Ohringe mit aufgeschobener Perle und Pendilien („Typ Krungl“)**. Das Konstruktions-Grundelement dieser Ohringe ist, dass der Draht der Ohringe in der Mitte des unteren Rundbogens nach unten hin läuft, wo er eine Art „Verlängerung“ oder „Splint“ mit aufgefädeltm Blechbommel oder Glasperle bildet. Die Exemplare werden in **4 Varianten** eingeteilt: **A** (mit zwei Bommeln übereinander), **B** (mit einem Bommel), **C** (mit Glasperle) und **D** (mit aufgefädeltm eigenständigen Kegel

aus spiralförmig gewundenem Draht). Wegen des geringen Vorkommens (vgl. Fn. 18) lassen wir die letzte Variante (Abb. 8: 3) aus.

Beide Paare aus Dolní Věstonice gehören zur **Variante A**. Bei den Ohrringen aus Grab 307/48 (Fundliste, Nr. 1; Abb. 1: 4) sind beide Bommel mehr oder weniger rund, bei dem Paar aus Grab 588/56 (Nr. 2; Abb. 1: 8; 7: 1) hat der obere Bommel eine vertikal etwas längliche Form, während der niedrigere untere Bommel drei Mal unterteilt ist. Die Ränder der Halbkugeln sind deutlich nach außen gebogen und mit einer Zahnung versehen. An den waagerechten Flächen waren die Halbkugeln miteinander verbunden. Bei den Ohrringen aus Grab 588/56 hat dieser Umrandungs-„kragen“ am oberen Bommel eine quadratische Form (bei Ansicht von oben). Beide Paare waren mit einem Haken-Ösen-Verschluss versehen. Bei den Ohrringen aus Grab 307/48 ist außerdem ein Anhänger aus Bronzedraht erhalten, der eng spiralförmig mit einem dünnen Draht umwickelt ist und unten in einer Kugel aus nicht identifiziertem Material endet. Weitere Ohrringe dieser Variante sind aus Zalavár in Westungarn (Nr. 4) und aus Krungl in Steiermark bekannt (Nr. 3).

Ohrringe mit einem auf die Verlängerung geschobenem Bommel (**Variante B**; Abb. 7: 2–9) sind in Mähren bisher nur ein Mal aufgetaucht, und zwar auf dem bislang unveröffentlichten Grabfeld bei dem Burgwall St. Hippolyt in Znojmo (Nr. 5). Der Schwerpunkt des Vorkommens dieser Variante liegt in den österreichischen Alpen (Abb. 9) und außerdem im anschließenden Teil Oberösterreichs, das bis zur Donau reicht (Nr. 9–29). Am südlichen Fuß der Alpen sind diese Ohrringe nur von Grabfeldern im Katastergebiet von Bled in Slowenien bekannt (Nr. 30–33).

Ohrringe der **Variante C** (Nr. 35–53) sind eng verwandt mit Variante B, der Unterschied liegt in der Verwendung einer Glasperle statt des Blechbommels (Abb. 7: 10; 8: 4–6). Die Perle ist überwiegend kugelförmig oder leicht abgeflacht (\varnothing etwa 1 cm). Nur in Zalavár sind Ohrringe nachgewiesen, bei denen eine Mehrfachperle verwendet wurde, und zwar entweder mit drei Segmenten, von denen das mittlere am breitesten ist (Nr. 52; Abb. 8: 5), oder mit zwei praktisch kugelförmigen Segmenten (Nr. 53) – der Hersteller wollte offenbar die Variante A nachahmen. Diese Ohrringe registriere ich von 13 Fundstellen – in Mähren befindet sich nur eine davon (wiederum Znojmo, Nr. 35). Die geografische Ausbreitung (Abb. 10) ist genau wie bei Variante B.

Die Ohrringe vom Krungl-Typ unterscheiden sich voneinander im Detail; einige Konstruktionselemente sind nicht im ganzen Vorkommensgebiet verbreitet: z. B. der S-Schlaufenverschluss taucht nur im südlichen Teil des Ostalpenraumes auf (Nr. 22, 27, 32), ebenso wie die Doppelschleife unter dem Bommel bzw. der Perle (Nr. 22, 29–32, 42a–45, 48, 50, 51). Diese regionalen Eigenarten zeugen davon, dass die Ohrringe vom Krungl-Typ in Werkstätten hergestellt worden waren, die hauptsächlich die nähere Umgebung belieferten.

Aus anderen Teilen Europas sind analoge Ohrringe nicht bekannt. Können wir sie also als „karantánisch“ bezeichnen? Die Meinungen der Forscher darüber, wie weit genau sich das frühmittelalterliche Karantánien ausgedehnt hatte, gehen auseinander (Kramer 1994, 27 mit Lit.). Für die am besten belegte halte ich die Konzeption H.-D. Kahls (2002, 336–394): er sah den Kern Karantániens, wo der Fürst seine Macht direkt ausgeübt hatte, und die Randgebiete gesondert, die zwar auch Teil dieses Machtgebildes gewesen waren, wo die Bindung an den Fürsten jedoch schon lockerer war. Der Kern Karantániens im 8. Jh. deckte sich ihm zufolge mehr oder weniger mit dem Gebiet des heutigen österreichischen Bundeslandes Kärnten (Abb. 11: A; gestrichelte Linie auf Abb. 9 und 10). Beim Vergleich dieser Sachlage mit der Ausbreitung der Ohrringe vom Krungl-Typ (Abb. 9, 10) konstatieren wir, dass sich in Kärnten nur ein kleiner Teil der Fundstellen mit diesem Schmucktyp befindet (Nr. 28, 29, 42). Auf der anderen Seite lässt sich – unter Berücksichtigung der lückenhaften Erforschung von frühmittelalterlichen Grabfeldern in Kärnten – die Zentralposition dieses Lands und ihre mögliche Bedeutung bei der Verbreitung dieses Ohrringtyps in den umliegenden Gebieten hervorheben.

Ohrringe vom Krungl-Typ begann man spätestens am Ende des Vor-Köttlach-Horizonts zu fertigen, d. h. um das Jahr 800 (Eckkrammer 2009, 169). Davon zeugen Fundkombinationen mit Moosaikaugenperlen (Nr. 23), Kreisaugenperlen (Nr. 11) und Bommelohrringen mit Kugelkranz (Nr. 6). Was die Obergrenze des Krungl-Typs betrifft, erwägt St. Eichert (2010, 64, 85, Anm. 404) eine Verwendung noch in der 2. Hälfte des 9. Jhs. Dies wird durch gleichartige Fibeln bestätigt (Abb. 3: 27), die mit diesen Ohrringen drei Mal kombiniert waren (Nr. 24, 32 und 54). St. Thörle (2001, 86–87, 91–93, 269) datiert diese Fibeln in dem Ostalpengebiet hauptsächlich ins 9. Jh., mit einem möglichen Übergreifen in den Anfang des 10. Jhs.

Bronzeohrringe mit zwei Blechbommeln /Typ 7-24/ (Abb. 6) kommen in Dolní Věstonice und auf weiteren mährischen Grabfeldern aus dem 9. und 10. Jh. relativ zahlreich vor. Es gibt hier aber ein Problem, denn wir haben keine Sicherheit, ob dieser Typ überhaupt wirklich existiert hat. Bei den mährischen Ohrringen mit drei Bommeln war der untere Bommel meist am unteren Rundbogen angelötet (Typ 7-27; Abb. 12), aber im Grab wird er oft abgefallen gefunden. Bei keinem Ohrring mit zwei Bommeln können wir deshalb zuverlässig sagen, ob er so ursprünglich hergestellt worden war oder ob es sich um einen Überrest von Ohrringen einer komplizierteren Konstruktion handelt (mit drei oder vier Bommeln).

Ohrringe mit drei Blechbommeln (Typ 7-27) teile ich in zwei Varianten ein: **ohne Verschluss** (Nr. 56–87) und mit **Haken-Ösen-Verschluss** (Nr. 88–95). Zur ersten Variante gehörten in Dolní Věstonice mindestens 16 Ohrringe aus elf Gräbern (Nr. 61–71). Nur bei einem Ohrringpaar (von Grab 173/54) war der dritte Bommel am unteren Ringbogen nachweislich mittels eines Splints aus einem gebogenen schmalen Blechstreifen aufgehängt. In den übrigen Gräbern war der untere Bommel abgefallen gefunden worden, d. h. ursprünglich war er angelötet gewesen. Die zwei gegenständigen Bommel wurden nach dem Aufschieben auf den Trägerring befestigt, und zwar mit einer Lötung an beiden Stellen, an denen der Trägerring aus dem Bommel herauskommt. Das Lot wies eine andere Legierung auf, die wahrscheinlich Blei enthielt (Weichlot).

Ohrringe vom Typ 7-27 ohne Verschluss kommen vor Allem in Südmähren vor (Abb. 13), weniger in Niederösterreich (Nr. 77–84) und in der Südwest-Slowakei (Nr. 85–87). Die niederösterreichischen Exemplare zeichnen sich gegenüber den mährischen durch Unterschiede in der Konstruktion aus: Die Befestigung der Bommel wird mittels Ringchen aus feinem Draht durchgeführt (Nr. 79, 81); der untere Bommel wird auf einen längeren Splint aufgeschoben, der sichtbar aus seiner unteren Halbkugel hervorsticht (Nr. 80; Abb. 12: 11), bzw. am Splint sind zwei Bommel aufgefädelt (Nr. 82; Abb. 12: 12). Es gibt auch zwei Nachahmungen aus gegossener Bronze (Nr. 74, 83; Abb. 12: 8).

Die Variante mit Verschluss kommt in begrenztem Raum vor, und zwar im nordöstlichen Niederösterreich, im angrenzenden Teil Südmährens und in West-Ungarn (Abb. 13). Die Ohrringe haben Bommel mit Ringchen aus feinem Draht und einen Splint zum Aufhängen des dritten Bommels (Nr. 90, 92–94; Abb. 12: 7, 9, 10, 13). Nur bei dem Paar aus Vysočany in Südmähren ist der dritte Bommel am unteren Ringbogen angelötet (Nr. 88).

Ohrringe mit drei Bommeln sind typisch mitteldonauländischer Schmuck, der im Ostalpenraum völlig fehlt. Die niederösterreichischen Exemplare werden ins 9. Jh. datiert, ein gegossenes Exemplar aus Raabs an der Thaya – Sand (Nr. 89, Abb. 12: 5) kann anhand der dendrochronologischen Datierung der Fundstelle in das zweite Viertel des 10. Jhs. gesetzt werden (Felgenhauer-Schmiedt 2008, 308).

Eine auffällige, da selten vorkommende Ohrringgruppe in Dolní Věstonice – Na pískách bilden **Draht-Ohrringe mit zwei oder drei Schlaufen** am unteren Ringbogen, auf die Kettchen nachahmende Drahtpendilien aufgefädelt sind. Nach der Form der Anhänger können sie in zwei Varianten unterteilt werden. Bei dem Paar von Grab 307/48 (Nr. 99; Abb. 1: 2) mit drei Schlaufen ist jeder dieser Anhänger aus einem in der Mitte umgebogenen Draht gefertigt, wobei auf jeder Seite vier runde Ösen übereinander gebildet wurden; zum Schluss wurden beide Drahtenden unten zu einer kurzen Spirale

gewunden. Die Ohrringe sehen so bei flüchtigem Ansehen aus, als ob vom unteren Ringbogen sechs Kettchen mit runden Gliedern hängen würden. Ein Fragment eines gleichen Anhängers ist auch bei einem der Ohrringe von Grab 4/46 erhalten (Nr. 98; *Abb. 1: 6*). Die zweite Variante stellen Schlaufenohrringe dar, deren Pendilien eine einfachere Form haben – einen zu einer Serie mehrerer Ösen hintereinander gebogenen Draht (der längste erhaltene von Grab 4/46 hat sechs Ösen; *Abb. 1: 5*). In den übrigen zwei Gräbern (Grab 613/56 und 628/56; Nr. 100, 101) sind von den Anhängern nur kleine Drahtfragmente übrig, das ursprüngliche Aussehen kann also nicht festgestellt werden.

Analoge Ohrringe kamen in Mähren auf einem einzigen weiteren Gräberfeld und in der Südwest-Slowakei auf zweien vor. Auf dem ausgedehnten Gräberfeld im Vorfeld der Burganlage St. Hippolyt in Znojmo war in Grab 601 (Nr. 97) ein Ohrringpaar mit zwei Schlaufen gefunden worden, in denen ein Drahtpendilium mit vier zu einem Quadrat angeordneten Ösen befestigt war. Ein analoges Exemplar in Silber stammt aus Povedim (Nr. 106; *Abb. 14: 1*). Ein Paar vom Fundort Nitra-Chrenová (Nr. 107; *Abb. 14: 2*) hat wiederum je zwei Schlaufen, die Anhänger unterscheiden sich nur dadurch, dass jeder in der Mitte zwei Ösen hat, was den Pendilien eine Kreuzgestalt verleiht. Die Ohrringe aus beiden slowakischen Fundorten werden in der Literatur als „karantanisch-Köttlacher“ bezeichnet (*Vendtová 1969, 211; Chropovský – Fusek 1988, 155; Hanuliak 2004, 170*), augenscheinlich unter dem Einfluss von Pouliks Interpretation der Exemplare aus Dolní Věstonice als „Köttlacher“ Schmuck (*Poulik 1950, 79*). Die gleiche Anhängerform (ergänzt durch ein rautenförmiges Blech am Ende) wie bei der zweiten Variante aus Dolní Věstonice beobachten wir bei dem Ohrringpaar von Gusen Grab 182 (Nr. 104; *Abb. 14: 5*). Weiter sind aus dem österreichisch-mährisch-slowakischen Raum nur noch wenige Ohrringe mit zwei bis vier Schlaufen bekannt (*Abb. 18*), bei denen keine Pendilien erhalten sind (Nr. 103, 105, 108 und wohl auch Nr. 102).

Bei allen diesen Ohrringen war (oder hatten wahrscheinlich) das Ende des oberen und unteren Ringbogens gerade abgeschnitten (Nr. 96–108). Um diese Ohrringe in den breiteren Kontext einfügen zu können, hat der Verf. auch **Schlaufenohrringe ohne Verschluss** aus anderen Teilen Europas und Kleinasien gesammelt und ausgewertet (Nr. 109–117). Sie kommen an wenigen, auf einem weiträumigen geographischen Gebiet verteilten Fundstellen vor (*Abb. 18*). Sie haben nur zwei oder drei Schlaufen. Anhänger aus geradem Draht sind mit aufgeschobener Glasperle versehen (Nr. 110; *Abb. 14: 8*) oder mit einem weiteren feineren Draht spiralförmig umwickelt (Nr. 113, 114; *Abb. 14: 7*). Nur ein Mal treten echte Kettchen mit runden Gliedern auf, die unten von einer Perle abgeschlossen sind (Nr. 112; *Abb. 14: 9*). Die genauer datierbaren Exemplare werden ins Ende des 6. Jhs. und ins 7. Jh. eingeordnet. Darum ist es unwahrscheinlich, dass sie als Vorlage für die großmährischen Schlaufenohrringe gedient haben (Nr. 96–108), die ins 9. Jh. gehören.

Wesentlich häufiger sind **Schlaufenohrringe mit Verschluss** (Nr. 118–190). Bei ihnen sind zwei Hauptmerkmale zu beobachten, und zwar die Zahl der Schlaufen und die Form der Anhänger. Beide Merkmale hängen von der Region ab, in der die Ohrringe vorkommen. Die Ohrringe aus Nordwest-Bayern (Oberpfalz und Oberfranken) sind überwiegend aus Silber und haben meistens sieben Schlaufen (*Abb. 17*). Einzigartig ist die Verwendung einer S-förmigen Schleife statt einer Öse im Rahmen des Verschlusses (*Abb. 18; Pöllath 2002, I, 123*). Falls in den Schlaufen Pendilien erhalten geblieben sind, sind das Fuchsschwanzkettchen (*Abb. 15: 1*). Die bayerischen Schlaufenohrringe werden in die 2. Hälfte des 8. Jhs. datiert.

Im mittleren Donaauraum sind Ohrringe mit Schlaufen und Verschluss nur aus zwei Gräbern bekannt: Pottenbrunn Grab 91 (Nr. 128) und Halimba – Beláto Domb Grab 469 (Nr. 132). Beide waren spätestens zu Beginn des 9. Jhs. deponiert worden. In zwei weiteren Fällen ist das ursprüngliche Vorhandensein eines Verschlusses unsicher (Nr. 133, 134). Die Exemplare mit erhaltenem unterem Ringbogen haben drei bis fünf Schlaufen.

Die Exemplare im Ostalpenraum stellen eine bedeutende Konzentration dar. Hier dominieren Stücke mit drei oder vier Schlaufen,

nur selten tauchen fünf oder mehr Schlaufen auf (Nr. 129, 143, 148). In den Schlaufen sind außer Kettchen (*Abb. 15: 4*) auch Anhänger aus in der Mitte umgebogenem und gedrehtem Draht befestigt (*Abb. 15: 3, 10*). In Slowenien kamen sie zwei Mal zusammen mit Ohrringen vom Krungl-Typ (Nr. 149, 150, bzw. Nr. 46, 47) und ein Mal zusammen mit einer zweiarmligen Fibel vor (Nr. 143), woraus ihre Datierung ins 9. Jh. hervorgeht.

Eine dichte und deutlich begrenzte Anhäufung befindet sich in Dalmatien (Nr. 158–171), wo Ohrringe mit vier Schlaufen überwiegen, nur selten mit drei (Nr. 169) oder fünf (Nr. 164–166). Die erhaltenen Anhänger in den Schlaufen haben eine einheitliche Gestalt – sie sind aus einem in der Mitte umgebogenen und gedrehten Draht gefertigt (*Abb. 15: 17*), wobei eine lokale Besonderheit aus einer runden Öse am unteren Ende des so entstandenen Anhängers besteht (*Abb. 15: 13*), die sicherlich eine Abschlussperle imitiert (vgl. *Abb. 19: 2*). *M. Petrinec (2009, 233–234)* datiert diese Ohrringe in die Zeit um die Mitte des 9. Jhs., und zwar auf Grund des Grabritus. *V. Gašparac Gurjača* und *V. Milošević (2007, 446–447)* erwähnen eine etwas frühere Datierung.

Die zahlreichen Exemplare in Süd-Bulgarien haben am unteren Ringbogen ausschließlich drei Schlaufen und die Anhänger weisen eine sozusagen standardisierte Gestalt auf: Es sind entweder Drahtkettchen mit 8-förmigen Gliedern (Nr. 183, 184, 188) oder leicht konische Anhänger aus spiralförmig gewundenem Draht (Nr. 186, 187). Bei einigen Ohrringen sind beide Anhängertypen kombiniert, wobei das Kettchen auch sehr lang sein kann (*Abb. 15: 5; Nr. 182, 184, 187*). Vereinzelt Exemplare aus dem Kosovo und aus Makedonien haben ähnliche Merkmale wie in Bulgarien (Nr. 175, 178; *Abb. 15: 12, 20*), was davon zeugt, dass ein großer Teil des Südbalkans Bestandteil desselben Herstellungs- und Distributionskreises war. Die Gräberfelder aus Süd-Bulgarien waren bei früheren Forschungen grob ins 9.–10. Jh. datiert worden, und zwar auf Grund des „christlichen“ Grabritus (*Važarova 1976, 365*). Gräber mit Schlaufenohrringen (z. B. Nr. 183, 184 und 186) werden jüngst eher ins 7.–9. Jh. gesetzt (*Angelova – Marvakov 2001, 13–16*).

In allen Regionen haben die **Schlaufenohrringe** ihre spezifischen Merkmale, woraus hervorgeht, dass sie lokale Erzeugnisse waren. Frühe Schlaufenohrringe, datiert vom Ende des 6. Jhs. bis zum Beginn des 8. Jhs. (z. B. Nr. 113–117, 118, 173), waren durch Nachahmung luxuriöser Vorlagen unter Verwendung einfacher Technologien entstanden (*Uenze 1992, 165; Fiedler 1992, I, 52*). Als Vorlage hatten höchstwahrscheinlich Goldohrringe gedient, die in Schätzen des 7. Jhs. im östlichen Mittelmeerraum auftreten (*Abb. 19: 2*). Ohrringe mit zwei Schlaufen, deren Anhänger aus einem geraden Draht mit einer aufgefädelten Glasperle gefertigt waren (Nr. 110, 136, 177; *Abb. 14: 8; 15: 11*), sind – typologisch gesehen – eine Variante der viel zahlreicher erhaltenen spätantiken Ohrringe – mit einer einzelnen Schlaufe und analog konstruiertem Anhänger (*Abb. 19: 1; z. B. von Freedon 1979, Taf. 76: 2; Riemer 2000, Taf. 68: 7, 8; 94: 8*). Die Rolle der gegossenen Ohrringe vom Buzet-Typ (*Abb. 19: 5*) als mögliche Vorlage für die Schlaufenohrringe konnte nur begrenzt gewesen sein, sie treten nämlich nur in Italien und an der Adriaküste auf (*Bierbrauer 1987, 154–157*).

Die großmährischen Ohrringe mit Schlaufen und eigentümlich geformten Drahtanhängern (*Abb. 1: 2, 5, 6; 14: 1, 2*) sind ebenfalls lokale Erzeugnisse. Als Vorlage dienten höchstwahrscheinlich die aus Grab 182 in Gusen, Oberösterreich, bekannten Ohrringe (Nr. 104; *Abb. 14: 5*), die am ehesten an die Ohrringe mit aus Draht gefertigten Kettchenimitationen und rautenförmigen Blechanhängern anknüpfen (*Abb. 20: 2*). Beide Typen gehören in den Vor-Köttlach-Horizont (2. Hälfte des 8. Jhs. und Beginn des 9. Jhs.). Großmährische Schlaufenohrringe treten in geringer Zahl auf, was von ihrer relativ kurzen Herstellungs- und Tragezeit zeugt. Falls die Annahme über ihre Entstehung richtig ist, geht daraus eine Datierung in die 1. Hälfte des 9. Jhs. hervor.

Die letzten zwei analysierten Schmuckarten sind **Kopfschmuckringe mit funktionalem Haken und Öse bzw. S-Schlaufe**. Die erste ist in Znojmo Grab 676 gemeinsam mit einem Ohrringpaar vom Krungl-Typ aufgetaucht (Variante C, Nr. 35; unveröffentlicht). In Rajhrad Grab 279 wurden beide Varianten gefunden (*Abb. 21:*

1, 2). Analoge Schmuckstücke, freilich in unterschiedlichen Größen, tauchen in mehreren Regionen Mitteleuropas auf. In Nordost-Bayern überwiegen Kopfschmuckringe größerer Ausmaße, kleinere sind hier relativ selten (*Abb. 21: 3–5*). Geographisch am nächstliegenden sind die Kopfschmuckringe im österreichischen Donauraum (*Abb. 21: 6*), die noch dazu mit den besprochenen südmährischen Stücken vergleichbare Größen haben. Diesen Schmuckstücken fehlen aber spezifische Merkmale, von denen man bei den Überlegungen über ihre genauere Herkunft und Datierung ausgehen könnte.

Festzustellen ist, dass die „karantäischen“ oder „köttlacher“ Einflüsse in Mähren in der älteren Forschung überschätzt wurden. Die besprochenen Ohrringtypen zeugen nicht davon, dass der südlichste Teil Mährens zum Ziel irgendeiner Art Migration aus dem Ostalpenraum geworden wäre. Der heutige Forschungsstand ermöglicht eher die Interpretation, dass der mittlere Donauraum im Frühmittelalter ein großer „Kommunikationsraum“ gewesen war, in dem sich modische (u. a.) Impulse begegnet waren und verbreitet hatten. Ein Beispiel für diese Vermischung von Einflüssen ist der Vor-Köttlach-Horizont (*Abb. 3: 1–13*), in dem der westeuropäische und spätawarische Schmuck auf vorderöstliche Importe und lokale Schmuckstücke traf. Diese Schmuckgruppe breitete sich auch nach Mähren aus, erreichte aber nur dessen Südrand (Prušanky, Dolní Věstonice und Znojmo), aus den Gebieten weiter nördlich der Pollauer Berge kennen wir keine vergleichbaren Grabkomplexe.

In ähnlichen Zusammenhängen interpretiere ich die meisten der hier analysierten Ohrringtypen. Ohrringe vom Krungl-Typ (Nr. 1, 2, 5, 35), ebenso wie die Ohrringe mit drei Bommeln und Verschluss (Nr. 88) sowie Schlaufenohrringe (Nr. 97–102) treten in Mähren in einer sehr beschränkten Gräberzahl auf, wiederum nur an Fundstellen in der Nähe der heutigen österreichisch-mährischen Grenze (Vysočany, Znojmo, Dolní Věstonice, Mikulčice; *Abb. 9, 10, 13, 16*). Diese Gräber gehören in eine Periode, die nicht allzu lang gedauert haben konnte. Angesichts der erwähnten Tatsachen handelte es sich höchstwahrscheinlich um die dem Vor-Köttlach-Horizont nachfolgende Periode: man kann sie also grob mit der 1. Hälfte des 9. Jhs. gleichsetzen.

Deutsch von Bettina Židková,
Revision von Antje Bosselmann-Ruickbie

Literatura

Angelova, S. — Koleva, R. 2001:

Zur Chronologie frühmittelalterlicher Nekropolen in Südbulgarien. In: Wendel, M. /Hrsg./: Karasura. Untersuchungen zur Geschichte und Kultur des alten Thrakien. Band I: 15 Jahre Ausgrabungen in Karasura. Internationales Symposium Čirpan/Bulgarien 1996. Weißbach, 263–270.

Angelova, S. — Marvakov, T. 2001:

Über zwei Nekropolen aus Südwestbulgarien. In: Galuška, L. — Kouřil, P. — Měřínský, Z. /edd./: Velká Morava mezi východem a západem. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 17. Brno, 13–27.

Bajalović, M. — Hadži Pešić, H. 1984:

Nakit VIII–XVIII veka u Muzeju grada Beograda. — The Collection of Jewelry in the Belgrade City Museum (8th–18th Century). Beograd.

Baldini Lippolis, I. 1999:

L'oreficeria nell'impero di Costantinopoli tra IV e VII secolo. Bibliotheca Archaeologica 7. Bari.

Bálint, Cs. 1991:

Südungarn im 10. Jahrhundert. Studia Archaeologica 9. Budapest.

Bárdos, E. 1985:

IX. századi temető Kaposvár határában (Cemetery of the 9th

century in the vicinity of Kaposvár). A Somogy Megyei Múzeumok Közleményei (Kaposvár) 7, 5–45.

Belošević, J. 1986:

Zaštitna istraživanja starohrvatskih nekropola u Smilčiću i Biljanima Donjim kod Zadra (Old Croatian Necropolises Protective Researches at the Villages of Smilčić and Biljane Donje near Zadar). Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 25, Razdio povijesnih znanosti 12, 1985/1986, 125–147, tab. I–XIII.

Belošević, J. 1999:

Srednjevjekovno groblje u okolišu Crkve sv. Križa u Ninu (The Medieval Cemetery in the Surroundings of the Church of the Holy Cross in Nin). Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 37, Razdio povijesnih znanosti 24/1998, 105–154, tab. I–XXXVI.

Beránek, M. — Hasil, J. 2014:

Esovitá záušnice západního typu z k. ú. Cetnov, okr. Cheb. Archeologie západních Čech 8. Plzeň, 83–91.

Berti, F. 1992:

La necropoli altomedievale di Voghenza. Relazione dello scavo ed analisi dei contesti. In: La necropoli altomedievale di Voghenza. Studio antropologico multidisciplinare. Supplemento al volume 68° degli Atti dell'Accademia delle Scienze di Ferrara. Ferrara, 13–43.

Bitenc, P. — Knjific, T. /edd./ 2001:

Od Rimljanov do Slovanov. Predmeti. Ljubljana.

Bosselmann-Ruickbie, A. 2011:

Byzantinischer Schmuck des 9. bis 13. Jahrhunderts. Untersuchungen zum metallenen dekorativen Körperschmuck der mittelbyzantinischen Zeit anhand datierter Funde. Spätantike – Frühes Christentum – Byzanz, Reihe B: Studien und Perspektiven, Band 28. Wiesbaden.

Brather, S. 2004:

Ethnische Interpretationen in der frühgeschichtlichen Archäologie. Geschichte, Grundlagen und Alternativen. Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Ergänzungsband 42. Berlin – New York.

Breibert, W. 2008:

Grabfunde aus Krungl in der Steiermark. Neues zu einem altbekannten frühmittelalterlichen Gräberfeld. In: Frühmittelalterarchäologie in der Steiermark. Beiträge eines Fachgesprächs anlässlich des 65. Geburtstags von Diether Kramer. Schild von Steier – Beiheft 4, 7–21.

Breibert, W. 2011:

The Cemetery of Krungl (Styria, Austria) – Reflections on Early Medieval Chronology and Economy in the Eastern Alps. In: Macháček, J. — Ungerman, Š. /Hrsg./: Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa. Studien zur Archäologie Europas 14. Bonn, 561–574.

Breibert, W. 2013:

Frühmittelalterliche Hügelgräber auf der Schanze von Thunau am Kamp, NÖ. Archaeologia Austriaca 94, 2010, 127–149.

Breibert, W. 2015:

Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Krungl, Gem. Bad Aussee, Bez. Liezen (Stmk). Studien zum Frühmittelalter im Ostalpenraum. Wien (Dissertation, Universität Wien).

Brozzi, M. 1971:

La necropoli tardo-antica altomedievale di Firmano (Cividale del Friuli). Aquileia Nostra XLII, 71–100.

Brozzi, M. 1989:

La popolazione romana nel Friuli longobardo (VI–VIII sec.). Pubblicazioni della Deputazione di Storia Patria per il Friuli 19. Udine.

Bulle, H. 1934:

Ausgrabungen bei Aphiona auf Korfu. Mitteilungen des Deut-

- schen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung 59, 147–240.
- Buora, M. 1988:*
Pradamano – Scavo di necropoli rurale del periodo altomedioevale. *Aquileia Nostra* LIX, 387–390.
- Burić, T. 2001:*
Putalj u srednim vijeku (Putalj in the Middle Ages). In: Burić, T. — Čaće, S. — Fadić, I.: Sv. Juraj od Putalja. Muzej hrvatskih arheoloških spomenika Split – Katalozi i monografije 12. Split, 151–322.
- Cavada, E. 1997:*
Coppia di orecchini in bronzo con pendenti in pasta vitrea blu. In: Endrizzi, L. — Marzatico, F. /edd./: Ori delle Alpi. Quaderni della Sezione Archeologica, Castello del Buonconsiglio 6. Trento, 513–515.
- Cavada, E. 1998:*
Cimiteri e sepolture isolate nella città di Trento (secoli V–VIII). In: Brogiolo, G. P. — Cantino Wataghin, G. /edd./: Sepolture tra IV e VIII secolo. 7. Seminario sul Tardo Antico e l'Alto Medioevo in Italia Centro Settentrionale. Gardone Riviera, 24–26 ottobre 1996. Documenti di archeologia 13. Mantova, 123–141.
- Cavallari, C. 2005:*
Oggetti di ornamento personale dall'Emilia Romagna bizantina: i contesti di rinvenimento. *Studi e Scavi, nuova serie* 13. Bologna.
- Ciglencčki, S. 1994:*
Höhenbefestigungen als Siedlungsgrundeinheit der Spätantike in Slowenien. *Arheološki vestnik* 45, 239–266.
- Curja, R. 1996:*
Poznorimski in zgodnjerednjeveški Koper. Arheološko izkopavanje na bivšem Kapucinskem vrtu v letih 1986–1987 v luči drobnih najdb 5. do 9. stoletja (Capodistria tardoromana e altomedioevale. Lo scavo archeologico nell'ex orto dei Cappuccini negli anni 1986–1987 alla luce dei reperti dal V al IX secolo d. C.). Koper.
- Curta, F. 2013:*
Seventh-century fibulae with bent stem in the Balkans. *Archaeologia Bulgarica* 17, no. 1, 49–70.
- Čangova, J. 1992:*
Pernik, tom. III. Krepostta Pernik VIII–XIV v. Sofija.
- Ćorović-Ljubinković, M. 1986:*
Viničani. In: Apostolski, M. /ed./: Zbornik posveten na Boško Babić. Prilep, 133–137.
- Dal Ri, L. 2009:*
L'insediamento fortificato di Lamprecht nel comune di Appiano (Bolzano). *Atti della Accademia Roveretana degli Agiati* 259, 97–129.
- Dal Ri, L. — Piva, G. 1987:*
Ledro B: Una stazione del primo medioevo a Volta di Besta sul lago di Ledro nel Trentino. In: Congresso La Regione Trentino – Alto Adige nel Medio Evo. Atti dell'Accademia Roveretana degli Agiati 236, s. VI, vol. 26, f. A (Rovereto), 265–348.
- D'Angela, C. 1989:*
Ori Bizantini del Museo Nazionale di Taranto. Taranto.
- Dankanits, Á. — Ferenczi, I. 1959:*
Săpăturile arheologice de la Ciombrud (Les fouilles archéologiques de Ciombrud). *Materiale și cercetări arheologice* 6, 605–615.
- Demo, Ž. 2014:*
Zlato i srebro srednjeg vijeka u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Zagreb.
- Denk, S. 1962:*
Das Erlaufgebiet in ur- und frühgeschichtlicher Zeit. Forschungen zur Landeskunde von Niederösterreich 13. Wien.
- Deubler, H. 1966:*
Neue karolingerzeitliche Grabfunde bei Sundremda, Kr. Rudolstadt. Vorbericht. Ausgrabungen und Funde 11, 277–281.
- Deubler, H. 1973:*
Die Reihengräberfriedhöfe Sundremda und Remda/Altremda, Kr. Rudolstadt. Ausgrabungen und Funde 18, 248–255.
- Dinklage, K. 1941:*
Frühdeutsche Volkskultur der Ostmark im Spiegel der Bodenfunde von Untersteiermark und Krain. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien LXXI, 235–259.
- Dostál, B. 1966:*
Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě. Praha.
- Dostál, B. 1975:*
Břeclav – Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec. Brno.
- Dostál, B. 1991:*
Zur Datierungsfrage des grossmährischen Schmucks. In: Chronologische Fragen des 7.–10. Jahrhunderts. Archäologische Konferenz des Komitates Zala und Niederösterreichs II. Traismauer, 15.–16. 10. 1990 (Sonderdruck Zalai Múzeum 3), 81–87.
- Drauschke, J. 2010:*
Halbmondförmige Goldohrringe aus bajuwarischen Frauengräbern. Überlegungen zu Parallelen und Provenienz. In: Daim, F. — Drauschke, J. /Hrsg./: Byzanz – das Römerreich im Mittelalter. Teil 3 – Peripherie und Nachbarschaft. Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 84/3. Mainz, 175–188.
- Drauschke, J. 2011:*
Zwischen Handel und Geschenk. Studien zur Distribution von Objekten aus dem Orient, aus Byzanz und aus Mitteleuropa im östlichen Merowingerreich. *Freiburger Beiträge zur Archäologie und Geschichte des ersten Jahrtausends* 14. Rahden/Westf.
- Eckkrammer, T. 2009:*
Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Hainbuch/Dorf a. d. Enns, NÖ. Wien (Diplomarbeit, Universität Wien).
- Eichert, S. 2010:*
Die frühmittelalterlichen Grabfunde Kärntens. Die materielle Kultur Karantaniens anhand der Grabfunde vom Ende der Spätantike bis ins 11. Jahrhundert. *Aus Forschung und Kunst* 37. Klagenfurt am Wörthersee.
- Eichert, S. 2012:*
Frühmittelalterliche Strukturen im Ostalpenraum. Studien zu Geschichte und Archäologie Karantaniens. *Aus Forschung und Kunst* 39. Klagenfurt am Wörthersee.
- Felgenhauer-Schmiedt, S. 2001:*
Die Burg auf der Flur Sand bei Raabs an der Thaya. In: Galuška, L. — Kouřil, P. — Měřinský, Z. /edd./: Velká Morava mezi východem a západem. *Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno* 17. Brno, 85–105.
- Felgenhauer-Schmiedt, S. 2008:*
Frühe Herrschaftsbildung im Nordwald – Die Burganlage auf der Flur Sand bei Raabs an der Thaya und die Burg Raabs. In: Zehetmayer, R. /Hrsg./: Im Schnittpunkt frühmittelalterlicher Kulturen. Niederösterreich an der Wende vom 9. zum 10. Jahrhundert. *NÖLA. Mitteilungen aus dem Niederösterreichischen Landesarchiv* 13. St. Pölten, 298–321.
- Fiedler, U. 1992:*
Studien zur Gräberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an der

unteren Donau. Teil I, II. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 11. Bonn.

Fischbach, O. 1897:

Újabb leletek Hohenbergröl és Krunglból. *Archaeologiai értesítő* XVII, 133–147.

Fojtík, P. — Šmíd, M. 2008:

Slovanské hroby a pohřebiště na Prostějovsku. *Pravěk – Supplementum* 18. Brno.

von Freeden, U. 1979:

Untersuchungen zu merowingerzeitlichen Ohrringen bei den Alamannen. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 60, 227–441, Taf. 61–84.

von Freeden, U. 1983:

Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Grafendobrach in Oberfranken. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 64, 417–507.

Friesinger, H. 1965:

Beiträge zur Besiedlungsgeschichte des nördlichen Niederösterreich im 9.–11. Jahrhundert. I. *Archaeologia Austriaca* 37, 79–112.

Friesinger, H. 1971–1974:

Studien zur Archäologie der Slawen in Niederösterreich. *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission ÖAW* 15–16. Wien.

Friesinger, H. 1972:

Frühmittelalterliche Körpergräber aus Pottenbrunn, Stadtgemeinde St. Pölten, NÖ. *Archaeologia Austriaca* 51, 113–189.

Friesinger, H. 1975–1977:

Studien zur Archäologie der Slawen in Niederösterreich II. *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission ÖAW* 17–18. Wien.

Gabrovec, S. 1955:

Nekaj novih staroslovenskih najdb (Einige neue altslawische Funde). *Arheološki vestnik* 6, 134–138.

Gašparac Gunjača, V. — Milošević, A. 2007:

Dva nova zanimljiva srednjovjekovna grobna nalaza iz okolice Sinja (Zwei neue interessante mittelalterliche Grabfunde aus der Umgebung von Sinj). *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 24, 443–452.

Geary, P. J. 1983:

Ethnic identity as a situational construct in the early middle ages. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 113, 15–26.

Giesler, J. 1978:

Zu einer Gruppe mittelalterlichen Emailscheibenfibeln. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* 6, 57–72.

Giesler, J. 1980:

Zur Archäologie des Ostalpenraumes vom 8. bis 11. Jahrhundert. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 10, 85–98.

Giesler, J. 1981:

Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo-Brdo-Kultur. *Prähistorische Zeitschrift* 56, 3–167.

Giesler, J. 1997:

Der Ostalpenraum vom 8. bis 11. Jahrhundert. *Studien zu archäologischen und schriftlichen Zeugnissen. Teil 2: Historische Interpretation.* Rahden.

Giesler, J. 2001:

Köttlachkultur. In: Hoops, J. /Hrsg./: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 17 (2. Auflage). Berlin – New York, 155–161.

Giesler, J. 2002:

An der Südostgrenze des Reiches – der Ostalpenraum im 10. Jahrhundert. In: Henning, J. /Hrsg./: *Europa im 10. Jahrhundert. Archäologie einer Aufbruchzeit.* Mainz, 397–409.

Gleirscher, P. 2000:

Karantanien. Das slawische Kärnten. Klagenfurt.

Grigorov, V. 2007:

Metalni nakiti ot srednovekovna Bulgarija (VII–XI v.) — Metal Jewellery from Medieval Bulgaria (7th–11th C.). Sofija.

Gugl, Ch. 2007:

Gräber aus dem Lagerinnern und aus der Nekropole vor dem Osttor. In: Gugl, Ch. — Kastler, R. /Hrsg./: *Legionslager Carnuntum. Ausgrabungen 1968–1977. Der Römische Limes in Österreich* 45. Wien, 490–498.

Gunjača, S. 1960:

Tiniansia archaeologica – historica – topographica II. Starohrvatska prosvjeta, ser. III, 7, 7–142.

Haberstroh, C. 2004:

Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Wirbenz, Gde. Speichersdorf, Lkr. Bayreuth. *Kataloge der Archäologischen Staatssammlung München* 30. München.

Hampl, F. 1961:

in frühgeschichtliches Gräberfeld in Wartmannstetten, p. B. Neunkirchen, NÖ. *Archaeologia Austriaca* 29, 18–37.

Hanuliak, M. 2004:

Velkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.–10. storočí na území Slovenska. Nitra.

Hausmair, B. 2008:

Die frühmittelalterlichen Grabfunde von Micheldorf/Kremsdorf, OÖ. Wien (Diplomarbeit, Universität Wien).

Heinrich, W. 2001:

Zwentendorf – ein Gräberfeld aus dem 10.–11. Jahrhundert. *Antropologische Auswertung. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission* 42. Wien.

Hrubý, V. 1955:

Staré Město. Velkomoravské pohřebiště „Na valách“. Praha.

Chropovský, B. 1962:

Slovanské pohrebisko v Nitre na Lupke. *Slovenská archeológia* 10, 175–240.

Chropovský, B. — Fusek, G. 1988:

Výsledky výskumov na stavenisku športového areálu v Nitre. *Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied* 24, 143–171.

Ippen, Th. 1901:

Prehistorički nalazi iz Albanije. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* (Sarajevo, oktobar – decembar), 603–608.

Ivanišević, V. — Kazanski, M. 2002:

La nécropole de l'époque des grandes migrations à Singidunum (Nekropola seobe naroda iz Singidunuma). In: Popović, M. /ed./: *Singidunum* 3. Beograd, 101–157.

Jelovina, D. 1976:

Starohrvatske nekropole na području između rijeka Zrmanje i Cetine. Split.

Jelovina, D. — Vrsalović, V. 1981:

Srednjovjekovno groblje na „Begovači“ u selu Biljanima Donjim kod Zadra (Das mittelalterliche Gräberfeld von „Begovača“ im Dorfe Biljani Donji bei Zadar). *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, 11, 55–136.

Jisl, L. 1952:

Slovanské mohylové pohřebiště ve Stěbořicích, okr. Opava. *Časopis Slezského muzea v Opavě* 2, sér. B, 6–20.

Jovanović, S. — Vuksan, M. 2005:

Medieval Necropolis. In: Petković, S. et al.: *Roman and Medieval Necropolis in Ravna near Knjaževac.* *Archaeological Institute Monographs* 42. Beograd, 181–275.

Jovanović, V. 1976:

Über den frühmittelalterlichen Schmuck von Čečen auf Kosovo. *Balkanoslavica* 5, 123–145.

Justová, J. 1990:

Dolnorakouské Podunají v raném středověku. *Slovanská archeologie k jeho osídlení v 6.–11. století*. Praha.

Kahl, H.-D. 2002:

Der Staat der Karantanen. Fakten, These und Fragen zu einer frühen slawischen Machtbildung im Ostalpenraum (7.–9. Jh.). — Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze. Supplementum — Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese. Ergänzungsband. Ljubljana.

Kalousek, F. 1971:

Břeclav – Pohansko I. Velkomoravské pohřebiště u kostela. Brno.

Kamenjarin, I. 2009:

Bijaći – Stombrato. Rezultati arheoloških istraživanja starohrvatskoga groblja (Bijaći – Stombrato. Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen eines altkroatischen Gräberfeldes). *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, 36, 85–111.

Karaman, L. 1936:

Starohrvatsko groblje na „Majdanu“ kod Solina. Split.

Karaman, L. 1940:

Iskopine društva „Bihaća“ u Mrvincima i starohrvatska groblja. In: *Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti* 268. Zagreb, 1–44.

Kastelic, J. 1960:

Staroslovanski Kranj. In: *Žontar, J. /ed./: 900 let Kranja*. Spominski zbornik. Kranj, 38–50.

Katsarova, V. — Hadjiantgelov, V. 2002:

The Late Antique and Medieval Necropolis at Koprivlen. In: *Delev, P. — Vulcheva, D. /edd./: Koprivlen vol. 1. Rescue Archaeological Investigations along the Gotse Delchev – Drama Road 1998–1999*. Sofia, 213–242.

Klanica, Z. 1965:

Vorbericht über die Grabungsergebnisse des altslawischen Burgwalles in Mikulčice für das Jahr 1964. *Přehled výzkumů 1964*, 55–60, tab. 19–27.

Klanica, Z. 1995:

Zur Periodisierung vorgroßmährischer Funde aus Mikulčice. In: *Daim, F. — Poláček, L. /Hrsg./: Studien zum Burgwall von Mikulčice 1*. Brno, 379–469.

Klanica, Z. 2006:

Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebiště. Díl I. Příspěvek ke chronologii časné středověké hmotné kultury ve střední Evropě. Díl II. Katalog. *Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 28*. Brno.

Klíma, B. 1987:

Zachraňovací výzkum na slovanském pohřebišti u Nenkovic (okr. Hodonín). *Přehled výzkumů 1985/42*, obr. 10.

Knific, T. 1983:

Nožič z zavojkoma s stroslovanskega grobišča Dlesc při Bodeščah (The Knife with two Volutes from the Old Slavic Burial-Ground Dlesc near Bodešče). *Arheološki vestnik* 34, 361–374.

Knific, T. 2008:

Predmeti orientalskega izvora z zgodnesrednjeveških najdišč v Sloveniji (Gegenstände orientalischer Herkunft aus frühmittelalterlichen Fundstellen in Slowenien). In: *Guštin, M. /ed./:*

Srednji vek. Arheološke raziskave med Jadranskim morjem in Panonsko nižino (Mittelalter. Archäologische Forschungen zwischen der Adria und der Pannonischen Tiefebene). Ljubljana, 35–38.

Knific, T. — Pleterski, A. 1993:

Staroslovanski grobišči v Spodnjih Gorjah in Zasipu (Altslawische Gräberfelder in Spodnje Gorje und Zasip). *Arheološki vestnik* 44, 235–267.

Korošec, P. 1955:

Slovanska najdišča v vzhodni Furlaniji (Scoperte archeologiche del periodo slavo nel Friuli orientale). *Arheološki vestnik* 6, 247–257.

Korošec, P. 1956:

Še nekaj slovanskih najdišč v vzhodni Furlaniji (Su alcuini scavi slavi nel Friuli orientale). *Arheološki vestnik* 7, 459–465.

Korošec, P. 1979:

Zgodnesrednjeveška arheološka slika karantanskih Slovanov (Archäologisches Bild der karantanischen Slawen im frühen Mittelalter) I, II. Ljubljana.

Korošec, P. 1994:

Kulturno vrednotenje najdb z grobišča v Köttlachu pri Gloggnitzu (Kulturverwertung der Funde aus dem Gräberfeld in Köttlach bei Gloggnitz). *Razprave Filozofske fakultete*. Ljubljana.

Korošec, P. 1999:

Nekropola na ptujskem gradu, turnirski prostor (Das Gräberfeld an dem Schlossberg von Ptuj, Turnierplatz). Ptuj.

Košnar, L. 2009:

K původu několika raně středověkých nálezů z Čech. *Archeologické rozhledy* 61, 666–672.

Kouřil, P. — Tymonová, M. 2013:

Slovanský kostrový mohylník ve Stěbořicích. *Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 34*. Brno.

Kovrig, I. 1963:

Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán. *Archaeologia Hungarica, Series Nova XL*. Budapest.

Král, J. 1959:

Slovanský mohylník ve Vysočanech nad Dyjí. *Památky archeologické* 50, 197–226.

Kramer, D. 1994:

Bemerkungen zur Mittelalterarchäologie in der Steiermark. 2. Teil: Gräberfelder, Slawen und Bayern. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark LXXXV*, 25–72.

Kreitner, T. 1994:

Bericht über die archäologische Untersuchung der ur- und frühgeschichtlichen Höhensiedlung in Stein, Ried Altenburg, 1993/94. *Fundberichte aus Österreich* 32, 1993, 287–291.

Kurtz, H. 1930:

Funde der awarischen und slawischen Zeit aus Carnuntum. In: *Beninger, E.: Prähistorische, germanische und mittelalterliche Funde von Carnuntum und Umgebung*. Materialien zur Urgeschichte Österreichs, Heft 4. Wien.

Langó, P. 2012:

Délszlávok Nyitrán? Megjegyzések az alsó ívükön tekercselt drótdíszes karikaékszerek klasszifikációjá kapcsán (Southern Slavs in Nitra? Comments to the Classification of Earrings with Lower Arch Ornaments with Roundwound Wire). In: *Kiss, P. A. — Piti, F. — Szabados, G. /ed./: A VII. Medieviztikai PhD-konferencia (Szeged, 2011. június 1.–3.)*. *Középkortörténeti tanulmányok* 7. Szeged, 237–280.

Later, Ch. 2011:

Von der Nordsee in die Oberpfalz – eine gleicharmige Fibel der Karolingerzeit aus Dietfurt a. d. Altmühl vor dem Hintergrund des frühmittelalterlichen Landesausbaus im 8. und 9. Jahrhundert. Beiträge zur Archäologie in der Oberpfalz und in Regensburg 9, 173–194.

Lesák, B. — Musilová, M. 1999:

Hrobové celky z druhej polovice 9. až prvej polovice 10. storočia na území ŠMPR Bratislava. *Studia archaeologica slovacae mediaevalia* II, 33–62.

Losert, H. 2003:

Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Altenerding in Oberbayern und die „Ethnogenese“ der Bajuwaren. In: Losert, H. — Pleterski, A.: Altenerding in Oberbayern. Struktur des frühmittelalterlichen Gräberfeldes und „Ethnogenese“ der Bajuwaren, Teil I. Berlin – Bamberg – Ljubljana.

Lutovský, M. 2006:

Prameny poznání slovanských mohylových pohřebišť v Konětopch-Jerusalemě a Lékařově Lhotě. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 19. České Budějovice, 151–181.

Mader, B. 1991:

Die frühmittelalterliche Fundsituation in Friaul (Aspekte zur slawischen Siedlungschronologie). In: Chronologische Fragen des 7.–10. Jahrhunderts. Archäologische Konferenz des Komitates Zala und Niederösterreichs II. Traismauer, 15.–16. 10. 1990 (Sonderdruck Zalai Múzeum 3), 41–47.

Mader, B. 1993:

Das slawische Gräberfeld von Pordenone – Palazzo Ricchieri. *Aquileia Nostra* LXIV, 241–300.

Maneva, E. 1992:

Srednovjekoven nakit od Makedonija (The medieval jewellery of Macedonia). *Skopje*.

Manière-Lévêque, A.-M. 1997:

L'évolution des bijoux „aristocratiques“ féminins à travers les trésors proto-byzantins d'orfèvrerie. *Revue Archéologique* 1997/1, 79–106.

Manova, E. 1964:

Archeologičeski proučvanija v rajona na Zlatograd. *Archeologija* (Sofia) 6, sv. 4, 20–26.

Marshall, F. H. 1911:

Catalogue of the jewellery, Greek, Etruscan, and Roman, in the Departments of Antiquities, British Museum. London.

Menis, G. C. 1982:

Ricerche archeologiche nella pieve di Buja (Friuli). *Relazione preliminare delle campagne 1980–1981. Aquileia Nostra* LIII, 17–100.

Měřínský, Z. 1985:

Velkomoravské kostrové pohřebišťe ve Velkých Bílovicích (K problematice venkovských pohřebišť 9.–10. stol. na Moravě). *Studie Archeologického ústavu v Brně* 12. Praha.

Mesterházy, K. 1991:

Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10.–11. századi magyar sírleletekben II. (Gegenstände byzantinischen und balkanischen Ursprungs in den ungarischen Gräberfeldern des 10.–11. Jh. II). *Folia archaeologica* 42, 145–177.

Mitscha-Märheim, H. 1964:

Ein reiches Frauengrab aus der Laurentiuskirche in Lorch, OÖ. *Jahrbuch des oberösterreichischen Musealvereines* 109, 191–193.

Mitscha-Märheim, M. 1966:

Archäologisches und Historisches zur Slawensiedlung in Österreich. In: Zagiba, F. /Hrsg./: *Das östliche Mitteleuropa in*

Geschichte und Gegenwart. Acta Congressus historiae Slavicae Salisburgensis in memoriam SS. Cyrilli et Methodii anno 1963 celebrati. Annales Instituti Slavici, Band I/2. Wiesbaden, 1–32.

Modričan, W. 1963:

Die Frühmittelalterfunde (8. bis 11. Jhdt.) der Steiermark. *Schild von Steir* 11, 45–84.

Müller, R. 2004:

Régészeti összefoglaló az Esztergályhorváti-Alsóbárándpusztán feltárt Karoling-kori temetőről (Archäologische Zusammenfassung des karolingerzeitlichen Gräberfeldes von Esztergályhorváti-Alsóbárándpuszta). In: G. Tóth /ed./: *Karoling-kori emlékek. Régészet és antropológia. Szombathely 2004, 9–32.*

Mušmov, N. A. 1929:

Izvort Sv. Troica pri Bracigovo (La source de „Sainte Trinité“ près de Bratsigovo). *Izvestija na Bulgarskija archeologičeski institut* (Sofia) V, 1928/29, 328–330.

Nallbani, E. 2004a:

Résurgence de traditions de l'Antiquité tardive dans les Balkans occidentaux: Étude de sépultures au nord de l'Albanie. *Hortus Artium Medievalium* 9, 25–43.

Nallbani, E. 2004b:

Transformations et continuité dans l'ouest des Balkans : le cas de la civilisation de Komani (VI^e–IX^e siècles). In: Cabanes, P. — Lamoley, J.-L. /edd./: *L'Illyrie méridionale et l'Épire dans l'Antiquité IV. Actes du IV^e colloque international de Grenoble (10–12 octobre 2002). Paris, 481–490.*

Nallbani, E. 2005:

Précisions sur un type de ceinture byzantine: la plaques-boucle du type Corinthe au haut Moyen Âge. In: Baratte, F. — Déroche, V. — Jolivet-Lévy, C. — Pitarakis, B. /edd./: *Mélanges Jean-Pierre Sodini. Travaux et Mémoires* 15. Paris, 655–672.

Niederle, L. 1926–1927:

Byzantské šperky v Čechách a na Moravě. *Památky archeologické* 35, 338–352.

Nopcsa, F. B. 1910:

Prinosi starijoj povijesti sjeverne Albanije. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* (Sarajevo, april–septembar), 307–377.

Nowotny, E. 2007:

Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Hohenberg, Steiermark. Mit Exkursen zur historischen und archäologischen Situation im Ostalpenraum. *Archaeologia Austriaca* 89, 2005, 177–250.

Nowotny, E. 2011:

Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Thunau, Obere Holzweise. Untersuchungen zur Archäologie eines Grenzraumes in der späten Karolingerzeit. *Wien (Dissertation, Universität Wien).*

Nowotny, E. 2013:

Repräsentation zwischen Karolingerreich und Großmähren. Das Beispiel des Gräberfeldes von Thunau am Kamp, Obere Holzweise. In: Hardt, M. — Heinrich-Tamáska, O. /Hrsg./: *Macht des Goldes. Gold der Macht. Herrschaft- und Jenseitsrepräsentationen zwischen Antike und Frühmittelalter im mittleren Donauraum. Forschungen zu Spätantike und Mittelalter* 2. Weinstadt, 439–459.

Obenaus, M. 2010:

Arpadenzeitliche Gräberfelder und Grabfunde des 10. bis 12. Jahrhunderts in Ostösterreich. *Fundmaterialien des Burgenländischen und Niederösterreichischen Landesmuseums. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland* 135. Eisenstadt.

Obenaus, M. 2014:

Niederösterreich an der Wende vom 10. zum 11. Jahrhundert – Eine archäologische Bilanz. In: Zehetmayer, R. /Red./: *Die*

- Babenbergermark um die Jahrtausendwende. Zum Millenium des heiligen Koloman. NÖLA. Mitteilungen aus dem Niederösterreichischen Landesarchiv 16. St. Pölten, 165–194.
- Oeconomides, M. — Drossoyianni, P. 1989:*
A hoard of gold byzantine coins from Samos. *Revue Numismatique*, 6e série, XXXI, 145–182.
- Öztaşkın, M. — Öztaşkın, G. K. 2012:*
„The Building with Mosaics“ in Olympos: A Comparative Evaluations of Finds and Building Construction. In: Böhlendorf-Arslan, B. — Ricci, A. /edd./: *Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts. BYZAS (Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts Istanbul)* 15. Istanbul, 277–287.
- Papanikola-Bakirtzi, D. /ed./ 2002:*
Everyday life in Byzantium (exhibition Thessaloniki, White Tower, October 2001 – January 2002). Athens.
- Petre, A. 1987:*
La Romanité en Scythie Mineure (II^e – VII^e siècles de notre ère). *Recherches archéologiques*. Bucarest.
- Petrina, Y. 2012:*
Kettenohrringe. In: Puhle, M. — Köster, G. /Hrsg./: *Otto der Große und das Römische Reich. Kaisertum von der Antike zum Mittelalter. Ausstellungskatalog. Regensburg*, 359–360.
- Petrinec, M. 2000:*
Izveštaj o arheološkim istraživanjima u Glavicama kod Sinja. *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, 27, 201–217.
- Petrinec, M. 2009:*
Gräberfelder aus dem 8. bis 11. Jahrhundert im Gebiet des frühmittelalterlichen kroatischen Staates. Split.
- Petschko, I. M. 2013:*
Das karolingerzeitliche Gräberfeld von Pottenbrunn, Niederösterreich. Wien (Magisterarbeit, Universität Wien).
- Piteša, A. 2009:*
Katalog nalaza iz vremene seobe naroda, srednjeg i novog vijeka u Arheološkome muzeju u Splitu (Catalogue of finds from the Migration Period, Middle Ages and Early Modern Period in the Archaeological Museum in Split). Split.
- Pittioni, R. 1943:*
Der frühmittelalterliche Gräberfund von Köttlach, Landkreis Gloggnitz, Niederdonau. Brunn – München – Wien.
- Pittioni, R. 1948:*
Zu dem Ohrgehänge von Lamprecht bei Eppan. *Der Schlern* XXII, 85–86.
- Plachá, V. — Hlavicová, J. — Keller, I. 1990:*
Slovanský Devín. Bratislava.
- Pleterski, A. 2001:*
Arheološke raziskave vzhodnoalpskega ozemlja v staroslovanskem obdobju. *Zgodovina do prve svetovne vojne. Arheo* 21, 73–77.
- Pöllath, R. 2002:*
Karolingerzeitliche Gräberfelder in Nordostbayern. Eine archäologisch-historische Interpretation mit der Vorlage der Ausgrabungen von K. Schwarz in Weismain und Thurnau-Allendorf. Bd. I: Text; Bd. II: Abbildungen, Listen, Literatur; Bd. III: Katalog; Bd. IV: Tafeln. München.
- Popović, M. 1999:*
Tvrdava Ras (The Fortress of Ras). *Arheološki institut – Posebna izdaja* 34. Beograd.
- Popović, V. 1984:*
Byzantins, Slaves et autochtones dans les provinces de Prévalitane et Nouvelle Épire. In: *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin. Collection de l'École française de Rome* 77. Rome, 181–243.
- Poullík, J. 1948:*
Staroslovanská Morava. Praha.
- Poullík, J. 1950:*
Jižní Morava – země dávných Slovanů. Brno.
- Poullík, J. 1955:*
Nález kostela z doby říše velkomoravské v trati „Špitálky“ ve Starém Městě. *Památky archeologické* 46, 307–351.
- Poullík, J. 1956:*
Nové slovanské výzkumy na Moravě. *Vznik a počátky Slovanů I*, 239–258.
- Poullík, J. 1957:*
Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic I. *Zpráva za r. 1954–1956. Památky archeologické* 48, 241–388.
- Poullík, J. 1960:*
Staří Moravané budují svůj stát. *Gottwaldov*.
- Poullík, J. 1975:*
Mikulčice. Sídlo a pevnost knížat velkomoravských. Praha.
- Poulou-Papadimitriou, N. 2005:*
Les plaques-boucles byzantines de l'île de Crète (fin VI^e–IX^e siècle). In: Baratte, F. — Déroche, V. — Jolivet-Lévy, C. — Pitarakis, B. /edd./: *Mélanges Jean-Pierre Sodini. Travaux et Mémoires* 15. Paris, 687–704.
- Poulou-Papadimitriou, N. — Tzavella, E. — Ott, J. 2012:*
Burial practices in Byzantine Greece: archaeological evidence and methodological problems for its interpretation. In: Salamon, M. — Wołoszyn, M. — Musin, A. — Špehar, P. /edd./: *Rome, Constantinople and Newly-Converted Europe. Archaeological and Historical Evidence*, vol I. Kraków – Leipzig – Rzeszów – Warszawa, 377–428.
- Profantová, N. — Lutovský, M. 1989:*
Byzantská přezka z Prahy - Košíř. *Archaeologica Pragensia* 10, 77–84.
- Pülz, A. M. 2012:*
Byzantinische Kleinfunde und Trachtbestandteile aus Ephesos. In: Böhlendorf-Arslan, B. — Ricci, A. /edd./: *Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts. BYZAS (Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts Istanbul)* 15. Istanbul, 213–222.
- Rauhut, L. 1960:*
Wczesnośredniowieczne materiały z terenów Ukrainy w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie. *Materiały Wczesnośredniowieczne V*, 231–260.
- Rejholcová, M. 1995:*
Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie). *Katalóg*. Nitra.
- Rempel, H. 1966:*
Reihengräberfriedhöfe des 8. bis 11. Jahrhunderts aus Sachsen-Anhalt, Sachsen und Thüringen. Berlin.
- Riemer, E. 2000:*
Romanische Grabfunde des 5.–8. Jahrhunderts in Italien. *Internationale Archäologie* 57. Rahden/Westf.
- Russ, D. J. 2013:*
Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Steyr – Gleink, Hausleitnerstrasse. Wien (Magisterarbeit, Universität Wien).
- Sagadin, M. 1987:*
Kranj – Križišče Iskra. Nekropola iz časa preseljevanja ljudstev in staroslovanskega obdobja (Kranj – Iskra Crossroads. A Cemetery from the Migration Period and the Early Slavic Period). *Katalogi in monografije* 24. Ljubljana.
- Schmitsberger, O. 2011:*
20 Jahre ASINOE 1991–2011. Ein archäologisches Resümee. *Fundberichte aus Österreich* 50, 113–137.

Schmitt, G. 2007:

Die Alamannen im Zollernalbkreis. Materialhefte zur Archäologie in Baden-Württemberg 80. Stuttgart.

Schulze, M. 1984:

Frühmittelalterliche Kettenohrringe. Archäologisches Korrespondenzblatt 14, 325–335.

Schulze-Dörrlamm, M. 2009:

Byzantinische Gürtelschnallen und Gürtelbeschlüge im Römisch-Germanischen Zentralmuseum. Teil II: Die Schnallen mit Scharnierbeschlüg und die Schnallen mit angegossenem Riemendurchzug des 7. bis 10. Jahrhunderts. Kataloge vor- und frühgeschichtlicher Altertümer 30, 2. Mainz.

Schulze-Dörrlamm, M. 2010:

Der Handel mit byzantinischen Metallwaren aus archäologischer Sicht (Gürtelschnallen, Frauenschmuck, Zaumzeug, Bronzegefäße). In: Kislinger, E. — Koder, J. — Külzer, A. /Hrsg./: Handelsgüter und Verkehrswege. Aspekte der Warenversorgung im östlichen Mittelmeerraum (4. bis 15. Jahrhundert). Österreichische Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Kl., Denkschriften 388. Wien, 241–273.

Schwarz, K. 1975:

Der frühmittelalterliche Landesausbau in Nordost-Bayern archäologisch gesehen. In: Ausgrabungen in Deutschland, gefördert von der Deutschen Forschungsgemeinschaft 1950–1975. Teil 2. RGZM Monographien 1, 2. Mainz, 338–409.

Sivec-Rajterič, I. 1975:

Gleicharmige Bügelfibel in dem altsässigen und karantanisch köttlacher Kulturkreis. *Balkanoslavica* 4, 67–79.

Sláma, J. 1957:

K chronologické průkaznosti náušnice s několikanásobnou esovitou smyčkou. *Archeologické rozhledy* 9, 250–268.

Sláma, J. 1977:

Mittelböhen im frühen Mittelalter I. Katalog der Grabfunde. *Praehistorica* V. Praha.

Spahiu, H. 1971:

Gjetje të vjetra nga varreza mesjetare e Kalasë së Dalmaces (La nécropole albanaise de la Forteresse de Dalmace). *Iliria* I, 227–262, tab. I–IX.

Spier, J. 2012:

Byzantium and the West: Jewelry in the First Millennium. London.

Spiong, S. 2000:

Fibeln und Gewandnadeln des 8. bis 12. Jahrhunderts in Zentraleuropa. Eine archäologische Betrachtung ausgewählter Kleidungsbestandteile als Indikatoren menschlicher Identität. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*, Beiheft 12. Bonn.

Stadler, H. 1996:

Archäologische Untersuchungen im Bereich der St.-Nikolaus-Kirche in Matrei/Osttirol. *Archäologie Österreichs* 7, 85–90.

Staňa, Č. 2006:

Velkomoravská pohřebiště v Rajhradě a Rajhradcích. Katalog. *Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno* 29. Brno.

Stanojević, N. 1989:

Nekropole X–XV veka u Vojvodini (Nekropolen aus dem 10.–15. Jahrhundert in der Vojvodina). Novi Sad.

Staššiková-Štukovská, D. — Plško, A. 1997:

Typologische und technologische Aspekte der Perlen aus dem frühmittelalterlichen Gräberfeld in Borovce. In: von Freeden, U. — Wiczorek, A. /Hrsg./: Perlen. Archäologie, Techniken, Analysen. Akten des Internationalen Perlensymposiums in Mannheim von 11. bis 14. November 1994. Bonn, 259–274.

Stroh, A. 1954:

Reihengräber der karolingisch-ottonischen Zeit in der Oberpfalz. Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte 4. Kallmünz.

Stuppner, A. 2014:

Der Oberleiserberg bei Ernstbrunn am Übergang vom Frühmittelalter zum Hochmittelalter. In: Zehetmayer, R. /Red./: Die Babenbergermark um die Jahrtausendwende. Zum Millenium des heiligen Koloman. *NÖLA. Mitteilungen aus dem Niederösterreichischen Landesarchiv* 16. St. Pölten, 266–287.

Svoljšak, D. — Knific, T. 1976:

Vipavska dolina. *Zgondjesrednjeveška najdišča. Situla* 17. Ljubljana.

Szameit, E. 1991:

Anmerkungen zur Chronologie des 8.–9. Jahrhunderts im Ostalpenraum. In: Chronologische Fragen des 7.–10. Jahrhunderts. Archäologische Konferenz des Komitates Zala und Niederösterreichs II. Traismauer, 15.–16. 10. 1990 (Sonderdruck Zalai Múzeum 3), 73–79.

Szameit, E. 1992a:

Zu frühmittelalterlichen Funden aus Gusen und Langenstein, Oberösterreich. Mit Exkursen zur Datierung des slawischen Gräberfeldes von Gusen und zur frühmittelalterlichen Graphittonkeramik. *Archaeologia Austriaca* 76, 185–196.

Szameit, E. 1992b:

Zur chronologischen Stellung des frühmittelalterlichen Gräberfeldes von Sieghartskirchen, Niederösterreich, und die Grabfunde aus Proleb, Steiermark. In: Daim, F. /Hrsg./: AWARENFORSCHUNGEN II. Wien, 803–839.

Szameit, E. 1996:

Slawische Körpergräber des 8. Jh. im österreichischen Donauraum und ihre Beziehungen zum spätmerowingischen Kulturkreis. In: Bialeková, D. — Zábajník, J. /Hrsg./: Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis 11. Jahrhundert. Bratislava, 215–225.

Szameit, E. 2000:

Zum archäologischen Bild der frühen Slawen in Österreich. Mit Fragen zur ethnischen Bestimmung karolingerzeitlicher Gräberfelder im Ostalpenraum. In: Bratož, R. /ed./: Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo: začetki slovenske etnogeneze I. Ljubljana, 507–547.

Szóke, B. M. 1982:

Ein charakteristischer Gebrauchsgegenstand des ostfränkischen Grenzgebietes: das Eisenmesser mit Knochengriff. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 34, 23–39.

Szóke, B. M. 1992a:

Die Beziehungen zwischen dem oberen Donautal und Westungarn in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts (Frauentrachtzubehör und Schmuck). In: Daim, F. /Hrsg./: AWARENFORSCHUNGEN II. Wien, 841–968.

Szóke, B. M. 1992b:

Das karolingerzeitliche Gräberfeld von Sárvár-Végh malom. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1992, 125–158.

Szóke, B. M. 1992c:

Karolingerzeitliche Gräberfelder I–II von Garabonc-Ófalu. In: Die Karolingerzeit im unteren Zalat. *Antaeus* 21, 41–203.

Szóke, B. M. 2011a:

Beziehungen zwischen Keszthely-Fenekpuszta und Mosaburg/Zalavár in der Karolingerzeit. In: Heinrich-Tamáská, O. /Hrsg./: Keszthely-Fenekpuszta im Kontext spätantiker Kontinuitätsforschung zwischen Noricum und Moesia. *Castellum Pannonicum Pelsonense*, Bd. 2. Budapest – Leipzig – Keszthely – Rahden/Westf., 509–540.

- Szóke, B. M. 2011b: Mosaburg/Zalavár und Pannonien in der Karolingerzeit. *Antaeus* 31–32, 9–52.
- Szóke, B. M. 2014: The Carolingian Age in the Carpathian Basin. Permanent exhibition of the Hungarian National Museum. Budapest.
- Szóke, B. M. — Vándor, L. 1992: Katalog der Gräber von Garabonc-Ófalu I–II. In: Die Karolingerzeit im unteren Zalatal. *Antaeus* 21, 205–261.
- Šolle, M. 1982: Slovanská pohřebiště pod Budčí. *Památky archeologické* 73, 174–216.
- Šribar, V. — Stare, V. 1974: H kronologii blejskih grobišč (Zur Chronologie der Grabstätten in Bled). *Situla* 14/15. Ljubljana, 275–314.
- Šribar, V. — Stare, V. 1975: Der Karantanisch-Köttlacher Kulturkreis. Frühmittelalterlicher Schmuck. Schild von Steier, Kleine Schriften 16. Ljubljana – Graz.
- Štefanovičová, T. 1990: Schmuck des Nitraer Typs und seine Beziehungen zu Südosteuropa im 9. Jahrhundert. *Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve* 15, 215–230.
- Štular, B. — Belak, M. /edd./ 2012: Grobišče Župna cerkev v Kranju. Kartoteka najdb iz leta 1953. E-Monographiae Instituti Archaeologici Sloveniae 2. Ljubljana (http://iza.zrc-sazu.si/pdf/e_monografije/Kranj_2.pdf).
- Štular, B. — Štuhec, S. 2015: 3D Archaeology: Early Medieval Earrings from Kranj. Ljubljana (<https://www.academia.edu/11966619>).
- Tejral, J. 1982: Morava na sklonku antiky. *Monumenta archaeologica* XIX. Praha.
- Tejral, J. 1985: Naše země a římské Podunají na počátku doby stěhování národů. *Památky archeologické* 76, 308–397.
- Thörle, S. 2001: Gleicharmige Bügelfibeln des frühen Mittelalters. *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie* 81. Bonn.
- Tischler, O. 1889: Beiträge zur Geschichte des Sporns, sowie des vor- und nachrömischen Emails. *Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* XIX, 162–168.
- Točík, A. 1971: Flachgräberfelder aus dem IX. und X. Jahrhundert in der Südwestslowakei (I). *Slovenská archeológia* 19, 135–276.
- Tomková, K. 2013: Archeologie o počátcích raně středověkého českého státu – pramen či ilustrace dějin. In: Banaszkiwicz, J. — Kara, M. — Mamzer, H. /edd./: Instytucja „wczesego państwa“ w perspektywie wielości i różnorodności kultur. Poznań, 273–301.
- Torcellan, M. 1986: Le tre necropoli altomedievali di Pingente. *Ricerche di archeologia altomedievale e medievale* 11. Firenze.
- Török, G. 1969: Ketrétegű temetkezések a halimbai avar temetőben (Sépultures à deux couches dans le lieu de sépulture avar de Halimba). *Folia archaeologica* 20, 79–98.
- Török, G. 1973: Sopronkőhida IX. századi temetője (The Cemetery of Sopronkőhida in the 9th Century). *Fontes Archaeologici Hungariae*. Budapest.
- Török, G. 1998: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Halimba. Das awarische corpus 5. Debrecen – Budapest.
- Tovornik, V. 1985a: Die Gräberfelder von Micheldorf-Kremsdorf, Oberösterreich. In: Friesinger, H. — Daim, F. /Hrsg./: Die Bayern und ihre Nachbarn 2. Veröffentlichungen der Kommission für Frühmittelalterforschung 9. Wien, 213–216, Taf. 1–14.
- Tovornik, V. 1985b: Die frühmittelalterlichen Gräberfelder von Gusen und Auhof bei Perg in Oberösterreich. Teil 1: Gusen. *Archaeologia Austriaca* 69, 165–250.
- Tovornik, V. 1986: Die frühmittelalterlichen Gräberfelder von Gusen und Auhof bei Perg in Oberösterreich. Teil 2: Auhof bei Perg. *Archaeologia Austriaca* 70, 413–484.
- Třeštík, D. 2001: Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791–871. Praha.
- Turek, R. 1957: Die frühmittelalterlichen Stämmegebiete in Böhmen. Praha.
- Turek, R. 1958: Slawische Hügelgräber in Südböhmen (Slovanské mohyly v jižních Čechách). *Fontes Archaeologici Pragenses* I. Pragae.
- Turek, R. 1971: Územní předpoklady vzniku moravských údělných knížectví. *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university* E 16, 151–170.
- Uenze, S. 1992: Die spätantike Befestigungen von Sadovec (Bulgarien). Ergebnisse der deutsch-bulgarisch-österreichischen Ausgrabungen 1934–1937. *Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte* 43. München.
- Ungermaň, Š. 2005: Ženský šperk staršího velkomoravského horizontu. *Archeologické rozhledy* 57, 707–749.
- Ungermaň, Š. 2006: Tzv. předkóttlašský horizont a počátky velkomoravského kostrového pohřbívání. *Archaeologia historica* 31, 351–369.
- Ungermaň, Š. 2007: Raně středověké pohřebiště v Dolních Věstonicích-Na pískách. Brno (doktorská dizertační práce, Masarykova univerzita, http://is.muni.cz/th/18484/ff_d/text.pdf).
- Ungermaň, Š. 2012: Archeologický výzkum pohřebiště v Dolních Věstonicích – Na Pískách. In: Jarošová, I. — Fojtová, M. — Tvrđý, Z. /edd./: Anthropologická analýza raně středověké populace z Dolních Věstonic – Na Pískách. *Anthropos* 34, N.S. 26. Brno, 11–20.
- Ungermaň, Š. 2014: Die Anfänge der jungburgwallzeitlichen Gräberfelder in Südmähren. In: Zehetmayer, R. /Red./: Die Babenbergermark um die Jahrtausendwende. Zum Millenium des heiligen Koloman. NÖLA. Mitteilungen aus dem Niederösterreichischen Landesarchiv 16. St. Pölten, 221–265.
- Ungermaň, Š. v tisku: „Karantánsko-kóttlašský“ šperk na jihozápadním Slovensku a v dalších částech Karpatské kotliny. Přehled výzkumů.
- Valič, A. 1964: Staroslovansko grobišče na Blejskom gradu. *Izkopavanje 1960* (Die altslawische Nekropole auf dem Schlossberg von Bled. Ausgrabung 1960). *Situla* 7. Ljubljana.

Valič, A. 1978:

La nécropole slave à Kranj. *Inventaria archaeologica* 21. Ljubljana.

Vándor, L. 2002:

Zalavár a királyi vármegye központja. In: Vándor, L. /ed./: Köz-pontok a Zala mentén. A Göcseji Múzeum állandó kiállítása. Katalógus. Zalaegerszeg, 101–124.

Važarova, Ž. N. 1976:

Slavjani i Prabalgari (po danní na nekropolite ot VI–XI v. na teritorijata na Balgarija) — Slawen und Protobulgaren (nach Angaben aus den Nekropolen aus dem 6. bis 11. Jahrhundert im Landesgebiet Bulgariens). Sofija.

Vendtová, V. 1969:

Slovanské osídlenie Pobedima a okolia. *Slovenská archeológia* 17, 119–232.

Vinski, Z. 1966:

Köttlacher Kultur. In: Filip, J. /Red./: Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas 1 (a–k). Praha, 632–633.

Voronov, J. N. — Jušin, V. A. 1973:

Novyje pamjatniki cebeldinskoj kultury v Abchazii (Nouveaux monuments de la civilisation de Tsébélda en Abkhazie). *Sovjetskaja archeologija* 1973/1, 171–191.